

Григорій Квітка Основяненко.

Маруся

(Присвячує ся Анні Григорівній Квітці.)

ДВІ КАЗКИ
М. САЛТИКОВА.

I.

Як мужик двох генера-
лів прохарчив.

II.

Дикий Пан.

НАКЛАДОМ

Української Книгарні.

10234 --- 96 ST.

EDMONTON, _____ ALBERTA.

ГРИГОРІЙ КВІТКА ОСНОВЯНЕНКО.

Маруся

(ПРИСЬВЯЧУЄ СЯ АННІ ГРИГОРІВНІЙ КВІТЦІ.)

ДВІ КАЗКИ
М. САЛТИКОВА.

I.

Як мужик двох генера-
лів прохарчив.

II.

Дикий Пан.

НАКЛАДОМ

Української Книгарні.

10234 --- 96 ST.

EDMONTON, _____ ALBERTA.

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

МАРУСЯ .

(Присвячує ся Анні Григорівній Квітці.)

Часто мені приходить на думку: чого б то чоловікові так дуже пристращатись на сїм сьвіті до чого небудь, не то щоб до якої вещи, а то хоч-би і до наймилїйших людей: жінки, діточок, щирих приятелїв і других? Перше усього подумаймо: Чи ми-ж на сїм сьвіті вічні? І що є у нас, хоч скотинка, хоч хлїбець на току, ху добинка у скриньці, так сьому так усе без порчі й бути? — Ні, нема тут нічого вічного. Та й ми самі що? Сьогодні жив, завтра — що Бог дасть! Адже-ж живучи промеж людей, тільки і чуєш: там дзвонять по душі, там голосють по покійнику, там справляють старцям обід... Що в Бога день тобі говорять: ось той недуж, той вмира, а той вмер... Ти і не оглядиш ся і не счуєш ся, як і зоставсь сам собі на сьвіті: хоч і з людьми і промеж людей, та ба! Усе тобі або не

такі приятелї, яких поховав, або і завсїм незвісні; та воно тобі усе рівно, що блукаєш у дрімучому лісі! Ось стань про приятелїв згадувать, то уся твоя пісня на один лад: от з тим ми хлопцями були — і вже він вмер; а з тим до школи у-купі ходили — і той вмер; з тим парубковали — і той вмер; і сей і той, і той і сей — усі повмирали. Коли ж се так є, так і памятуй собі добре, що не забудуть і тебе на сїм сьвіті, озьмуть, і не будуть питатись: чи хочеш до гурту, чи ще б може погуляв?

А після такої думки, чого-ж би нам, невічним, та пристращатись до уременного? Чому б так не робить: Наградив тебе Бог щастєм, що батько й мати твої живуть при тобі і дякують добрим словом, що ти їх при старости і кохаєш і поважаєш; або жінкою до тебе доброю, послушною, хазяйкою

невсипущою; або діточками по кірними та слухняними — хвали за се Бога і лягаючи і устаючи, а їх шануй і кохай, і для них не жалій не тільки ніяких трудів, худоби, та коли нужда звелить, душу свою за них положи, розпинай ся, умри за них, та усе таки памятуй, що й вони на сїм сьвітї такі-ж гостї, як ти і усякий чоловік, чи цар чи пан чи архиєрей чи салдат чи личман. Коли Отець наш милосердний кого з нас покличе, провожай з жальом, та без укору і попрїоків, перехрестись, та й скажи, як щодня у Отче-наші читаєш: Господи, буди воля Твоя з нами грішними! і не удавайсь у тугу, щоб вона тобі віку не укоротила; бо гріх смертельний накликає на себе не тільки смерть, і саму болість, хоч-би яку небудь, бо не поберігши тіла, загубиш і душу на віки вічні! Більш усього памятуй, що ти ховаєш сьогодні, а тебе заховать завтра; і усі будемо у-купі, у Господа милосердного на вічній радості; і вже там не буде ніякої розлуки, і ніяке горе і ніяке лихо нас не постигне.

Іще ж і се ми думаємо, що як постигне кого небудь біда і нещастя, що похова кого із своєї сімї або і родичів, то буцім-то сеє чоловікові прихо-

дить за його гріхи і неправди прежні. Ні, не так се є! Ось слухайте лишень, як нам панотець у церкві чита, що Господь небесний нам як отець дітям. А після сього не гріх нам буде і таке примінити: от зберуть ся діти на вулицю гра-ти, та будуть промеж ними шалісливі, та усе б то їм, замість іграшки, битись та лаятись, а меж ними буде дитина плохенька, смирна, покірна і що усяк її може з'обидити. Адже правда, що батько тієї дитини, щоб вона не переняла худа від своєвольників, жалкуючи об ній, кликне з вулиці до себе, і щоб воно за товариством не скуцало, посадить біля себе, та й приголубить, і поніжить і чого воно забажа, усього їй дасть. Пожалуй, хлопці, що на вулиці zostались, не знаючи яке добро тій дитині у батька, будуть жалковати, що узят від них товариш. Дарма, нехай жалкують, а йому у отця дуже добре! — Оттак і небесний наш Отець з нами робить: бережить нас від усякої біди і береть нас прямиїнько до себе, де є таке добро, таке добро... що ні розказати ні здумати не можна! Та ще й так подумаймо: Чувствуєш ти, чоловіче, що се Бог за гріхи твої послав біду? Так же і розсуди: Який батько покине овсі ді-

ток, щоб без науки ледащили? Усякий, усякий отець стараэться навчити дітей усьому доброму; а неслухняних по батьківськи повчить, та по батьківськи і пожалуэ. Не дурно сказано: ледача та дитина, котрої батько не вчив! Се ж люде так з своїми дітьми роблять, а то Отець небесний, що мило сердию Його і міри нема! Той коли і пошле за гріхи яку біду, то Він же і помилуэ! Тільки покарайся Йому! А після сього не будемо журитись, що нам Бог милосердний ні пошлеть терпіти, і перехрестившись скажемо: "Господи, навчи мене грішного, як сповнять волю Твою сьвяту!" то й побачиш, що опісля усього гаразд буде

Так робив Наум Дрот...

От його то постигла лихая біда! Що-ж він? Нічого. Хвалив Бога і з тим прожив вік, що не вдався в тугу; а письменний не стерпів... От-як се було.

Наум Дрот був парень на усе село, де жив. Батькові і матери слухняний, старшим себе покірний, меж товариством друзяка, ні пів слова ніколи не терпів, з ледачими не водивсь, а до церкви — так хоч-би і маленький празник, тільки піп у дзвін, він вже й там: сьвічечку обмінить, старцям гроше-

нят роздасть і приньметься за діло; коли прочуэ яку бідність, наділить по своїй силі і совіт добрий і Бог милосердний: що б то ні задумав, усе йому Господь і посилав. Наградив його жінкою доброю, роботящою, хазяйкою, слухняною; і що було Наум ні забажа, що ні задума, Настя (так її звали) ночи не поспить, усюди стараэться, бэться, достаэ, і вже зробить і достане, чого мужикові хотілось. Поважав же і він її; скільки міг, і любив її як свою душу. Не було меж ними не тільки бійки, та й ніякої лайки. Що-день хвалили Бога за Його милости.

У-в однім тільки була в них журба: не давав їм Бог діточок. Так що-ж? Настя, як здума про се, то зараз у сльози та в голос; а Наум перехрестить ся, прочита Отче-наш, то йому і стане на серці веселіш, і пішов за своїм ділом, чи вполе чи на тік чи у загороду або до батраків, бо був собі заможненький: було й воликів пар з пять, була й шкапа, були й батраки; було чим і панщину відбувати і у дорогу ходити; була ж і нивка, одна і друга ще дідівська, а третю він сам вже купив, так було йому чим орудовати.

Оттим-то Настя, дивлячись на худобу, та й журилась, що

кому-то воно, каже, після нас достанеть-ся? Не буде нам ні слави ні пам'яті; хто нас похваз, хто нас помяне? Розтрають, що ми зібрали, а нам і спаси-бі не скажуть. А Наум їй було і каже: Чоловікові треба трудити ся до самої смерті; дасть Бог діточок, діткам зостанеть-ся, а не дасть, Його воля сьвятая! Він зна, длячого що робить ся. Ніщо не наше, усе боже. Достанеть-ся наше добрез доброму, він за нас і на часточку подасть, і мисочку поставить і старцям роздасть. А коли буде наслідувати недобрий, йому гріх буде, а нас усе таки Бог милосердний помяне, коли ми те заслужимо. Не жури ся, Насте, об худобі; вона наша, а не ми її. Стережись, щоб вона тобі не перепинила дороги до царства небесного. Сатана зна, чим підштрикнути; моли ся Богу, читай: "ізбави нас од лукавого", то усе гаразд буде.

Аж ось, за отцевські і материнські молитви, дав їм Бог і донечку. Та й раді ж були обоє, і Наум, і Настя; таки з рук її не спускали. Коли ж було куди дитина побіжить, чи до сусідів, чи навулицю, то вже котрий небудь, або батько або мати, так слідком за нею і ходять. Та й що то за дитина була! Ще маленьке було, а

знала і Отче-наш, і Богородицю, і СьвятийБоже, і половину Вірую. А тільки було зачує дзвін, то вже ні заграэть-ся, ні засидить ся дома і каже: "Маммо! пійду до церкви, бач дзвонять; грішка не йти. Тату, дай шажок на сьвічечку, а другий старцю божому подати." І в церкві вже ні запусуэ і ні до кого не заговорить, та все молить ся та поклони бэ.

От і виросла їм на втіху. Та що-ж то за дівка була! Висока, прямесенька як стрілочка, чорнявенька, очиці як тернові ягідки, бровоньки як на шнурочку, личком червона як панська рожа, що у садку цвите, носочок так собі пряменький з горбочком, а губоньки як цьвіточки розцьвітають і меж ними зубоньки неначе жарнівки, як одна, на ниточці нанизані. Коли було заговорить, то усе так звичайно, розумно, так неначе сопілочка заграэ стиха, що тільки б її і слухав; а як усміхнеть ся та очицями поведе, а сама зачервоніэть-ся, так от неначе шовковою хусточкою обітреть смажніи уста. Коси у неї як смоль чорніи, та довгі, довгі, аж за коліно; у празник, або хоч і в неділеньку так гарно їх повбира, дрібушка за дрібушку, та все сама собі запліта; та як покладе їх на голову, поверх скиндячок вінком, та

заквітча квітками, кінці у ленті аж геть порозпуска; усі груди так і обнизані добрим намистом з червонцями, як що разків двацять буде, коли і не більш, а на шиї — та й шия ж білесенька, білесенька, от як би з крейди чепурненько вистругана; поверх такої-то шиї, на чорній бархатці, широкій, так що пальця мабути у два, золотий еднус і у кільці зверху камінець червоненький так-так і сьяз! Та як вирядить ся у баэву червону юпку, застебнеть-ся під саму душу, щоб нічогосінько не видно було, що незвичайно... вже-ж пак не так, як городянські дівки, що у панів понавчались: порозхристують ся, порозстібають ся, що ні в чім нема запрету, не тільки дивись і заглядай у пазуху, як собі хочеш, та хоч і руку... Цур їм! согрішиш тільки, дивлячись на таких!

Не так було у нашої Марусі, Наумової та Настиної дочки, ось що я розказую, а її, знаєте, звали Марусею. Що було, то й було, так Бог дав! Так вона ж їх не витріщала, а ховала і куталась з ними як мога; хоч і бачиш, що э, та ба! хоч воно для краси дано, та як прикрито та закрито, то і для дівчини чепурнійш, і хто на неї дивить ся, і хто з нею говорить, то все таки звичайнійш.

Сорочка на ній біленька, тоненька, сама пряла і пишнії рукави сама вишивала червоними нитками. Плахта на ній картацька, черчата, ще материнська-придана; тепер вже таких не роблять. І яких то цвітів там не було! Батечку мій, та й годі! Запаска шовкова, морева; каламайковий пояс, та як підпережить-ся, так-так рукою і обхватиш, ще-ж то не дуже і стягнеть-ся. Хусточка у пояса мережована і з вишитими орлами і ляхівка з-під плахти тож вимережована і з китичками; панчішки сині, суконні, і червоні черевички. Оттака як вийде, так що і твоя панночка! Іде як павичка, не дуже по усім усюдам розгляда, а тільки дивить ся під ноги. Коли з старшим себе зострілась, зараз низенько поклонилась, та й каже: "здрасуйте, дядюшка"! або "здорові, тітусю"! І таки хоч-би то мала дитина була, то вже не прійде просто, усякому поклонить ся і ласкаво заговорить. А щоб який парубок та посьмів би її зайняти? Ну, ну; не знаю! Вона й не ляяти-меть ся і ні слова й не скаже, а тільки подивить ся на нього так пильно, та буцім і жалібно і сердитенько, — хто її зна, як то вона там згляне, — так хоч-би який був, то зараз шапку з голови схопе, покло-

нивсь звичайненько і ні пари з уст не мовить і відійде дальш. О, там вже на все село була і красива і розумна і богата, звичайна, та ще-ж к тому тиха і смирна і усякому покірна.

На вулицю і не кажи, щоб коли з подругами пійшла. Було мати стане їй казати: "Пішла-б, доцю, на вулицю; бач, тепер весна, вона раз красна. Пограла б з подруженьками у хрещика, пісеньок би поспівала." Так де-ж! "Лучше я — каже — на те місце, упоравшись, та ляжу спати і за те раньше устану, заміню твою старість, обідати наварю і батькові у поле понесу. А на вулиці що я забула? Іграшки та пустота, та гляди, станеться, хоч і не зо мною, хоч і аби з ким, яка причина, та опісля і страшно відвічати за те одно, що й я там була! Нехай їм вияснить ся, не піду!" А про вечерниці так і не споминай! Було і других дівчат відводить, та аж плаче та просить: "Будьте ласкаві, сестрички, голубочки, не ходіте на теє прокляте зборище! Та там нема ніякогісінького добра, там усе зле та лихеє. Збирають ся буцім-то прясти, та замість того пустують, жартують, та вчать ся горілочку пити; від матерів курей крадуть, та туди

носять, та ще і таке там діється, що сором і казати. Чимало ж то своєї слави загубили, ходячи на тую погань: от хочби і Явдоха і Кулина і Пріська. Адже-ж і піп пан-отець не велить і каже, що гріх смертельний туди ходити. Та дивіте ся ж і на мене: от я дома більш усіх вас наряду, чим ви ходячи,"

Оттак було говорить, говорить, то гляди, одна перестане ходити, далі друга, третя; а далі і зовсім мода перестане, щоб ходити. То й дякують добрі люде, а найбільш матери. А там опісля нечистий таки впять силу озьме, підцюкне і потягне низку добру до погибели.

Тільки було наша Маруся у ряди годи збереть-ся до подруженьки на весілья у дружечки. Та й то не буде вона у суботу бігати з ними по вулиці та горло драти, мов скажена, як усі роблють; а прийде вже у неділеньку, посидить, пообіда, а як виведуть молодих на двір танцювати, вона тут чи побула, чи не побула, мерщій до дому; розібралась, роздяглась, давай піч топити і вечерять наставляти, і вже мати за нею було ніколи не поспішить ся.

(II.)

Оттак раз, на клечальній не-

ділі, була Маруся у своєї подруги у дружках на весільлі і сиділа за столом. Против дружечок звичайно сиділи бояре. Старшим боярином був з города парубок, свитник Василь. Хлопець гарний, русявий, чисто підголений, чуб чипурний, уси козацькі, очи веселенькі як зірочки, на виду румяний, моторний, звичайний; жупан на ньому синій і китаєва юпка, поясом з аглицької каламайки підперезаний, у тяжинових штанях, чоботи добрі шкапові, з підковами. Як пришивали боярам до шапок квітки, то усі клали по шагу, хто-хто два, та й лакей з панського двора, і той пять шагів положив, що усі здивовались; а Василь усе вижидав, та усе у кишені довбавсь, а далі витяг капшучок, а там таки де-що бряжчало, засунув пальці, достав, та й положив на викуп шапки за квітку цілісінький гривенник!... Як брязнув, так усі, хто був на весільлі, так і вжахнулись, а дружки аж і сьпівати перестали. А він собі і дарма: потряс патлами та за ложку, і став локшину доїдати, буцім тільки копійку дав.

От сидючи за столом, як вже поприньмали страву, дай тогді Василь дівчат розглядать, що були у дружках. Зирк! і вздрів Марусю, а вона

аж у третіх сиділа, бо старшою дружкою, скільки було її де ні просять, ніколи не хоче: "Нехай, каже, другі сїдають, а мені і тут добре."

Став наш Василь і сам не свій і, як там кужуть, як опарений. То був шутливий, жартовливий, на вигадки, на прикладки поперед усіх, тільки його і чути, від нього весь регіт іде; тепер же тобі хоч-би пів слова промовив: голову по супив, руки поклав під стіл і ні до кого ні чичирк, усе тільки погляне на Марусю, тяжко здихне і пустить очи під лоб.

Познимали страву і поставили горіхи на стіл. Дружечки зараз кинулись з боярами цятять ся, щечечуть, регочуть ся, вигадують де-що проміж весільних пісеньок; а наш Василь сидить мов у лісу, сам собі один, ні до кого не заговорить і нікуди не гляне, тільки на Марусю, тільки вона йому і бачить ся, тільки об ній і дума, неначе увесь сьвіт пропав, а тільки він з Марусею і зостав ся; ні до чого і ні до кого нема йому ніякого діла.

Що-ж Маруся? І вона, сердешна, щось змінилась: то була, як і завжди, невесела, а тут вже притьмом хоч до дому йти. Чогось-то їй стало млосно і нудно, і як подивить ся на Василя, так-так їй його

жаль стане! а чого, і сама не зна. Хиба тим, що й він сидить такий невеселий. А ще найпуще, як один на одного разом зглянуть, так Марусю мов лихорадка так із-за плечий і озьме і все б вона плакала, а Василь — мов у самій душній хаті, неначе його хто трйома кожухами вкрив і гарячим збитнем напова. От мерщій і відвернуть ся один від другого, і бачить ся і не дивлють ся; то і гляди: Василь тільки рукою поведе або головою мотне, то вже Маруся і почервоніла, і впять і ззирнуть ся меж собою.

Думає сердешна Маруся, що мабути се з очей їй стало, та й каже собі: піду лишень до дому. Так думка така нападе: "Он-той боярин, що у синім жупані, чи він чи недуж, чи що? То як піду, то щоб він ще гірш не занедужав, і ніхто йому не pomoжесть; бач, як жалібно дивить ся на мене і буцім-то й просить: будь ласкава, Марусю, не втікай відсіля! Добре, добре, зостанусь!"

А Василь собі нудить сьвітом і не зна, на яку ступити. Розчумав трохи, що бояре цятають ся, та й дума: "Ке лишень, поцятаюсь я он-з-тою дівчиною, що сидить смутна, невесела." Тільки, сердека, протягнув руку, так неначе йому

хто й шепнув: "Не займай її, ще розсердить ся: бач, яка вона з тобою і говорити не захоче." Поблідніє наш Василь, та впять і похмурить ся. Далі збиравсь, збиравсь, та як дружечки дужче почали співати, а весільний батько з матірю частіш стали горілочкою поштувать і піднявсь гомін по хаті, він таки хватив у жменю горіхів, та до Марусі: "чи цїт, чи лишка?" Та як се промовив, так аж трохи не впав із ослона на спину; голова йому закрутилась, в очах потемніло і не стямивсь овсі.

Та й Марусі ж добре було! Як заговорив до неї Василь, так вона так злякалась, як тогді, як мати на неї розсердилась: а се тільки одним-однораз і було на її віку, як приніси вона від річки плаття, за губила материну хустку, що ще від її покійної матери, так за-те то нанеї мати сердилась було, і хоч не довго, та вона, крий Боже, як було злякалась. Отже і тепер так їй було прийшло: як-би можно, скрізь землю б провалилась або забігла куди, щоб і не дивитись на сього боярина. Та й що йому казати? Як скажу "не цїт", то він подума, що я чванна і не хочу більш з ним цятатись, а він і так чи смутний чи сердитий, а тільки жалко на нього диви-

тись. Скажу "ціт". Що-ж? як стала силоватись, щоб промовить слово, так ні жадною мірою не може сказати: губи злиплись, язик мов дерев'яний, а дух так і захватило. Дивить ся, що й Василь з неї очей не спустить і горіхи у жмені держить і жде, що вона йому скаже; от їй його жалко стало, на велику силу та тихесенько, так що ніхто й не чув, промовила: ціт! та зирнулася з ним. І сама вже не стямилась, як узяла з Василювої жмені горіхи, та як схаменулася, як засоромилась... крий Мати Божа! Аж ось на щастя їх крикнув дружок: "Старости, пани підстарости! благословіте молодих вивести із хати на двір погуляти." Тут і усі рушили ізза стола та, хто куди попав, мерщій на двір дивити ся, як будуть танцювати. От і Марусі і Василеві неначе світ піднявся, полегшало на душі, вийшли й вони з хати.

Троїста музика гра, що з духу: риплять скрипки, брязчать цимбали, а замість баса сам скрипник скрізь зуби гуде та прицмокує. От і розколихались наші дівчата: вийшла пара. а там друга, пішли у дрібушки. Ніжками тупотять, підківками брязчать, побравшись за рученьки виворучують ся, то впять розійдуть ся, то як утінки плавно пливуть, тільки го-

ловками повожують; то впять у дрібушки... Вже й потомились, вже і хусточками утирають ся, вже б їм і годі; так що-ж бо? музика гра, тай гра! Вже одна із дівчат, Одарка Макутросівна, ледви ноги волочить, піт з неї так і тече, притьмом просить музику: "та годі бо, дядьку! та перестаньте бо, ось вже не здужаю!" Так що-ж? музика гра та й гра!... Далі скрипник закінчав і пити скрипочкою попросив. От дівчатам годі, поклонились музиці і пішли до гурту.

"А ну горлиці!" гукнув з кучі Денис Деканенко, розтовкав людей кулаччам, потяг до себе з кучі Пазьку Левусівну і став з нею, і дожидаєть-ся, поки почастують музику. Розставив ноги, у боки узявся, шапка сірих смушків з червоним сукняним верхом на бік йому похилилася, усами поморгує, на всіх погляда і приговорює: "Отже узяв ся танцювати, та може і не вмію! Повчитись було у кривого Хоми, що на дерев'янці ходить." Як се почули люде, так і зареготались. Кужьма, таки старий Коровай, той і каже: "От-так! оттой навчить добре, сам ходячи на одній нозі." А Юхим Перепелиця сьміявся, сьміявся, аж йому сльози потекли, та й каже: "От сей не вигада! ну вже так!" А

Денис стоїть, неначе і не він, і не всьміхнеть-ся.

Напившись горілки, музика і вчистила горлиці. Як же розходивсь наш Денис, так що батечки! Там його морока зна, як то мудро тогді танцював! Як же вдрав на вприсядку, так ногами до землі не доторкуєть-ся, то поповзе на вколїшки, то через голову перекинеть-ся, скакне, у долоні плесне, свисне, що аж у-в ухах залящить, та впять в боки, та тропакатропака, що аж земля гуде; а там стане викидовати ногами, неначе вони йому повилом лювані, а далі підскочить, та впять на вприсядку, та около Пазьки так кругом і вєть-ся, та приговорює:

Ой дівчина горлиця
До козака горнеть-ся;

А козак як орел,

Як побачив, та і вмер...

Добре було Денисові так бришкати без Василя; а той би його заткнув за пояс чи у танцях, чи так у речах або в молодецтві, бо він собі був на те уродливий. Коли було озьметь-ся за танці, так і не кажи, що годі: перетанцює яку хоч музику; колиж підвернеться до дівчат, то вже ні на кого більш і не дивлють-ся, тільки на нього і його одного слухають, а на опрочих плюють; коли ж підсяде до старіших, та

стане загинати їм свої балянтраси, так усі, і старі і молоді, сидять та пороззівлявши роти слухають, хоч до пізної ночі.

Такий-то був наш Василь до сього часу. Тепер же він мов остужений. Вийшовши з хати, де б то йти до гурту та взявши дівчину туди б і собі танцювати; ні, пішов собі, сердечка, стороною від людей, схиливсь на пліт, та й дума: "Що се мені сталось? Таки нічого не чую, нічого й не бачу, тільки одну сю чорняву дівчину! Вона в мене і перед очима і на думці!... Чом же не займу її? Але! Бачить-ся і не сьмію, або й боюсь, щоб і не розсердилась... А як здумаю, що вона на мене мусить розсердитись і коли підйду до неї, то вона відвернеть-ся від мене і проже не, то від сеї думки і сьвіт мені не милий, і сам не знаю, що з собою робити!... Пішов би й до дому, так оттут неначе прикований. Нудно мені на сеє весілья дивитись; а очей не відведу від тії хати, що он на приспі сидить моя дівчина та щось з подругою розговорює, та чи мені так вже здаєть-ся, чи таки справди, що на мене поглядають, може про мене..."

"Чого так зажурились, Семенович?" сказав йому Левко Цьомкал, підстарший боярин, та й вдарив його по плечам.

"На дівчат злядівсь, чи що? На лиш, потягни люльки, то повеселійшаєш, та й ходім танцювать. Бач, які бойкі дівчата з города понаходили."

— Не хочу люльки, каже Василь; трохи не вона мені і завадила. Так щось нездорово! Або отсе до дому утікати, або що. Кінчай тут за мене порядок.

"Цур йому, каже Левко: ще погуляймо. Мабуть, чи нема тобі чого з очей? То проходись по вулиці, воно й минеться; або йди лучше усього та подивись, як дівчата танцюють. Ну що вже Кубраківна вдрала, так там вже за всіх. Що за танцюра! Та й дівка, брат, важна! Коли-б до осени не втекла, то не мине моїх рук."

Мов лихоманка стрепенула Василя; поблід як полотно, та аж руками схопивсь за коляку, щоб не впасти від журби. Він бо думав, що се його дівчину Левко вихваля; бо звісно, коли хто котру любить, то й дума, що вона і усім така хороша і любязна здається, як і йому. Послухав трохи чмелів, далі схаменуясь і на хитрощі піднявсь; давай його випитовати.

"Де Кубраківна? каже; чи не та чорнява, що повна шия намиста з хрестами?" (се-б то

Маруся.)

— Ні, каже Левко; нам до тиєї далеко. Моя, он бач, русява, що трошки кирпатенька, у свиті, та рушником підперезана.

Полегшало нашому Василеві; аж здохнув і очиці як ясочки заграли, як почув, що не його дівчину Левко любить. Тепер йому дарма і Кубраківна, чи тут вона чи де, а давай мерщій допитоватись про свою, та й каже Левкові:

"А то про яку ти кажеш, що до неї тобі далеко? Хиба тут э попівна або приказчиківна?"

— Ні, каже Левко: тут усі наші рівні; а я кажу про нашу Марусю.

"А що-ж то за Маруся?" спитавсь Василь, та й очи понурив у землю, буцім йому і дарма, а у самого не тільки що уха, та що то, усяка жилочка неначе слуха; а він, сердешний, і дух притаїв, і боїть ся, щоб ні-жадного словечка не прослухати, що йому буде Левко розказовати.

От і почав йому Левко про Марусю казати усе, що знав, і чия вона дочка і який її батько багатий, і як він свою дочку кохає, а далі і про Марусину натуру: як вона усіх жахається, що ніхто її не бачив не тільки щоб на вечерницях або у колядці, та й на вулицю

і на Купала і ні на які ігри не ходить; чи така вже собі пишна, або може несмілива; а що роботяща, і на батька і на матір і на себе пряде, шиє, миє, і сама усе одна без наймички і варить і пече, а мати сидить, ручки склавши.

Не пішла ж і Маруся до танців, а сіла собі сумуючи на приспі біля хати та ті горішки, що узяла у Василя, усе у жмені перемина, та назирцем за Василем погляда. Що часом стане їй весело, так що зараз бігла б до матери та й приголубилась би до неї, то впять засумує і слізеньки хусточкою обітре і бажа батенька, щоб розвів її тугу; то всміхнеться, то засоромить ся, і дума, щоб то й до дому іти (так було попереду усе робила: чи посидить чи не посидить на весільї з дружками, та мершій і до дому), та як розглядить, що треба побіля Василя іти, та й передума. А сього вона й сама не знала, що в неї на думці було: "коли-б оттой парубок прийшов та поговорив би зо мною, то неначе-б мені на душі легше стало." Як же тільки подумала об сїм, та як засоромить ся! Почервонїла як калина, закрилась рученьками і голову похилила.

Отто й прийшла до неї Олена Кубраківна, перетанцьовав-

ши, та й сіла біля неї віддихати.

"Чого ти, Марусю, так сидиш? Чи плачеш, чи що?"

— "Нї, не плачу," каже Маруся, і говорити б то, і замішлась, що й не знає, що й казати. "Отсе їм, каже, мочені кислиці, та було подавилась. А ти, чого так засапалась?"

"Та перетанцьовалась собі на лихо, каже Олена. Як попав мене он-той боярин, так усе крутив, крутив, поворочував мене, поворочував, а тут ще на лихо музика не перестає; так не тільки що ноги, та й руки болять і голова крутиться. Та вже-ж і танцюра! у нас такого і на усій слободі нема. Я казала своїм хлопцям, щоб приводили його до нас на вулицю..."

От Маруся трошки і зрадовалась, що може Олена зна того парубка, що їй так у душу запав, бо й вона на свій пай думала, що вже красче її парубка і на сьвітї нема і що се його вона так вихваля. От і давай про нього випитовать:

"А який же боярин, чи не старший?"

— І вже старший, забормотала Олена: сидить собі як по нура, нї на кого і не дивить ся, і дівчат нї котрої не заньме. Нехай лишень сядуть за стіл, вже не я буду, щоб не приспі-

вала йому:

Старший боярин - як болван,
Витріщив очи як баран.

Обручами голова збита,
Мочулою свитка сшита,
Личком підперезав ся,

У бояре прибрав ся.

От як йому приспіваю. Нехай
зна і наших дівчат. Він може
дума, що селяне не вміють тан
цьовати? Ну, ну! ще його бать
ка навчать.

"А може він і не вміє?" спи
тала Маруся, а сама закрива
лась рукою, щоб не бачила
Олена, як вона від сього соро
мить ся.

— Хто? Василь не вміє? аж
скрикнула Олена.

"Та я й не знаю, чи він Ва
силь чи він хто, і чи він вміє
танцьовати чи не вміє, я не
знаю; та й його зовсім не
знаю."

Сказавши сеє, Маруся і сха
менулась, щоб не замовчала
Олена про нього розказувати;
бо їй кріпко хотілось знати,
хто він і відкіля, і тільки що
хотіла випитовати, аж тут Оле
ну розносило з своїм бояри
ном: давай впять жаліть ся, як
він їй руки повикручував, як
її вморив, і се і те, і довго усе
про нього говорила.

Довго слухала Маруся і не
знала, як Олену і спинити, бо
та радесенька була хоч до ве
чера товкти про свого бояри

на. Далі, буцім-то не второпа
ла, про кого вона розказує, та
й каже:

"Приспівай же йому вже до
бре, та добре."

— Та се не йому! хіба ти
не чуєш? крикнула на неї Оле
на; се я Василеві хочу приспі
вати.

"Та що там за Василь тобі
дав ся?" каже Маруся (а се
вже у дівчат така натура, що
котра якого парубка полю
бить, то знарошне стане кори
ти, щоб другі його похваля
ли). "От, не видала твого Ва
силя, каже, і відкіля він тут у
зявсь? і з якої слободи забрів
сюди?"

— Але! мабуть чи не з сло
боди! Він з города, він свит
ник, коли чула. Та що вже за
завзятий! Вже де появиться ся,
усі дівчата около нього. І тан
цьовати і жартовати, не узяв
його біс. Та й красивий же!
Бач, як вихиляють-ся, за тин
держачись! Спина так і гнеть
ся, неначе молодий ясенюк, а
з виду як намальований; очи
йому як зірочки, а патли так
і мотають ся: бач, по купець
кому...

"Мабути ти його любиш,
так тим і хвалиш," ледве про
мовила Маруся, ховаючи очи
у рукав, а сама як на вогні го
ріла від Олениних розказів.

— Потурай, що люблю! По-

жалуй би любила, так він на таких і не подивить ся. Кажуть, що його хазяїн та хоче його у прийма узяти, а дочка красива та й красива і дуже багата. Він і сам ма копіячину: адже ти бачила, що й за шапку та викинув аж гривенника; оттак і усюди він робить. Вже як би не було...

Тут підбіг Денис, та й потяг Олену до танцю за рукав. Вже вона його і лаяла, і кулаччам у спину товкмачила, так нічого і не зробила: потяг та й потяг. А їй пильно хотілось з Марусею посидіти, та про парубків наговорити ся.

Зостала ся Маруся сама. Узяти її думки та гадки; а як згадала, що Олена казала, що його хазяїн та бере його у прийма і що віддає дочку і красну і багату, та й зажурилась! Схилила головоньку на білою ручку, а слізоньки з очиць так і капотять! От обтерла їх хусточкою, закрила ся рученькою, та й дума: "Ох, лихо мені тяжке! Лучше б я його не бачила!... Як то мені його забувати?... Тим-то городянські дівчата... у них і парубки свої, не такі як у нас, що ні на що і дивитись... Піду швидче до дому (а сама ні з місця), стану поратись, робити, то може й забуду... так-то й забуду! Ох, доленько моя лихая! Тепер

сих горішків нігде не подіваю, так при собі і носити-му, більш ні на що, тільки на память. Хоч-би на сьміх вони мені сказали"... (та сеє думавши, потрясла у жмені горішки, та голосно й промовила:) "чи він мене любить? Ціт, чи лишка?"

— Ціт! і любить тебе від щирого серця! обізвавсь Василь, що вже давно стояв біля неї і дивись на її смутну та не знав як заняти.

"Ох, мені лишенько!" скрикнула Маруся і стрепенулась як тая рибонька, ускочивши у-вятір. "Хто такий? про кого ви говорите?" пита й сама не зна, длячого і об чім.

— Той тебе любить... про кого... ти думала... казав Василь, задихаючись від несмилости і з ляку, як почув, що вона ма когось на думці.

"Та я... ні про кого не думала... я так...," сказала бідна дівка, та й злякалась гріха, що з роду у-перше збрехала; а опісля й каже: "хто б то мене й полюбив?"...

— Марусю, Марусю! каже Василь, тяжко від серця здохнувши; та й впять на-силу дух перевів і каже: я знаю такого...

— "Марусю, Марусю! а ходи-ке сюди!" так кликнула її таж Олена. Маруся ні жива ні мертва! Злякалась того, що Василь став з нею говорити, та

ще так голосно; а тут ще й то, що Олена бачить, що вона з чужим парубком розговорює, а опісля і сьміяти меть-ся їй; а що найбільш те їй було страшно і жалко і ніби досадно, що Василь каже про когось другого, що її любить, а їй би хотілось, щоб він їй сказав, що він сам її любить. От як злякалась, скочила з місця, та й не може і ступить, а Олена знай її кличе: "Та йди сюди, ось ось-де я." А Василь теж став як укопаний і не знав більш, що й казати. На думці б то й багато де-чого э, так язик не слуха, не пошевельнеш його; а тут ще на біду підслухав, що Маруся об комось вже дума, і що йому нічого тут убивати ся; а тут ще Олена збила його з товку... От і стоять вони обоє сердешні і не знають, на яку ступити і чи йти їм куди чи що робити?

Вже сама Олена прийшла до Марусі і питаєть-ся, чи вона тутечки довго буде?

"Ні, каже Маруся, уже мені пора і до дому. Нічого більш тут дождатись." Та сеє кажучи, так важко здохнула, що крий Мати Божа!

— І я отсе йду до дому, каже їй Олена; мати прислала за мною. Чи знаєш, що? Ходім завтра у-купі на місто; мати казала де-що купувати, так

ходім зо мною, ти таки усе лучше знаєш.

"Добре, ходім. Моя матуся щось не здужа, так що нам треба, я й куплю; заходь тільки за мною," сказала їй Маруся.

— Зайду, зайду. Жди мене до сход сонця. Ходім же тепер у-купі до дому, та в перекупки купим кисличок.

От подруженьки, побравшись за руки, і пішли собі.

(III.)

Зоставсь Василь, і стоїть сам не свій. По його думці, він, бачить ся, закинув Марусі на догад, що се він її любить, і дума: коли-б вона не мала кого на приметі та щоб його хоч трохи любила, то більш би йому нічого і не треба, не хотів би ні грошей ні панства. Так бо почервоніла, як я їй став закидати, що її полюбив, і очиці опустила у землю, а рученятами усе хусточку крутила, вже вірно з серця; а як пішла за Оленою, то не тільки йому і словця не сказала, та й не глянула на нього.

Сумовавши пішов він назирцем за Марусею і бачив, що вона аж поки ввійшла у другу вулицю, то аж тричі оглядалась, — а чого? хто її зна! Дівчачу натуру трудно розгадати,

бо вони часто буцім-то і не люблять, хто їх займає, і буцім-то й сердють ся, а там собі нишком так його люблять, що й сказати не можна! Та таки і тії правди нігде діти, що инша дівочка, ще молоденька, що з роду в-перше побачить такого парубка, що їй прийде по серцю, то й сама себе не розгада, що з нею діється. На думці так би на нього усе і дивилась би, і говорила б усе з ним з одним і сіла б біля нього, так чогось-то усе стидно; хоч ні душі нема близько, а їй здається, буцім-то усі люде так на неї і дивлять ся, або хоч і не дивлять ся, так по очам пізнають, що вона з парубком говорила. Оттим-то така і жахається і втікає, ні слова не сказавши парубкові, що залицяється до неї; як же відбіжить від нього, то й сама жалкує, та ба! вже не можна діла поправити! Добре ж, коли парубок не розсердиться та ще і у-друге стане лясати під пускати, так ще не зовсім біда; а як же подума: "лихо її матери, яка пишна! цур їй!" та й підвернеться до другої, так тогді вже зовсім лихо! І сумує сердешна і нишком поплаче, та притьмом нічого робить! і вже-ж самій його не заньмати, щоб не сказав: "сама, каже, на шию вішається."

Смутна прийшла до дому на ша Маруся, та тільки не об тім. Вона думала, що Василь її не любить, а коли-б любив, то зараз прямо й сказав би, а то про когось другого казав, а об собі ні пів слова. Та й Олена ж казала, що хазяїн бере його у прийми, так се вже певно, що він любить хазяйську дочку. Та як її і не любить? Вона собі городянка, міщанка, та, кажуть, хороша та й хороша! А думаю, як убереться, так намиста ще більш чим у мене; а скриня з добром мала? та ще, думаю, і не одна: там може такі великі та розмальовані та на колесах; а подушок, подушок, так може під саму стелю... Так куди вже йому до мене! Він на таких і не подивиться ся. Ось так думала Маруся, прийшовши до дому і сівши у хаті на лаві.

Дивила ся стара Настя, мати її, лежучи на полу та стогнучи від недуги, що дочка її сидить смутна і невесела і нічого про весільля і не розказує, і за діло не приймається; дивила ся довго, а далі стала питати:

"Чого ти, доню, така невесела, мов у воду опущена? чи не занедужала, нехай Бог боронить? Гляди лиш, як ще й ти звалиш ся, що батько з нами буде робити! Кажі бо: що в тебе болить?"

— Нічого, мамо! каже Маруся.

— "Чи не порвала намиста, жартуючи на весільлі?" пита Настя.

— Ні, мамо!

— "Чи не з'обидив тебе хто? то батькові скажи, він зараз уступить ся."

— Ні, мамо.

— "Так коли ж нема нічого, так чого так сидіти? Ішла б по воду, пора наставляти вечеряти."

— Зараз, мамо, сказала Маруся, а сама ні з місця.

Дожидала мати, дожидала, далі впять за неї: і уговорювала її, а далі і сварилась на неї; так вже на силу, та на превелику силу розколихала її, що вона роздяглась і, не поховавши гаразд ні скиндячок ні намиста і ніякої одежі, узяла кошик, щоб то у-в огороді зільля нарвати, та замість огорода пішла до криниці по воду, не наче з відрами; іде і байдуже. Та вже як прийшла до криниці і як стали над нею люде там сьміятись, так вона тогді схаменулась і мерщій до дому. Що-ж? І до дому вернувшись не лучша була: затопила у печі, і приставля горшки порожні; замість пшона, щоб замняти борщ, вона сіль тре у макотреті, та підлива борщу... І що ні озьме, до чого ні ки-

неть-ся, усе не так, усе не до шмиги, так що і старий Наум, вернувшись до дому і дивлячись на таке її поранья, аж сам дивовавсь.

Сяк-так віддавши вечерю, Маруся пішла до коров, а Настя стала журити ся і каже Наумові: "Ох мені лишенько тяжке! Що-ж отсе з Марусею діеть-ся? Каже — зовсім здорова, а за що ні приньметь-ся, що ні почне робити, усе не до ладу, усе не так, як треба. Та чогось собі чи журить ся, чи що? Нехай Бог боронить, чи не з очий її сталось?"

— У вас, у жінок, усе з очей, заворчав Наум. Чи дитина змерзла на холоді, чи дитині душно в хаті, ви кажете: з очей; голодна, їсти просить, — з очей; наївшись, не хоче, — і то з очей; чи засьміялась, чи зажурилась, чи сіла, чи встала, — усе з очей, усе про все у вас очі. А що очі можуть зробити? Нічого, дивлять ся собі на сьвіт божий, та й годі. Рукою чоловікові біду зробиш, а язиком ще й гіршу, а очі нічому непривинні.

— "А чому-ж баби, котрі знають, та й злизують і шепчуть? Як-би воно нічого, то нічого б і не робили, а то..."

— На те шепчуть і злизують, щоб таких дурників дурити, як ти і прочіі. Потурай тільки їм:

вони, пожалуй, раді, щоб тобі за все, про все шептати, аби-б грошики лупити. А хто що може чоловікові зробити, опріч Бога милосердного? Він нашле біду, Він і помилує; тільки молись і Його одного знай, а з тою бісовщиною, з ворожками та з знахурами не водись. Помолись, Насте, хоч лежачи, Богу, коли не здужаєш підвестись; і я таки помолюсь, то й гляди, що Маруся наша завтра зовсім здорова буде. Мовчи ж, он — вона іде.

Маруся, зовсім упоравшись і поприбиравши, розпитовала матір, чого треба на місті купити, і узяла у батька скільки треба грошей, поклатась на лаві, помолилась Богу, і зверх-у-сього вдарила три поклони, щоб вже більш не думати про Василя. Її так батько вчив: коли, каже, тобі чого треба, або журба тебе озьме, зараз до Бога. Вдар три поклони і проси, об чому тобі нужда, і жди певно від Нього милости. Він наш отець, Він зна, що кому і у якоє уремя послать.

От з такою думкою лягла Маруся. Так що-ж? І сон її не бере. Те й діло, що дума... та не об Василеві, де-то вже! Вона його і знати не хоче... та й на-що їй він... Він доси вже посватаний; адже і хусточка у нього, що з кишені виньмав,

то не хлопча, а притьмом дівоча, і вже вірно вона йому по даровала... та він же невеселий на весільлі був... отто мабути скучав за своєю голубкою..... та ще щоб я об ньому думала? Як би не так! Він собі і сидів, неначе один у лісі, ні на кого і не дививсь... Далі здохнула і дума: і мене заняв тими горіхами, аби-б то вже так!... Ні, Василю, не нашим дівчатам об тобі думати, у тебе э своя... От уже любить її, думаю?... Бачить ся, усе об ній так і думав, бо у-в очах так і видко були слізюньки... тепер вже вони до си у купочці... і она вже, вірно, цілує його у тії оченьки, що як блискавка, як згляне, так і сьяз... от вже не цілує вона їх! Того-ж то він по ній мав плакати... Чого-ж я отсе плачу?... Ох, горечко мені тяжке!... Коли-б було знала, не ходила б на те весільля!... На-що було розпитовати Олену про нього! Та дарма; я вже зовсім про нього і не думаю... та й він же про мене тож. Може він думав, що... теэ-то... я б то... що каже: я знаю такого, що тебе любить, а йому б то вже не можна, що вже він посватаний... Бог з тобою! Нехай тобі Бог помага! І ожени ся, і люби ся... Та чого-ж я усе плачу?... Оттого і туга така, що за-чим я на те весільля ходила... Тепер

засну вже... Завтра чим сьвіт устану, піду на торг, та й розібю свою тугу. Коли-ж з ним зострічусь на місті, то буцім його і не знаю, і не буду на нього і дивитись. А вже він, вірно, з нею ходити-ме по базарю, та де-що купувати-муть бо мабуть і весільля швидко буде... То-то вже він буде рад, як оженить ся!... А вона?... Чого-ж я заливаюсь слізоньками?... Ох, бідонька моя!... Ох, горечко моє. Чого таки я на те весільля ходила?...

Оттак-то бідна Маруся, не хотівши і споминати про Василя, тільки об нім одним і думала і хоч-би тобі на часиночку очицями звела; плакала та журилась цілісіньку ніч. А й довга ніч у нас на клечальній неділі? Вечірня зоря ще не погасне, а сьвітова вже й заньмаєть-ся; блисне Віз, та вже докотившись до сход сонця.

От і тепер. Тільки що зірочки засьяли у Бога милосердного на небесах, тільки що розсьвітились, та й то не зовсім ясно а неначе скрізь серпанок, соловейко стих биля своєї самочки, щоб виспалась хорошенько; не жахаючись; вітерець заснув, і гілочки по садкам дримаючи ледве-ледве колишуть ся; тільки й чути, що через греблю на лотках водиця цідить ся і мов хто нищеч-

ком казку каже, що так і дримаєть-ся, а то усюди тихесенько... Аж ось — недовго, зірочка покотилась, далі друга, третя — і поховались у синьому небі, мов у море канули, а прощаючись з землею трошки сплакнули... от від їх слізоньок пала роса на землю. Канула її крапелька, зашелестіла у аєрі — і прокинув ся вітерець, та й поколихав тихенько гілочки по садкам та по ліскам. От і попрокидались птичі самочки, лупнули очицями, зацмокали носиками; тут зараз їх самчики, що биля них дримали, попробурковались і з радощів — що настає впять божий день і вони будуть з своїми самочками літати, гратись, любитись, і що може яка і яєчко знесе — з таких то радощів заспівали своїх пісеньок, що рано й вечір хвалять Господа небесного, отця, милосердного як чоловікові, так усякому звіврю, птиці, та й самій манюсінькій комашечці, що й оком не вздриш. А не-хто вже виспівувать, як соловейко! Защебетав, залящав, зачиркав, засвистав, затріщав... то стихне, ніби пошепче своїй самочці, як її любить, а вона йому мабуть скаже, що й вона його любить і похваля його пісеньки, то з радощів і гукне на увесь садок; а як промеж того ще й носич-

ками поцілюють ся... тут він вже і не стямить ся: зажмурить ся, защебече, затерчить, що аж неначе охрипне, та знову ще дужче лясне. Задрібоче, що аж дух йому запираєть-ся.. Та усе-ж то так гарно, так гарно, що розказати не можна, а на душі весело!

От на березах і листя зашупотіли промеж себе, що й вони, по ласці божій, будуть красуватись на ясному сонечку. — Схаменулась травонька, як скропила її небесная рісочка; піднялись стебелинки, розпукались цвіточки і пороззівавши ріточки свої, надихали на усю долину таким пахом, що почувши його, забудеш про усе і тільки, здихнувши, подумаєш: "Боже милосердний! Отець наш небесний! І се усе, що тільки є на землі, у воді, під небесами, се усе Ти тільки по єдиному милосердію своїму для чоловіка сотворил еси? А він, сеє мізернеє созданіє, ся билина, ся пиль і порошина, чи він же Тобі благодарить? і як?... О Боже праведний! буди і усегда милостив нам грішним!..." Більш сього не вміємо що і сказати!...

От і рідесенький туманець пав на річеньку, мов парубок приголубивсь до дівчиноньки, і у-купі з нею побігли, ховатись меж крутими берегами.

Далі і хмарочки стали розходитись, порідчали і стали звертатись купками, мов клубочки, розступатись, щоб дати дорогу для якогось пишного, важного гостя, ніби царя якого, діючого добро усьому миру, і покотились геть-геть за крутії гори, щоб тільки відтиля дивити ся на те, що тут буде!.. Ось і зачервоніло на тій дорозі, де йому треба йти, і розіслалось мов сукно, як кармазин красне; далі неначе срібні цвітки по ньому хто посипав, а тут і увесь путь став мов золотим піском по червоному полю посипаний. Зазолотились і верхівя дерева по лісам, і ось золотий по них пісок сиплеть ся по дереву низче, усе низче, низче... Усе стихло... Чогось жде!... Стало винирять з-за землі... що? І сьвіт і огонь і краса. І вже і на крайок його не можна зиркнути оком, що-ж буде, як усе явить ся миру?... І золоті проміні від нього обсипали усю землю, і самії небеса стали ніби ще красче... Усе мовчить, жада, щоб швидче явила ся у повноті краса миру... Ідеть, викотилось зовсім, озирнуло землю і неначе повелівало: "Хваліте Господа, що создав і мене і вас, і кожний день посила мене давать усьому миру сьвіт і усякому диханию життя...." Тут знова пташечки неначе по

чийому наученню защебетали, усе мов знова ожило, чоловік знов принявсь за діло своє... і що то: увесь мир ізрадовав ся!

(IV.)

Ось вийшов і Василь із садка. Він добре чув, що Маруся з Оленою змовились у-купі йти на місто, так він і не пішов вже до дому у город, а у тім же селі, від города верстов з чотири, скитав ся усю ніч, і як стало сьвітати, то він вже і беріг їх. Визиравши із садочка побачив, що дві дівчини геть-геть відстали від прочого народу, тихенько йдуть собі і розговорюють; він зараз відгадав, що хто то йде, бо серце у нього тьохнуло і подало звістку. Отто він і пішов, буцім-то у город, тихою ступою, по хиливши голову, мов задумав ся; а у самого аж жижки трусять ся і дух йому захватує від радощів, що ще побачить Марусю і поговорить з нею.

От ідуть дівчата; Олена як та сорока скригоче, що на ум збрєде, а Маруся буцім-то і слуха, та усе про своє гада... аж зирк! і пізнала свого Василз!... Руки й ноги затрусили ся, у животі похолонуло, і дух занявсь і сама ні з місця.

"Та йди бо швидче!" крик-

нула на неї Олена: "чого ти зопинаєш ся? і так опізнились."

— Та хто його зна, чи спіткнулась, чи що, каже Маруся, самаж ні з місця, хоч так би і летіла до Василя, як та голубка до голуба; бо вже й забула, що мабуть він не її любить, що він вже посватаний на хазяйській дочці... усе забула, а тільки того й бажа, щоб бути у-купці з своїм Василечком.

От як почув Василь, що дівчата вже за ним гомонять, озирнувсь до них, зняв шапочку, поклонивсь і каже: "Добрий-день, дівчата. Боже вам помагай!"

— Спаси-бі!... нехай і вам Бог помага! сказали йому у-в один голос дівчата.

От їм і каже Василь: "Чи не бігла против вас яка собака?"

— Цур їй, пек від нас! каже Олена: ми її не бачили; хиба де бігла?

"Ось тутечка тільки перед вами кидалась на людей," казав Василь: "то проженуть її, а вона відтиля забіжить, та й не знаєш, відкіля її і стерегтись. Та така сердита, на всіх так і кидаєть-ся. Так я отсе виломив собі коляку, та йду і озираюсь."

— Ох лишечко! я її боюсь. Вернімось, Марусю! каже Олена.

"Не бійтесь, дівчатка; адже

ви у город і я у город, то я з вами буду йти, а коли набіжить, то вас обороню.“

— От за се спаси-бі! Тепер нам, Марусю, не страшно, сказала Олена, а сама радісінька була, що з парубком буде йти усю дорогу. Оттак і пішли собі у-купці.

Зовсім же то наш Василь збрехав, що будьто там бігала яка-б то собака. Се він знарош не їх налякав, щоб вони припросили його проводити їх і щоб не церемонили ся з ним іти.

Ось як ідуть, і Василь їх попережа — звісно вже, молодецька походка против дівчачої — та й піджида їх; от Маруся збирала ся, як би то з ним заговорити, а далі й каже: "Бачите, як ми тихенько йдемо і ви нас піджидаєте. Може ми вам боронимо?"

— А чим? каже Василь.

А Маруся каже: "Тим, що може вам... пильно треба у городі бути? Може вас хазя..... хазяїн жде?" Се-б то на догад буряків, щоб випитати його, чи не скаже чого про хазяйську дочку.

— І вже мені тепер город! забув про його і думати, сказав Василь, а далі тяжко здохнувши, і каже: Одно в мене на думці, коли-б то Бог поміг! Тільки за тим і піду до хазяї-

на, щоб...

"А чому ви учора на весільї не танцювали?" перебила йому Олена, та й почала з ним пащиковати. Він їй слово не хочючи скаже чи не скаже, а вона йому десять; та так і стриже, так і стриже, та вигадує та докладає та придираєть-ся, що вже Василь ніяким побитом і не відчепить ся від неї.

А сердешна ж то Маруся зачепила було Василя, тепер і сама не рада. Вже-ж тепер він не таючись сказав, що у нього щось э на думці і що за тим тільки і йде до хазяїна. Се вже певно, щоб домовитись об сватаньї на його дочці.

От у таких думках та гадках іде не йде, і ноги не служать; і сердить ся на себе, чого вона на торг пішла, сердить ся на Василя, чого він їм на зустріч попав ся, і вже мов за сватаний, а з чужими дівчатами ходити-ме по базарю; сердить ся і на Олену, чого вона така весела, чого так з за-сватаним парубком пащикоує; сердить ся на усіх і за все, а сама не зна, на кого і за-що.

От прийшли у город, походили по базарю; Олена зараз скупила усе, що треба їй було, а Маруся тільки ходить за нею та сьвітом нудить і усе нападаєть-ся на Олену, що при тьмом пора до дому. А Василь

усе з ними ходить, та — як той міхоноша у колядці — носить Марусин кошик, та склада, що Олена купує. Далі осьміливсь яось-то спитати Марусю (бо бачивши, що вона усю дорогу мовчала, думав певно, що вона на нього сердить ся), та й пита:

"А ти, Марусю, чом нічого не купуєш?"

— Та мені небагацько... дечого й купувати, каже Маруся, та й відвернулась від нього, щоб і не дивитись на чужого жениха: тільки й треба купити матері... кресало на люльку... а батькові... ниток красних... на мережки до хусток... та яловичини... на Петрівку...

Оттак навернякала наша Маруся, що трохи й сам Василь їй у вічи не насьміявсь; ще то добре, що не чула сього Олена, торгуючи у перекупки шпильки.

Василь тільки собі тихесенько усьміхнувсь, бо догадавсь, що щось не так воно є, та й узявсь, що треба було Марусі, купити. Покупивши і поскладавши в кошик усе до купи, каже: "Вже-ж як хочете, дівчатка, а я вас опровожу аж до дому. щоб оборонити вас від собаки; та й мені таки у вашім селі є до чоловіка діло."

Опять таки Василь збрехав: не було йому ніякого діла ні

до якого чоловіка, а хотілось йому... та побачимо, що буде дальш.

От і пішли вони собі впять у-купці з города. Тільки що вийшли з улиць на степок, от Олена як крикне: "Ох я дурна та божевільна! Забула зайти до шевця по батькові чоботи. Що тут мені на сьвітї робити?"

Потолковавшись, порадились, щоб Олена сама вернулась у город за чоботами, з тим що не далеко і у вулицях не страшно, а Василь щоб зостав ся біля Марусі і щоб тут же дожидали Олени, а вона му сіла швиденько вернутись.

От як зостали ся у двох Василь з Марусею та й посїдали на горбику, зараз Василь їй і каже:

"Марусю! хоч ти розсердиш ся на мене, хоч проженеш від себе, хоч не звелиш ніколи на очи попадатись, а я таки тобі тепер договорю, що учора хотів сказати..."

— Що там таке? спитала ся Маруся. а сама злякала ся так, що не можна й розказати, а сама не зна чого.

"Марусю! Чи я-ж один був би такий на сьвітї, щоб, побачивши тебе, не полюбив щиро? Люблю тебе, Марусенько, усім серцем моїм, люблю тебе більш усього на сьвітї!... Не сердь ся на мене, не відво-

рочуй ся, не затуляй очиць твоїх білою рученькою; дай їй мені сюди, нехай пригорну її до свого серденька, та тогді хоч і вмру, коли тобі невгодна щирая моя любов!... Що-ж ти мовчиш? чом не глянеш на мене?... Промов до мене хоч пів словечка; скажи, що ти не сердиш ся за мою любов. Роззнавай мене, розпитуй про мене, може таки про мене що не будь і добре почувеш.“

Тільки що став так Василь говорити, то Маруся і не стямилась: серденько в неї так і б'ється, а сама як у лихоманці; так і трусить ся боїть ся, і сама не зна чого; коли-б земля розступила ся, так би вона і кинулась туди, та й... Василя потягнула б за собою; коли-б їй крила, полетіла б на край світа... та не сама, а усе б таки з Василем. Що-ж їй робити? Земля не розступається, крил у неї нема, ноги неначе не її, одну руку вхватив Василь та й держить биля свого серця, а воно так-же колотить ся як і в неї, очицями зовсім світа не бачить, а ще-таки другою рукою закрила їх, та й питається Василя так тихесенько, що й сама гаразд не чула: "Адже-ж ти просватаний?..."

— Ні, Марусю, ні на кому я не сватаний і ні об одній дівчині до сієї пори і не думав. По

бачивши тебе учора, світ мені повернув ся; без тебе не хочу жити, та бачу й сам, що не можна мені без тебе й дихати. Та й де я найду красче тебе?

"А хазяйська дочка? Адже він тебе бере у прийма?" сказала Маруся, вже трошки сміліш, бо на серці їй не так вже важко стало.

— Не тільки хазяйська дочка, та хоч-би королівна, хоч княгиня, та хоч-би і сама охвицерівна, не подивлюсь ні на кого, усіх презрю для тебе. Одна моя втіха, одно моє щастя, коли ти мене будеш хоч трошки любити!... Розпитай про мене; цілий год ждати-му, тільки...

"Е, год!... так довго бо..."

— Скільки хоч, що хоч роби зі мною, тільки не проганяй від себе, не сердь ся..."

"Та я і не сержусь..."

— Чого-ж ти закриваєш ся, чого відвертаєш ся від мене? Може любиш кого другого? Кажі, не сором ся; нехай я се сам почую від тебе, та й піду світ за очима!

"Ні бо... я другого не люблю..."

— Так зглянь же на мене, не закривай ся!

"Але! ще б і не закриватись. Мені бо стидно..."

— Чого-ж тобі стидно? скажи! Тут нема нічого, що я ка-

жу...

"А тож і не стидно сказати... що я тебе... люблю? Ні за-що у сьвіті не скажу..." та сеє сказавши, як заплаче гірко і стала його прохати: "Василечку, голубчику, соколику мій! Не випитуй же в мене, чи люблю я тебе; я сього тобі з-роду не скажу, щоб ти не посьміяв ся надомною.... Я й сама не знаю, що зо мною стало ся; я ще нікого не любила, нікого не хотіла любити, цурала ся парубків, а як побачила тебе, сьвіт мені не змилив ся, усім я нудила, усюди я скучала; а як сказали, що ти просватаний, так я й сама не знала, що й робити..."

— Марусенько моя, лебідочко, зірочко моя, рибочко, перепілочко! приговорював Василь обнимаючи свою Марусю. Я-ж землі під собою не чую... я мов у раю! Чи не сплю лишень я?.. Так се правда, що ти любиш мене, Марусенько? Скажи мені, правду?

"Не скажу, Василечку; эй Богу, не скажу!"

— Чом-же не хочеш завірити об моїм щасті?

"Стидно-бо!"

— Марусю! отже поцілую, коли не скажеш.

"Та хоч десять раз цілуй, аби не я тебе, а усе таки не скажу..."

— Оттак же!..... оттак..... от-

так же!.... приговорював Василь, цілуючи її раз по пять не віддихаючи, та впять знову за теж, та аж вже не зміг і слова промовити... А Маруся лежить у нього на руках і сама себе не тямить, чи вона у раю, чи вона де? Так їй хороше було! Хоче щось сказати, і слова не промовить; хоче від нього вирвать ся, так неначе прикована до Василевої шиї; хоче зажмуритись, так очі против її волі так і зазирають у Василеві очі, що як угілля на вогні палають; хоче від нього відвернутись, а і сама не зна, як горнеть-ся до нього... А він?... Він тільки розгляда її, неначе їсть її очима; забув увесь сьвіт; хоч-би йому тут з пушок палили, хоч-би хто його ні кликав, нічим би не вважав, тільки що розгляда свою Марусеньку, держачи її на своїх руках.

Далі схаменулась вона, здихнула тяжко і скрізь сльози сказала: "Василечку! що се зо мною сталось? Нічого не тямлю, не знаю сама себе; тільки у мене й на думці, що ти мене любиш, що ти мій... та більш мені нічого і нетреба!... Боюсь тільки, чи нема мені за те гріха?"

— За-що, моя Марусенько? сказав Василь, пригорнувши її до свого серденька, і поціло-

вав широко.

”Ох, не цілуй мене, мій сизий голубоньку! Мені усе здається, що гріх нам за се... Боюсь прогнівити Бога!...”

— Так я-ж тобі, моя Марусенько, тим-же Богом божу ся, що нема у сьому ніякого гріха. Він повелів бути мужу і жоні; заповідав, щоб вони любили один одного і щоб до смерти не розлучали ся. Тепер ми любимо ся; дасть Бог, сповнимо сьвятий закон, тогді не розлучимо ся по вік наш; а до того часу, як зійдемо ся, нам можно без гріха і любити ся, і голубити ся...

”А не дай Боже, як...” сказала Маруся, та й притулила ся до Василевого плеча; і не показала і боїть ся зглянути на нього.

— Не доведи до того, Боже! аж скрикнув Василь і аж злякавсь, подумавши, про що Маруся йому тільки нагадовати стала. Буду — каже — тебе, моя зазуленько, як ока берегти. Ніяка скверная, бісовська думка і на серці не буде. Не бійсь мене, я знаю Бога небесного! Він покара за злеє діло, усе рівно, що за душегубство. Не бій ся, кажу, мене; і коли-б вже й так прийшло, щоб ти стала забувати і Бога і стид людський, то я тебе обережу, як братік сестрицю...

”Братіку мій милесенький!” скрикнула Маруся і обняла його рученятами; довго дивилася йому у вічі, як тая ясочка, а далі й каже: ”Тепер я сама тебе поцілую аж тричі, бо знаю, що й в тебе на думці нема ніякого худа.” Та й припала йому на плече, зазираючи йому у вічі, та так пильно, ніби той баранчик, що його хочуть різати а він жалібно дивить ся, так і вона зирнула на Василя, а сльозинка, неначе тая росочка на цвіточку, так у неї в очицях засяла; та так жалібно, як тая сопілочка заграла, так вона його спитала: ”Як же ти мене після сего покинеш”?

— Не говори мені сього, Маню! і не думай об сїм, моя кришечко! Гріх божитись, а я от смертельною клятвою побожуся, коли мені не віриш...

”Вірю, вірю, мій соколику, мій лебедику! і що б ти мені не сказав, усьому вірити буду!”

Багато розказувати, що там Василь з Марусею розмавляли; забули про увесь сьвіт і де вони є і що кругом них; і як-би не гукнула ще з-далека на них Олена, то б, підкравшись тихенько, бачила б усе, як вони поговорють, поговорють, та й знова цілують ся. Як же почувли Олену, так зараз і розрізнили ся, неначе і не вони: Василь став, буцім мала дитина,

пісочком пересипатись, а Маруся тутже знайшла черепочки, та давай у креймахи грати, а самі і не зирнуть ся меж собою.

От пішли усі у-купі до дому. Олена подумала: "Що се стало ся з нашою Марусею? Ніколи не була вона така весела і говорлива, та ще з парубком, що було їх жахаэть-ся, як не знать чого, а тепер сама заговорюэ, жартуэ, вигадуюэ і знай сьміэть-ся з Василем, а мене буцім і нема з нею. У ранці як ішли, так пари з уст не пустила, а тепер не замовчить ні на часинку; у ранці на-силу ішла і на мене нападалась, чого я спішу, а тут поперед усіх біжить, землі під собою не чуэ, та знай кидаэ на Василя то пісочком, то скипочками, а він її ловить, а піймавши... аж руки крутить. Се щось недаром! Тривай лишень, ти смирна, що нас було за іграшки з парубками кориш; я тобі віддячу..."

Стали доходити до села, от Василь і каже:

"Тепер же прощайте, дівчатка. Мені так весело було з вами; спаси-бі вам і дуже спаси-бі за все, за все, за все. Не знаю, коли то з вами побачусь?" (А у Марусі аж слізоники покотились; обтерла швидче хусточкою, щоб Олена не

бачила, та й стала буцім-то пісеньку мугикати і неначе підтанцюэ під неї та сама пильно дивить ся у вічи Василю.) "Нате ж усе, каже Василь, ваше добро; вибирайте з кошика; може чи не загубив я чого? А я вже піду своєю дорогою."

От дівчата стали вибирати. Олена усе забрала і поклала за пазуху, а Маруся, переглядівши, поскладала у кошик, і пішли собі. Тільки що відійшов від них Василь чимало, аж Маруся буцім-то схаменулась і згадала, і каже:

"Оттак же! усе позабирала, а синій камінець що батько звелів купити, я й не взяла у Василя. Побіжу, дожену його!" Доганя, а сама знай кричить, щоб він подождав. Вже-ж щоб то Василь та не почув би Марусиного голосу! Не знаю! Стоїть як на шпичках і дожида, щоб Маруся підбігла до нього і що то вона йому скаже?

Ось що вона, догнавши його, казала: "Я знарошне буцім-то забула у тебе синій камінець, щоб тобі нишком сказати: приходь сьогодні на озеро, що у нашому бору; я там буду, то ще поговоримо. Пусти ж, не заньмай мене, щоб Олена не догадалась. Ке сюди камінець і прощай, мій соколи

ку милий! приходь же!“ Ска-
завши, та скільки з духу до
Олени.

Олена ж усе підглядала, та
й дума собі: ”Добре-ж до я-
кого часу Не буде мене тепер
зупиняти!“

(V.)

Прийшла Маруся до дому;
батечку! весела, моторна, і
говорить, і розказує, і пораєть
ся за тріох, так що мати, ди-
влячись на неї, аж повеселій-
шала і їй полегшало. Хотіла
було сваритись на дочку, за-
чим довго проходила, так та-
ж як узяла около неї лести-
тись і приговорювати і розва-
жати її, а сама піч топити, зіль-
ля кришити, горшки наставля-
ти, так що горить у неї діло.

Не вспіла мати оглянутись,
вже у Марусі і готов обід; сі-
ла, ручки зложила, і знай ма-
тері розказує, як-то їй добре
було іти на базар холодком,
що бачила на місті, як торгова-
лась, як купувала, і кого бачи-
ла, і з ким говорила, і яка про-
ява лучилась, усе, до послід-
нього раз по пять розказува-
ла; тільки про Василя ні чи-
чирк! Вона б то й хотіла мате-
рі розказати, та не знала, з
якого кінця узятись, та й поду-
мала: нехай-же спитаюсь у
Василя; він мене навчить, як

про се розказати.

Прийшов і старий Наум; обі-
да і дума: ”З-роду Маруся та-
кого мудрого борщу не вари-
ла, як сьогодні; і мясо добре
спечене, і усе таки гаразд, а
лучше усього, що сама така ве-
селенька і усе вигадує і жар-
тує.“ Далі і каже Насті: ”Бач,
я-ж казав, що не треба ні зли-
зовати ні шептати, само ми-
неть-ся.“

Після обід чи прибрала Ма-
руся, чи не прибрала, мерщій
вхопила глечичок, та й каже:
”Піду ж я, мамо, назбираю
вам суніць; там таких багаць-
ко на базарі було, і наші дів-
чата горшечками так і носють.
І вам назбираю, і може де-що і
продам.“ Ще мати їй нічого на
се і не сказала, а вона вже і
за воротами, і прямо поспіша
у бір на озера. Хоч і бачить по
дорозі суніці, та не збира, а
дума: ”Василь мене вже мабу-
ти жде, піду швидче до нього;
а як посижу з ним, та вертати
мусь до дому, тогді і ягідок
назбираю.“

Недовго шукала вона свого
Василя: тут зараз і є. Як же
зійшлись, так дарма що тіль-
ки може часів три не бачились,
а так неначе десять год різно
були. Обнимають ся, цілує о-
дин одного, розговорюють, ро-
сказують; то побравши ся за
рученьки ходють, то впять по-

сїдають, то впять за те-ж. І не счулись, як вже стало вечеріти. І тож бо правда, що коли будеш у-купці з тим, кого любиш, то день так швидко пробіжить, як часиночка.

От Маруся перша крикнула: "Ох, мені лишенько! Чи бач, де вже сонце?"

— Так що-ж? питає Василь.

"А те, каже Маруся: як я до дому піду?"

— Не бійсь нічого, я тебе опроважу.

"Не те, щоб я боялась, а те, що ягідок не збирала; а я за ними і просилась у матери. Що мені тут на сьвітї робити? Роскажу матері, що заговорила з тобою, та й забула."

— Ні, Марусенько, потривай ще матері об мені говорити.

— Ще, моє серденько, не у-ремя. Треба подождати.

"А як се можно? Матері і батькові треба усе зараз росказувати і ніколи перед ними не брехати. Що-ж я тепер скажу, що не набрала сунічок?"

— Що хоч, Маню, те й скажи, а тільки не говори про мене; я сам, як прийде пора, я сам скажу.

"Так гріх же брехати і перед ким небудь, а не тільки..."

— Се не брехня, і їм треба усе росказати; тільки як скажеш тепер, а вони мене не знавши подумають, що я який не-

будь ледащо, що тільки зложу тебе з ума, тебе будуть лаяти, мене стануть цуратись, і будуть нас розлучати. Потерпи, моя рибочко, хоч через Петрівку; я так наведу, що вони про мене будуть знати і чути що-небудуть не погане; тогді пришлю людей, тогді їм усе і роскажеш. То брехня і гріх, як зовсім потаїти, а то ми тільки прежде якого часу їм нічого не скажемо. Чи так, моя паняночко? спитав, та й поцілував її щиро, від серця.

"Може воно і так, довго подумавши Маруся сказала. Я вже нічого не знаю, а усе робити-му, що мені скажеш. Тільки вже, Василечку, мій козаченьку, як собі хоч, а я вже більш до тебе не вийду ні сюди, ні на вулицю, ні на базар, нікуди."

— А се-ж чому? спитавсь Василь, злякавшись.

"Як собі хоч, а тільки, по моїй думці, се вже гріх, коли чого не можно матері сказати, та теє і робити нишком від неї. Хоч розсердись зовсім, не тільки так насуп ся, як тепер, тільки вже я не прийду, і не дожидай мене, і не шукай мене. Инше діло, як-би я посватана була, тогді б і нічого; а то хто-небудь побачить, та про мене ще і слава піде. Не хочу, не хочу! нехай Бог боронить!"

Мені тепер і Олени страшно; вона щось дивилась на нас пильненько, як вернула ся з города, і усе щось собі під ніс бормотала. Зараз же прийшовши, піду до неї і усе їй розкажу і попрошу, щоб до часу нікому не говорила. Прощай же, мій соколику, мій Василечку! Не сердь ся ж бо на мене; адже ти кажеш, що скоро пришлеш старостів, от ми не на довго розлучаємось.“

Скільки не просив, як-то ні молив її Василь, щоб таки виходила сюди хоч через день або через два, так ні за-що на сьвітї не захотїла і з тим пішла до дому, не звелївши йому іти за собою. Він пішов, понуривши голову, горою до дому, а вона бором, та й здумала, щоб не так-то перед матірю у брехухах зостатись: пішла против череди, знавши, що й Олена кожного вечера тож виходить. От і хотїла їй усе про Василя розказати і просити, щоб мовчала.

Олена не вийшла против череди і дівчата сказали, що сьогоня ранком, поки вона була на місті, приїхали старости і жених, аж з хуторів; та не подивились ні на закон і ні на що, бо чоловік кріпко хороший, і рушники ранком подавали, далї звінчали і, узявши її з батьком і матірю, поїхали, і

там на хуторах, аж верстов за двацять, і весільля будуть справляти. — Агу! нашій Марусї трошки легше стало, що не буде свідителя, як вона по дружила з Василем.

Прийшовши до дому, тяжко їй було відбрехуватись перед матірю, що не принесла ягідок, бо з-роду не брехавши ні в чім, не знала, як і викрутитись і що сказати? Сяк-так, то чередою, то Оленою, затерла, замяла діло — і кінці у воду.

Поки поралась та прибирала і була з матірю, так їй і весело було, а тим більш, що матері стало легше і вже піднялась з постелї; батько тож веселий і ласкавий був до неї; от вона не тільки не журилась, та ще сама собі дяковала, що так з Василем зробила; і ходячи і пораючись усе думала: коли-б швидче можно було розказати про Василя, то як би гріх з душі.

Як же лягла на постіль, так і не подумала, щоб спати. Зараз прийшов їй на думку Василь, як то він мабуть журить ся, що не скоро з нею побачить ся; та як і їй бути? як, не бачившись з Василем недїлю, або може, нехай Бог боронить, і дві, як і жити на сьвітї... "Іще таки учора, дума собі, ще я не так його любила, як сььогодні,

після того часу, як він сказав, що мене любить, та ще... як поцілював!" Та здумавши се, як засоромилась! і по ночі чує, що вид у неї як жар горить! "Що-ж отсе я наробила?" дума собі: "чи се-ж я, що і слухати не хотіла об хлопцях? Скрізь землю б пішла від стида і сорому! А що, як ще Василь надо мною сьміэть-ся?" Тут їй ще душніш стало; а далі, як роздумала, що Василь зовсім не такий, щоб йому сьміятись, і що він божив ся, що її кріпко любить, то і утихомирилась, і тільки того соромилась, що... цілювала ся з ним і у бору довго з ним сиділа. "Та се-ж вже, так дума, і в-перше і востаннэ. Се на мене любов напала, а матуся казала, що любов як сон: ні заіси, ні заспиш, і що робиш не знаэш, мов в-ві сні. Борони, Мати Божя, щоб я гіршого чого не зробила! Та як не буду з ним бачитись, то і жартовати ні-з-ким буде. Добре ж я зробила і сама собі дякую, що не звеліла йому до себе ходити."

Так собі порадившись, уста-ла (бо вже і розсьвіло), і зараз принялась поратись. Що-ж? Тут корову доїть, а сама озираэть-ся, чи не йде Василь. По воду пішла, оглядаэть-ся Василя; у хаті сало товче, а на двері погляда, чи не Василь їх

відчиня. За стіл сіла обідати, а сама у віконце усе зирк та зирк; чи не йде Василь. І жде його і не жде, і хоче, щоб прийшов, і боїть ся, щоб не прийшов.

Після обід, у хаті сидячи, дума: "коли-б не ввійшов! піду на вдвіря." На двір вийде: "коли-б не йшов вулицею, та щоб мене не побачив; піду лучше у хату." І так знай сьвітом нудить у день а нічю мало чого й спить, усе їй те на думці, що коли-то вона побачить Василя і коли-то не буде з ним розлучатись.

І Василь не лучший був її. Не тільки роботу, покинув хазяїна і город; знай блука круг села, де жила Маруся. Ходить, ходить, у бір піде, над озерами, де з нею сидів, сяде — нема Марусі, не йде Маруся. По селу вулицями ходить, та не зна, де її хата, не зна, як і батька її зовуть і прозивають. Маруся та й Маруся, більш йому нічого не треба було знати, і він її не питав, за-тим що ніколи було: усе їй розказував, що як вона його любить.

От вже і пущаньня прийшло, тиждень Петрівки минаэть-ся; ходить наш Василь і не зна, що вже йому і робити. Аж ось іде своєю дорогою, бачить: чоловік віз мішки від вітряка, та вісь йому і уломилаь. Чоловік

той хоче, щоб підв'язати як небудь, так шкапа не стоїть; і той чоловік мучить ся з нею, а друге їй те, що їй воза не піднине, бо вже собі старенький був.

От Василь, парень-друзяка, побачивши сеє, підійшов до нього, поздоровкав ся і каже: "Ке лишень, дядьку, я тобі поможу, а то не з твоєю силою справитись з мішками і з шкапою." Чоловік той подяковав і попросив помогти. Василь як прийняв ся, разом справили віз, і сяк-так, на трійох колесах, можна було доїхати. Чоловік ще більш дяковав Василеві і просив, коли по дорозі, проводити його до двора, щоб часом не порозв'язовало ся, тогді він впять не здужа справити, а вже їй вечеріло.

Василь пішов за ним по малу і нічого не розпитовав, бо йому до всього було байдуже, тільки знай об Марусі їй думав. От іде та іде за возом, бачить: чоловік у тім селі, де Маруся живе, та повернув у вулицю; Василь зрадовав ся: От, дума, тут пробуду, то може що-небудь прочую про Марусю, як то вона, моя галочка, поживає.

Аж от з'їзжає чоловік на двір. Василь зирк! біжить його Маруся на зустріч до чоловіка і кричить: "Де се ви, тату, були? Ми вже вас..." та їй

заговкла, як уздріла свого лебедика, та з радощів уже не зна, що їй робити! вернулась у хату, та аж трусить ся і не зна, що їй казати.

Наум (се то він і був), позносивши мішки у комору, розпрягши кобилу і упоравши усе з Василем, ввійшли у хату, посідали, поговорили. Василь вже не мовчав, то про се то про те розпитував; про себе розказував, як живе, де служить; звичайний був против Насті, а на Марусю, що тут ми калась то в кімнату то в хату, то з хати у сіни то з сіней впять у хату, і не дививсь зо всім і буцім-то їй не він. І вона собі дарма, неначе його з-роду вперше бачить.

Посидівши Василь і наговорившись, став збиратись до дому. Наум і каже: "Приходь, Василю, коли хоч, до нас завтра обідати; неділенька сьвята, іще наговоримось." Василь сказав, що прийде, поклонивсь і пішов з хати, а Наум і кликнув: "А де ти, Марусю? проведи Василя від собаки за ворота."

Марусі на руку ковінька: мерщій з хати, і ще Василь не вийшов із сіней, вона вже і біля нього і счепилась рученьками. Вона йому і каже:

"Василечку! як-би ще тебе не побачила хоч день, то б і

вмерла.“

— Завтра, Марусю, і я тобі розкажу, як я страждав без тебе. Тепер зділай милость, при слухай ся, що старі про мене казати-муть: чи будуть хвалити, чи корити? Та й розкажеш мені, щоб я знав, як наше діло начинати.

”А ось-що я зроблю, Василечку: коли мої старі будуть тебе хвалити, то я повяжу на голову червону скиндячку і коси покладу; коли ж, не дай Боже, що ні, то повяжу чорну стрічку без кіс. Ти тільки прийдеш, так на мене і дивись, то й знати-меш. Прощай же, мій лебедику, до завтрього.“

Увесь вечір Маруся, хоч ложки, миски перемивала, мисники змивала, піч мазала, мила ся, та все так тихенько робила, що її не чути було вовсі; боялась бо вона, щоб через свій шелест не пропустити якого слова, що батько і мати казати-муть про Василя; а ті знай його хваляють. Настя те й діло розкажує, який він звичайний, який собою красивий; а Наум хвалить, який то він розумний, неначе письменний: ”я — каже — знаю його весь рід; рід чесний, дядьки заможненькі, хоч він собі сирота; та ба — і отцевський син не буде такий бравий козак, нічого казать.“

Маруся не пропустила ні-жо

дного словечка і ще з вечера наготовила червону скиндячку, щоб завтра на голову положити, і з веселостю і з радістю лягла спати; тільки того вже не можна вірно сказати, чи спала вона ту ніч хоть часинку?

У ранці вирядилась що найкрасче: поплела коси у самі маленькі дрібушки і вінком на голову поклала, повязала які були лучші скиндячки, а зверх усіх положила червону і квіточками завітчалась. Чи шатнулась там чи як, а вже і обідати у неї поспіло: борщик з живою рибкою (бігала сама з вечера до сусіда, рибалки, та й випрохала), каша пшоняна до олії, солоня тараня з пшеничними галушками, та вареники з сімяною макухою. Упоравшись, ще з батьком до церкви сходила.

Тільки що вернулись з церкви, Маруся зирк у вікно, аж Василь вже і йде; зараз вибігла, буцім боронити його від собаки, а більш за-тим, щоб подививсь, що на ній червона скиндячка. От вибігла, та мерщій і кричить: ”не бійсь, не бійсь!“ а рукою поводить по лобові, неначе каже: ”не бійсь, ось бач, що червона скиндячка!“

Ну, як там було, пообідали гарненько і наговорились. Після обід Наум ліг до Насті

ськатись, та й заснув, а далі і Настя схилилась, та й собі заснула. А молоді, знай, собі голублять ся, та милують ся. Далі, як старі проснули ся, та й сиділи то в хаті, то під комо-рою у холодку, аж поки зовсім у вечері Василь пішов до дому.

Унадив ся ж наш Василь до старого Наума що божий день: то діло було до коваля, то до бондаря, то так до чоловіка приходив за ділом, та усякий раз і зайде до Наума; коли застане, то з ним, а коли не застане, то з Настею посидить, поговорить; і так вони вже до нього привикли, що коли який день хоч трохи забарить ся, то вже вони і сучають, і той і та кажуть: "нема ж нашого Василя! не йде обідати." Бо усякий раз вони його зоставляли у себе обідати. А Маруся? Маруся себе не тямилла від радощів. Василь прийде, то вона вже найде місечко, де з ним обо всім тихенько переговорить і намілується; а коли і без нього, то тільки й чує, що старі його вихваляють.

(VI.)

От дождались і Петра, розговілись.

На самого полу-Петра, так

вже перед вечером, вбіга Настя в хату, аж задихалась, та й кричить:

"Науме, Науме! либонь старости ідуть."

— До кого?

"Та до нас, до нас; от вже у дворі. Сідай швидче на лаву! А ти, Марусю, біжи хутко у кімнату, та вбирай ся."

Маруся, як тільки почула про старостів, то що було у руках, усе попускала, і не стямить ся, що й робити, тільки дивить ся на матір, а очиці як жар так і горять; а сама була румяна, а то почервоніла як калина. От мати мерціей пхнула її у кімнату, і стала її убирати у нову плахту і усе, що треба, по дівчачи.

За-тим ось стукнуло під дверю палицею тричі. Наум хутко достав нову свиту, новий пояс, одягається, підперізується, а сам трусить ся, неначе з переляку, і каже собі нищечком: "Господи милосердний! дай моїй дочечці доброго чоловіка; не за мої гріхи, а за її добрість пошли їй щастя."

От вже стукнули і в-друге, теж тричі палицею.

Наум, одягшись зовсім, змінив із скатерти, що на столі, і посунувши хліб, що завжди лежить на столі, к покутю (а за-тим Настя засвітила свічечку перед богами), сів на

лавку в кінці стола і дожида-
еться.

Аж ось стукнули під дверми
і в-третє, теж тричі.

Тогді Наум перехрестив ся
і каже до них: "Коли добрі лю-
де, та з добрим словом, то про-
симо до господи. Насте! іди-ж
сїдай і ти."

От Настя, за-тим упоравши
Марусю, вийшла і перехрестив-
шись тричі, сїла біля Наума.

За Наумовим словом ввій-
шли в хату двоє старостів, лю-
де хороші, міщане, у синїх жу-
панах, аглицької каламайки
поясами попідперізувані, з па-
личками, і у старшого старос-
ти хліб сьвятий у руках. За ни-
ми ввійшов Василь... крий Ма-
тер Божа! ні живий, ні мер-
твий, білий як стїна.

Пришедши у хату, старости
помолились Богу сьвятому, і
поклонились хазяїну і хазяй-
ці.

Зараз Наум (хоч і знав їх
дуже добре, а тільки для зако-
ну) пита: "Що ви за люде і
відкиля, і за-чим вас Бог при-
ніс?"

Старший староста і каже:
"Прежде усього подозвольте
вам поклонитись і добрим сло-
вом прислужитись. Не позгну-
щайтесь вислухать нас: і коли
буде теє, то ми і онеє; коли ж
наше слово буде не в лад, то
ми і підемо назад. А що ми

люде чесніі і без худої науки,
то от вам хліб сьвятий у ру-
ки."

Наум, узявши хліб, поціло-
вав, і положивши на стіл край
свого хліба, каже: "Хліб сьвя-
тий приймаємо, а вас послу-
хаємо. Сїдайте, люде добрі!
До чого ще дійдеться, а ви
своїх ніг не турбуйте, може і
так з-далека ішли. А з якого
царства, з якого государства?"

Старший староста і каже:
"Ми э люде німецькіі, а ідемо
з землі турецької. Ми собі лов-
ці, удалий молодці. Раз дома,
у нашій землі, випала пороша.
Я і кажу товаришу: "чого нам
дивитись на таку шквирю, хо-
дїм ськать усякого звїрю!" —
і пішли. Їздили, слїдили, і ні-
чого не получили. Назустріч
нам як-раз їде на вороному
коню отсей князь (а Василь у-
став, та й кланяється, бо се
про нього говорили). От пі-
сля зустрічи він каже говорить
нам такіі речи: "Ей ви ловці,
добрі молодці! услужіте мені
службу, покажіте дружбу.
Ось як-раз попалась мені ли-
сиця, або куниця, а троха чи
не красна дївиця. Істи пити не
жалаю, достати її жалаю. По-
можіте, піймайте; чого душа
захоче, усього від мене бажай-
те. Десять городов вам дам і
скирду хліба." От ловцям-мо-
лодцям того і треба. Пішли ми

по слідам, по усім городам. Перш слід пішов у Німеччину, а далі у Туреччину; ходимо, шукаємо, а її не піймаємо. Усі царства-государства прийшли, а її не знайшли; от і кажемо князю: "Не тільки звіря в полі, що куниця, пошукаємо деінде, знайдеться і красная дівця." Так наш князь затявсь, при своїй думці зоставсь. "Скільки, каже-говорить, по світу ні їзжав, у яких царствах-государствах не бував, а такої куниці, ніби красної дівці, не видав." От ми усе по сліду ішли, та і в се село — як зоветься, не знаємо — прийшли. Тут впять пала пороша; ми ловці молодці давай ходять, давай слідить; сьогодні рано устали і зараз на слід напали. Пішов наш звір, та до вас у двір, і з двора до хати; тепер жалаємо його піймати. Певно вже наша куниця — у вас у хаті красна дівця. Нашо му слову кінець, а ви зробіте нашому ділу вінець. Відайте нашому князю куницю, вашу красною дівцю! Чи віддасте, чи нехай підросте?"

Поки староста се законне слово казав, Маруся у кімнаті усе поклони біла, щоб батько віддав її за Василя, а він, сидючи на лавці, скрізь двері дивить ся на неї, та тож то здихне, то з нею переглянеться.

Як же усе староста розказав, і прийшло ся батькові одвітне слово казати, вона так і припала до дверей і слуха.

От Наум усе насупившись слухав; помовчав, а далі і каже: "Не вмю я до прикладу у сім ділі сказати. Спаси-бі вам за вашу працю. Ідете ви з дальної дороги, то може б випили по чарці?"

Маруся як се почула, та в голос; Настя аж об поли руками вдарила, та й крикнула: "Ох мені лихо! А чому-ж се так?" А Василь так об землю і кинув ся, та аж припівз на вколішках до Наумових ніг, та цілує їх, та гірко плаче і просить: "Будьте мені батеньком рідненьким! не гнущайтесь бідним сиротою!... За-що в мене душу віднімаєте?... Не можу без вашої Марусі жити! Буду вам за батрака вічно служити... Буду усякую вашу волю сполняти... Що хотіть, те й робіть зо мною! Дайте сиротиночці ще на світі прожити!..."

Тут і Маруся, забувши, що їй гоже і що ні, вибігла тож собі і впала до ніг отцевських і просить і плаче, то кинеться до матери, і руки їх цілує і приговорює: "Таточку! голубчику, соколику, лебедику! Матінко моя ріднесенька! утінко моя, перепілочко, голубочко! Не погубляйте свого дитяти,

дайте мені бідненькій ще на світі пожити! не розлучайте мене з моїм Василечком... Не держіть мене як дочку, нехай я буду вам замість наймички: усяку роботу, що скажете, буду робити, і не охну. Не давай те мені ніякої худобоньки, буду сама на себе заробляти, буду вас доглядати і шанувати, аж поки жива. Хоч один годочок дайте мені з Василечком прожити, щоб і я знала, що то за радість на світі!...”

Оттак і Маруся і Василь один перед одним усе просили своїх старих, та так жалібно, що старости обидва повстава-ли і знай полами сльози утирають. Далі старий староста не витерпів і каже:

”Ох панове-сватове! Не слід мені, будши у сьому важному чину, лишнє слово говорить; моє діло таке: сказав, що закон велить, та й жди одвіту; що почуєш, з тим назад іди. Сказано, дасть нам по чарці, так вже тут нічого доброго ждати. Одначе, видючи їх сльози і убивство, якось-то моторошно і нам не сказати чого-небудь. А що, пак Олексійовичу? Нігде дітись: благослови діток, нехай Маруся нас по-вяже.”

Наум тільки покрутив головою, обтер слізку рукавом та й впять понурив голову і мов-

чить.

Староста каже: ”Може стара мати сеє, вередує?”

— О батечки мої! зараз каже стара Настя: чи я-ж би не хотіла щастя своєму дитяти? Адже вона моя утроба. Та де-ж нам лучшого Василя съкати? Він дитина розумна, покір-на; усяк би нам позавидовав. Так хиба-ж я не жона своєму мужу, щоб не мала його слухати? У нас іде по божому та по старосвітськи: він мені закон, а не я йому. А чому він не віддає, я не знаю; він Василя завжди любив. Кажи бо, Науме, що се ти робиш?

Тут знова приступили і діти плачучи, і стара Настя голосю-чи, і старости кланяючись, та знай просять Наума.

Мовчав він, мовчав, тільки знай сльози ковта, далі устав, здохнув жалібно, перехрестивсь перед Господом мило-сердним, та й каже: ”Одна в мене на світі радість, моя Марусенька! Що божий день мо-люсь, щоб вона була щаслива; так як же, молившись об од-нім, буду сам робити друге? молившись об її щасті, сам бу-ду її топити? Прощайте, пано-ве-сватове! Коли хочете, то справди випийте по чарці; ко-ли ж ні, то не здивуйте, дайте і мені покой, бо.... Ох, не хоті-лось було сього казати, та ви

мене розжалобили!... Бо мені дуже жалко, що рішаю ся Василя, та нігде дітись. Прощайте, люде добрі, ідіть собі, не здивуйте.“

Тут впять усі приступили до нього, що коли, кажуть, любиш Василя, так чом не віддаеш за нього Марусі? Маруся ж так і повисла йому на шию і обмива його слізеньками, а Василь тож припав на-вколішки, та гірко плаче, та знай просить.

”Але, чому не віддаю?“ сказав Наум здохнувши: ”бо жаль свого рожденія. Не той час; при такому важному ділі, як э сватанья, не можна усього говорити. Прийди, Василю, завтра, та сам, без людей, от тут я тобі усе розкажу. Більш нічого і говорити, прощайте! От вам ваш і хліб сьвятий.“

Чи хотіли, чи не хотіли старости узявши хліб назад, пішли з хати з Василем, або так сказати, що повели його, бо він сам не здужав і іти.

Зостав ся Наум із своєю сімєю, сів собі і сумуэ. Маруся аж звалила ся на піл від сліз, і Настя плачучи сиділа над нею і дивовала ся: що се старому стало ся, що разом загудив Василя? Об вечері ніхто й не думав; нікому було поратись і ніхто не хотів нічого їсти.

От сидів Наум, сидів; думав та думав, а далі і обізвав ся: ”Годі плакати, Марусю! Устань, та слухай, чого я пита-ти-му.“

Не той був Наум батько, щоб його мусіла Маруся не послухати. Чи здужала чи не здужала, а коли батько каже без жартів, та троха чи й не сердитий, то треба устати. Устала і втерла слізеньки і жде, що він їй скаже.

”Ти, бачу, Василя знала ще перш, чим я його привів?“

— Знала, пан-отченьку! і за трусила ся як осиковий листочок і опустила свої довгії вії на очи, щоб не бачив батько, як їй стало стидно.

”Як же се було?“ спитав він грізно.

Тут Маруся, хоч і запинаючись, а розказала йому усе: як побачила його у-перше на весільлі, як їй стало його жалко, як він цятав ся горішками, як вона його соромилась, і усе, усе розказала: як і на базар ідучи зійшли ся, як з базарю вертали ся, що говорили і — нігде було правди діти! — як і цілювали ся.....

”Ну, ну, що дальш; а почин хороший,“ каже Наум, а сам і видно, що як на ножах сидить.

От Маруся, сплакнучи, веселіше стала було розказува-

ти, як змовили ся з ним зійти ся у бір на озера і як зійшли ся, і як....

"Годі, годі!" закричав не своїм голосом з серця Наум. "То вже розкажуй матері, що не вмiла тебе берегти і від худа відводити," а сам, схопивши шапку, хотів було втікати на двір, так Маруся так і вчепила ся йому за ший і каже:

Ні, таточку, ні, мій сизий горала; я памятаю ваші молитви, лубчику! не погубила себе твоя дочка і не погубить. Матіночко моя ріднесенька! лучше мені усяку муку прийняти, на смерть піду, а не принесу тобі ніякого безчестя ні для якого пана, ні для якого одно я знаю, що я ваша дочка, так чи можно, щоб я на свою погибель ішла? А ось-як у нас було... Тут вона й розказала, що собі з Василем говорили, і як у них там було, і як вона за претила Василеві ходити до себе і длячого. Розказала й те; як скучала і журилась без нього; усе розказала до посліднього часу, як що було.

Наум ще таки спитав ся: "Гляди лишень, чи все сьому правда і чи не потаїла ти чого?"

— Усю правду вам сказала і що нічого не потаїла, так коли велиш, тату, щоб побожилась, то як хоч, так і побожусь.

"Гріх великий, каже Наум, божитись, а ще пуще, як на-прасно; я ж тобі і без божби вірю. Тепер слухай мене, Марусю: Нераз я тобі казав, що дівкою тобі зоставатись не можно, треба за-між іти. Приказовав тобі, що тільки кого полюбиш, зараз мені скажи прямо, а я, побачивши, що воно таке э, так би діло і кінчав; коли-б мені не годивсь, то я б тобі сказав: не треба, не знай його; а коли-ж би годив ся, то б йому поперед усього сказав би, щоб і ти не знала: присилай, козаче, за рушниками, за-тим, щоб поки до сватанья, так щоб не було у вас ніякого же ниханья, бо воно до добра не доводить. Щастя і твоє і наше а другий, і не счула ся б, як би навязав тобі камінь на ший, що й по-вік би його не зняла, хиба-б з мосту та у воду. Як-би я знав з самого першу об Василеві, то я б тобі сказав, за чим не віддам за нього; і ти б так не пристала до нього і тобі легше було б його забувати. А тепер як хоч, так і терпи, бо не віддам."

Тут Маруся, як розказала перед своїми усю правду, то й стало їй на душі веселійше, і на серці полегшало; почала знова просити батька, щоб таки віддав за Василя, а що вона хоч вік у дівках сидіти-ме, а

ні-за кого не піде, опріч його.

"Говори! каже Наум: а знаеш ти, голово, що батько лучше бачить твоє щастя, чим ти? Ти молода, дурна! Лягай же, дівко, спати; завтра будеш старіша, чим сьогодні, а від того і умніша." Перехрестив її та й пішов собі від неї.

Ні сьвіт ні зоря, а вже Василь і в Наума. То сяк то так пробули до обід. І варивши обід, і подававши на стіл, Маруся заливала ся слізозоньками, відгадовавши певно, що востаннє бачить свого Василечка. Та правду сказати, так і всі невеселі сиділи, а за обідом до страви ніхто й не приймавсь.

От як позбирали з стола, Наум і каже жінці і дочці: "Ідіть собі або у кімнату, або під комору на простор шити, а нам тут з Василем не мішайте."

От, як повиходили вони, Наум і каже:

"Василю! сядь лишень биля мене, та слухай не перебиваючи, що я тобі скажу. Не по моїй правді, бо у мене опріч гріхів нема нічого, а за отцевські і материнські молитви наградив мене Бог милосердний жінкою доброю, роботящою, покірною і несварливою. Батьківщини ми з нею не розтратили, а по-троху, Бог благосло-

вляє, усе добавляємо. Велика милость божа! Утро і вечер дякую за наше неоставленіє, а що-найбільша милость божая до нас грішних у тім, що наградив нас дочкою; та ще якою? Се не чоловік, се янгол сьвятий..."

— Ох, правда, дядечку... перебив йому Василь, а він його зараз зопинив і каже:

"Цить бо, Василю, мовчи та слухай, і не перебивай мене. Се ти, бачивши її очи або щокі і що вона во всім собою красивенька, та й хвалиш її, а я не про її тіло, я кажу про її душу. Яка-то вона тихая, слухняная; Бога небесного зна і любить, і боїть ся прогнівить його; нас шанує і бережить-ся яко мога, щоб ні в чім нас не прогнівити. Жалослива не то що до чоловіка, та аж до манісїнької комашички. Худа ніякого і по духу не зна і боїть ся самої думки об нїм. Яка сама добра і незлобна, так і про усіх дума, усякому повірить, і Бог її сохранив, що вона тебе, а не кого ледачого полюбила; з другим би пропала на віки вішній. Та й ти її сердешну збив було з панталику; знаю усе. Ох! гріх так робити!"

— Дядьку! обізвавсь було Василь.

"Мовчи, племіннику; ти розкажеш опісля. Такою-то ди-

тину нам Бог милосердний дав; хоч я і батько їй, а не можу против правди казати. Що-ж ми називаємо ся за родителі, щоб не думати об щасті свого дитяти? Я-ж кажу: коли-б вже і сяка і така, ну, так би й бить. А за її добрість, за її смирноту, покірність, треба їй такого мужика, щоб їй був як отець, щоб він її кохав, жаловав, щоб — не дай Бог! — коли і трапилось якез худо, чи ділом, чи думкою, так він би її відводив, вчив би її на усе добре, не давав би її кому зря з'обиждати; а покірну та смирну, як вона, хто захоче, той і з'обидить. Чим нас Бог благословив у сім сьвіті, чи худобинкою, чи скотинкою, усе тут би зостало ся зятеві, за-тим, що я хочу зятя, коли Бог благословить, узять до себе у прийми. Так се вже не чиє, як моє діло, глядіти дуже пильно, щоб він був хазяїн добрий, щоб хоть-би вже не розтратив і не розтеряв, що від нас прийме, і щоб і її не довів ні до якої нужди; а коли Бог благословить діточками, так щоб і їх до путя через науку довести і де-що і їм зоставить. Тепер скажи мені, Василю, не правду я кажу?"

— Правду, пан-отче, сьвяту правду ви говорите. Коли-б ваша милость, щоб мене награ-

дили Марусею, я б усе те сполнив, що ви тепер розказуєте.

"Не можно, Василю; не будеш ти їй таким мужем і хазяїном, як хочеш, бо се не від тебе. Коли ж я знаю, що сьому не можно бути, і бачу свою Марусю, що зовсім розум погубила полюбивши тебе... вона тепер рада за тобою хоч на край сьвіта, іще то Господь її не зовсім покинув, а то думаю... крий Мати Божа! (аж скрикнув Наум і перехрестив ся.) От по сьому-то, прошу тебе ласкою, та й приказую, як отець мого дитяти: покинь її, забудь, не ходи до нас і не знай її, хоч-би вона тобі де і повстрічалась. Не погубляй її і душі її, та й нас не пхай живих у яму, прошу тебе об сім... (сказав і гірко заплакав) дай нам спокійно віку дожити і не доведи нас відвічати за неї на тім сьвіті!"

— Та чом же ви, Наум Семенич, думаєте, що я не буду добрим їй мужем і хорошим хазяїном?"

"Ти-ж мені розказував про себе. Ти сирота; у дядьків твоїх по два, по три сини, і ти з ними у одній сказці. Сказка ваша девятидушна, дудькові хлопці малі; а як прийде набор, то певно тобі лоб забриють, бо ти сирота, за тебе нікому заступитись; і дядьки

скажуть: ми тебе поїли, з'одігали і до розуму довели, служи за нашу чергу. А що тогді буде з Марусею? — Ні жінка ні удова; звісно, як салдаток шанують: як саму послідню паплюгу, і ніхто і не вірить, щоб була салдатка та й чесна. Та й троха чи й не так! Де їй за полками таскатись? А молоде, дурне, попадуться ледачим людям, наведуть на усе зле. Худобу розтаскають, повіднимають, хто її захитить? Діточки без доглядіння, у бідности, у нищеті, без науки, без усього помруть або, не дай Боже! бездільниками стануть. А вона за-тим ізстарієть-ся, немощи одоліють, бідність, калічество... тільки що в шпиталь, до старців!" (сказав се, та й заплакав, як мала дитина). "Не приведи, Господи, і ворогу нашому такої судьби!... Так от, Василю, як-би я тебе ні любив — а скажу по правді: так я тебе полюбив, так мені тебе жалко, як рідного сина! — а не хочу загубити своєї дочки, і такої як наша Маруся. Тепер сам здоров бачиш, по-чому не можу тебе зятем прийняти."

Довго Василь думав, похиливши голову, а далі аж повеселів, та й каже: "А як я найму за себе найомщика?"

"Найомщика?" подумав Наум, а далі й каже: "А з чого-ж

ти наймеш, коли тільки получаєш від хазяїна вісімдесять рублів у год, а батькової копійчини нема."

— Дядьки допоможуть.

"Не потурай на те, Василю; допоможуть, та не тобі, а собі. До чого дійдеть-ся, тобі за тебе лоб забриють а найомщик опісля піде за дядькових хлопців. Рад би і я тобі допомогти, так усе не те. Як знати-муть, що в тебе жінка багата, то так тягнути-муть, що тільки держись, і усе до кінця не доведуть, усе зоставляти-муть, щоб було за що вчепитись. Коли-б ти сам, своєю копійкою здужав наняти, так би та! Василю! От тобі образ Царя небесного і його Матери Пречистої і Миколая сьвятого! принеси бумагу, що найомщик прийнят за самого тебе і за твої гроші — от тобі зараз обома руками віддам Марусю."

Як ударить Василь, вислухавши усе, руками об груди, як припаде на стіл, як заплаче, а далі сказавши: "уському кінець", кинув ся на шию, обняв Наума кріпко і каже: "Про щай, мій...! Коли ж тобі хоч трохи жаль бідного Василя, будь ласкав, будь жаліслив: по клич сюди Марусю, нехай я при тобі попрощаюсь з нею!"

"Добре, Василю, каже Наум; та гляди-ж; попрощай ся! Чи

розумієш?”

— Усе знаю і усе зроблю, як мені кажете.

От вийшла Маруся, а за нею і Настя.

Василь, узявши Марусю за руку, і каже: “Марусенько! Правду, велику правду сказав мені твій батько. Треба нам розлучитись!”

— І на віки? через велику силу спитала Маруся.

”Побачимо ся... і будеш ти мою, коли не на сім світі, так на тім! Прощай моя Ма...” і не договорив, як вона зомліла і покотила ся йому на руки. Він її пригорнув до серця кріпко, поцілував, віддав її нечувствєнну батькові на руки, поцілував руку йому і Насті... і пішов швидко, не оглядаючись...

(VII.)

Не будемо розказовати, як кріпко і як довго Маруся за ним журилась. Ледве-ледве, сердешна, з журби не вмерла. Скільки вже батько з матірю її не розважали, усе нічого, а тим іще пуще, що не знала вона, за-чим і куди Василь її дївав ся; чи на довго він скрив ся, чи вернеть-ся, і коли ще то буде? Питала ся нераз і батька, — що-ж? не знаю, та й не знаю. Бо й справди він не знав, з якою думкою і куди

він скрив ся.

Що божий день перебере горішки, що ще на весільлі, як побачились у-перше, та він їй дав, перебере, перецілує, та впять до серця і положить. Або коли гулящим днем піде у бір на озеро, де з ним раз гуляла, там посидить, поплаче, і з тим і до дому вернеть-ся. Мати не дуже її заставляла поратись і робити, так сама бралась за все: ”мені, каже, не так на серденьку тяжко, як я що-небудь роблю.” З подругами ніколи не грала і вже овсі до них і не виходила.

Одробили ся у полі, стали від Семена з вечера сидіти, Маруся приняла ся прясти; а з Покрови у до-світа встає, пряде, шиє, пораєть-ся, і все журисть ся, і частинько, як заберець-ся кудинебудь сама собі, то плаче, плаче, так що й Господи! бо об Василеві ні чутки ні вісточки, як у воду впав.

От і Пилипівка; от і Ганнино Зачатиє, зачали парубки засилати старостів до дівчат. Знай люде швандяють по вулицям з паличками у руках. То гляди: ідуть двоє поперевязувані рушниками, бодрять ся, вихваляють ся; от там і там таку-то за такого просватали. А інші свинячою стежкою, попід плотами, мовчки собі ідуть і під плечем, замість хліба

св'ятого, несуть... гарбуз! Еге! нігде дітись: як заробили, так і відвічать.

Не одні старости заходили і до старого Дрота сватати Марусю; так що-ж? "Таточку мій ріднесенький! я їм, каже, піднесу по чарці!" Старий було гримне на неї: "Чи ти дурна та божевільна? чом ти не йдеш? Люде хороші, чесного роду, парень бойкий; чи тобі по повича, чи купця треба?"

"Василя, а коли не Василя, то й нікого!..." каже було Маруся. Мати її у сльози, а батько було аж розсердить ся, та й крикне:

— Та де того Василя озьмемо? Тепер ти людей цураєш ся, а там стануть і тебе люде цуратись і досидиш ся до сідої коси.

"Дарма, таточку! Без Василя не страшна мені і домовина, не то сідая коса."

Здвигне тільки плечима Наум, подума: нехай ще до того году, та й замовчить. І йому жалко було, що про Василя не було ніякої чутки; бо він його дуже любив і усе надіявсь, що він з собою що-небудь до путя зробить.

От і мясниці пройшли і усюди пішла слава, що Дротівна Маруся і горда і пишна, за тутешніх парубків не хоче, а жде собі панича із-за моря. Во

на про сюю славу знала, сьміялась і каже було: "дарма! і підожду." Парубкам же хоч і кріпко досадно було, що така красива і багата дівка у лад не даэть-ся, та нічого було робить: силою не озьмеш.

Пройшов і піст, відговорились і — слава Тобі Господи! — дождались Воскресення. Маруся у великодну суботу сама учинила паску, положила туди яэчок, імберю, бібків, шапра-ну, і спекла ся паска і висока і жовта, і ще у печі зарумянилась. Полагодила усе що треба, а на самий Великдень у-ранці з батраками понесла до церкви на посьвященіє паску, баранця печеного, порося, ковбасу, крашанок з десяток, сало і грудку соли, і розіславши на цвинтарі у ряду з другими хустку, розложила усе гарненько, як її мати навчила, бо Настя після недуги не пішла з двора. Наум же став у церкві божій і молить ся.

Коли Наум приходив до церкви молитись, то вже справди молив ся, а не ловив вітрів, не розглядав і сюди і туди, а стояв, як і треба, неначе перед самим Господом, царем небесним, і тільки слухав, що читають і співають. А сьогодні, у такий великий празник, він ще більш молив ся, і на серці так йому було весело, як і

усякому богобоязному, кого приведе Бог дождатись Великодня.

От як він стоїть і молить ся, служба божая співаєть-ся, вийшов на-серед церкви читати Апостола... і хто-ж? Василь!.. Наум дивить ся, і сам собі не вірить, чи се він, чи не він? Розгледів хорошенько — аж зовсім він!... Та він же овсі не письменний! як же він буде читати? Може навманя, без книжки; може витвердив на память? Побачим!

От Василь вже і "Павла чтеніє" сказав, та й почав... та що за голос важний! Чистий, голосний підбасок, та понятний!... От Наум і дума: "Бачив я сліпородженного, що читав Псалтир, также без книжки; а Василь так у книжку дивить ся, та буцім-то й письменний? Так отже за титлу було зачепив ся, та й розібрав по-троху... от і дочитав без помилки; от і Аلیلую по закладкам знайшов... Ні! як-би не письменний, то не з'умів би Апостола, та ще й на самий Великдень прочитати!"

Прислухаєть-ся Наум, Василь співа. Як же почав Херувимську, так таку, що й сам дяк не вмів у лад узяти, а Василь без запинки так усі голоси і покрива, і переводи виводить, сам і кінча, сам впять

і почина. Тоді вже Наум зовсім положивсь, що Василь став письменним: та коли-ж він справивсь і де пробував? Нехай, дума собі, опісля знати-му.

Як вийшов пан-отець зо христи паску сьвяченую почитовати і народ рушив з церкви, Наум зопинив Василя, та зараз і каже: "Христос воскрес!" От похристосувавшись з ним, як довг велить, і каже йому Наум: "Чи ще ти нас, Василю, не забув?"

— Нехай мене Бог забуде, коли...

"Добре-ж, добре, сину! тепер не до того. Приходь до нас розговітись; а хоч і пообідаєш, коли не підеш до дому."

— Ви мені і дом, ви і родителі...

"Добре-ж, добре. Приходь же, не забудь; я ждати-му."

Сказавши сеє, Наум поспішав до дому і дорогою собі дума: "Не дуже-ж я добре зробив, що не розпитавши Василя, що він і що з ним, та й покликав його до себе. Може він вже об Марусі і не дума, а може вже і жонат, а я тільки потурбую Марусю і знова розважу її тоску. Та хоч-би і не те, так може ще він не відкупив ся від некрутщини, так що тоді робити? Та вже-ж, побачу. Дасть Бог розгові-

тись, а там буду поправляти, що напортив з радощів, що побачив нежданно Василя, та ще й письменного! Відкіля йому Бог таку благодать послав? Правда, дитина розумна, йому б тільки дяком бути.“

З такою думкою прийшов до дому і не каже жінці нічого, що кого він бачив. Прийшла і Маруся і принесла усе сьвячене, і байдуже! бо вона, як не стояла у церкві а при пасках, то й не бачила Василя. Розстановила усе на столі, як треба, і налагодила, та й дивуєть-ся з матірю, що батько не сіда розговлятись, а ходить собі по хаті та дума. Аж ось двері — рип! і Василь у хату. Маруся так і не стямилась і крикнула не своїм голосом: "Ох, мій Василечку!" та й стала як укопана. Стара Настя тож зрадовалась, неначе Бог зна чому, і кинулась до Василя і похристосувалась. От Наум бачить, що Василь з Марусею стоять і тільки поглядають, він на неї а вона на нього, неначе з-роду вперше бачать ся, от і каже їм: "Чом-же ви не христосуетесь?" А Василь і каже: Не сьмію, пан-отче! — "Чом не сьміти?" каже Наум: "закон повеліва христосувать ся зо всяким і хоч-би з смертельним урагом. Похристосуйтесь же по закону тричі, та

нехай вас Бог боронить від усякої поганої думки! Тяжкий гріх у такому сьвятому ділі думати лукаве!"

От і похристосувались гарненько.

Маруся кинулась до нього з розпросами: Де се ти, Василечку, був?

"Знай бо уремя," перебив її Наум; "одно що-небудь: або розговлятись, або говорити. Бог дав празник і паску сьвячену; дякуючи Бога милосердного, треба розрішати без усяких хлопіт і з веселою душею, а говорити будемо опісля. Сідайте лишень. Господи благослови!"

Стара Настя сіла за столом на лаві, а Маруся біля неї з краю, щоб ближче поратись, Василь сів на ослоні, старий на покуті, а батраки конці стола. От перехрестившись Наум і прочитавши тричі "Христос воскрес з мертвих", зараз відрізав паски сьвяченої і положив перед усяким по куску. Покоштувавши її беріжно, щоб крихоть не розсипати під стіл, усяк перехрестивсь і сказав: "Спаси-бі Богу милосердному! Дай Боже і на той год діждати!" Тут вже прийняли ся за печене: поїли баранця, поросятини, а кісточок під стіл не кидали, а клали на стіл, щоб опісля покидать у піч. Далі їли

ковбасу, сала кусочками нарізали, і крашанок облупили і порізали на тарілочці. От сеє скінчавши, Маруся усе прибрала, із стола тож беріжно змела і усі крихтки і кісточки і лушпинья з яєць повкидала у піч, та тогді вже стала подавати страву.

Старий Наум випив чарку горілки перед обідом, а Василь не став, бо каже, ще не починав її пити. От і подали борщ, а далі яловичину покришили на дерев'яній тарілочці, посолили та й їли — вже звісно що не по панськи, бо виделок не водить ся — пальцями. Опісля подали юшку з хляками, печене було баранина, а там молошна каша, та й годі, більш і нічого.

Маруся чи їла що чи не їла, їй лучше усяких розговін — опріч празника сьвятого — те, що Василь вернув ся і жив і здоров. Захилившись за матір, щоб батько не бачив, як ясочка дивилась на свого Василечка, а сама будьто ложкою достає з миски, аби-б то неначе і вона їсть. Куди їй вже їсти! У неї одно на думці, як і у Василя! Так той вже через силу їв, бо биля Наума сидів і не могло було йому злукавновати, щоб хорошенько подивитись на свою Марусю.

Пообідавши і подякувавши

Богу і батькові з матір'ю, як поприбирала усе Маруся, от Наум і каже:

— А в нас новий дяк сьогодні Апостола читав.

Настя зараз і питаєть-ся: "А хто такий і відкіля?"

— Осьде він, пан Василь, — сказав Наум, та й всьміхнув ся.

"Хиба-ж Василь письменний, щоб йому Апостола читати?" спитала ся Настя; а Маруся так уха і насторчила, щоб чути усе, що будуть говорити.

— Був неписьменний, а тепер Бог йому розум послав, а як і що? я й сам не знаю. Роскажи мені, зділай милость, Василю: як се тобі сьвіт відкрив ся? Се мені на вдивовижу: ще й году нема, як ти пішов від нас, а навчив ся письма і співати вмієш, як і сам дяк. Де ти побував?

"Я, дядьку, не був дуже далеко," став розказувати Василь. "От як ви мені відкрили сьвіт і розтолковали мені, що й я буду пропащий і чужий вік заїм, коли не знайду за себе найомщика, то я думав, думав, і трохи з ума не зійшов. Правду ви казали: що за гроші вісімдесять рублів, що я від хазяїна брав? тільки що на одежу. Що-ж тут мені було робити? Як-то Бог послав на думку: піди до купців, у них хороший заробіток. Прийшов я до

Залізняка, він мене трохи знав, розказав йому все своє лихо. Він, подумавши, прийняв мене за пятьдесят рублів на год з тим, що коли буду у своїм ділі справний, то він мені і більш прибавить і усе буде прибавляти, бачивши моє стараніє. Я зрадовав ся, почувши, що більш нічого не треба, щоб гроші заробити, як тільки бути чесним і своє діло не лїнуєчись справляти. З товаришами, хоч усе й Москалі були, зараз поладнав. Тільки бачу, що вони усі письменні і хто більш чого зна, більш получа жаловнїня. От як сїв, як сїв... і правду вам, дядюшка, скажу, що ніч і день вчивсь і Бог мені дарованіє послав: і те таки правду сказати, що нашого братчика куди ні піткни, хоч у науку, хоч у яке ремество, то з нього путь буде, не пропащі за нього гроші. Отто я від Спасівки та до Рїздва вивчивсь читати і церковне і гражданське, писати по-троху вмїю, цихвіру знаю, і на щетах хоч тисяч десять пудів у роздроб на фунти не помиляючись положу; хурщиків розщитаю і хазяйського добра гляжу як ока, щоб і копійка нїгде даром не дївалась. Товариші, знаєте, охотники на крилосї співати замість півчеської; от і мене, як побачили, що голос

э, то й привчили трохи. Поки себе не поставив на путь, не ішов до вас, дядюшка; і як ні тяжко мені було, не бачивши Марусї, та памятаючи ваше слово, сам себе морив і не ходив сюди. І тож таки, що хазяїн, знавши мою чесність, послав мене не за великими ділами по маленьких ярмарках, а після Хрещенія послав уже і дальш, і я тільки що перед празником отсе привїз йому не малу суму грошей. Як же він мене потїшив добрим словом і розвів мою тугу, то я вже певно й прийшов до вас на празник, а щоб ви увїрили ся, що я не зледащїв, от і став я на крилосї співати і Апостола про читав.“

Наум, вислухавши його, не стерпїв, та аж поціловав його у голову, і дума: ”Що за премила дитина! Не даром його люблю! Такий не пропаде.“ Далі і пита: Скільки-ж ти жалованьня получаєш тепер?

”Жалованьня не щот, каже Василь: аби-б стало на одєжу, а те важнїйш усього, що хазяїн, знавши мою нужду, чого я бою ся і через що ви не віддаєте за мене Марусї, сам хлопче об мені; тепер посила мене з хурою у-в Одесу, а відтіля піду у Москву і на заводи, і тільки вернусь сюди ік Пречистїй, а він мені сиськає на-

йомщика, каже, хоч пятьсот рублів потерю, у-в осени, як скажуть набор, сам і віддасть, а гроші, каже, будеш одслужувати.“

— Нехай тобі Бог помага! сказав Наум; а далі, подумавши, й каже: "Чого-ж більше думати? Присилай у вівторок, після завтра, людей, бери рушники; і тобі веселійше буде у дорозі, і Маруся тут сьвітом не нудити-ме. Тепер нічого бо ятись. Се вже певно, що ти найомщика поставиш. Дасть Бог вернеш ся, у-в осени і весільля.

Не можна й розказати, як зрадощіли і Василь і Маруся! Зараз кинули ся аж до ніг батькових, і цілують їх, і руки йому цілують, і самі обнимуть ся, і знов до нього кинуть ся, і дякують йому, то до матери, то впять до нього, і не тямлять себе, і що робити не знають.

Довго дивив ся на них Наум, та все нишком смієть-ся та дума: то-то діти! Далі й каже:

— Годі-ж, годі! Пустіте-ж мене; ми ляжемо з старою спати, бо я усю ніч стояв на Діянній, аж поки Христа дочитались; а ви, хочете, дома сидіте або гуляти йдіте до колисок; та тільки самі не качайтесь, бо гріх для такого празника з сею пустотою возитись.

Як вже той день у Василя та

Марусі було, нам нужди мало; бо звісно, чи ходили чи сиділи, а усе об одним говорили: як один без одного скучав, коли, що і як думав; як, ні думано ні гадано, вони побачились; яка ще радість буде, як уже посвтають ся — оттаке усе говорили, та голубили ся та миловали ся.

(VIII.)

Отже і вівторок настав. Ік вечеру стали дожидати старостів: прибрали хату, засьвітили сьвічечку перед богами; старі нарядили ся, так вже нічого й казати. От постукали і раз і у друге і у третє, і ввійшли старости і подали хліб, і говорили старости законні речі про куніцю, як і поперед сього було.

Зараз Наум — а раденький же такий! — і каже буцім-то з серцем: "Та що се за напасть така? Жінко! що будемо робити? Дочко! а ходи-ке сюди на пораду!"

Маруся, вийшовши із кімнати, засоромилась — Господи! почервоніла, що твій мак; і не поклонившись, зараз стала біля печи, та й колупа її пальцем.

От Наум і каже: Бачите, ловці-молодці, що ви наробили? Мене з жінкою смутили, дочку пристидили, що скоро піч зов

сім повалить, мабуть дума тут більш не жити! Гай, гай! Так ось що ми зробимо: хліб сьвятий приньмаємо, доброго слова не цураємо ся, а щоб ви нас не порочили, що ми передержуєм куницї та красні дівци, так ми вас повяжемо і тогді усе добре вам скажемо. Дочко! прийшла й наша черга до прикладу казати; годі лишень піч колупати, а чи нема чим сих ловців-молодців повязати?

Іще не час було Марусї послухати, знай колупа.

От вже мати їй каже: "Чи чуєш, Марусю, що батько каже? Іди-ж, іди, та давай, чим людей повязати. Або може ні чого не придбала, та з сорому піч колупаєш? Не вмїла матери слухати, не вчила ся прясти, не заробила рушників, так вяжи хоч валом, коли і той ще э."

Пішла Маруся у кімнату, і винесла на деревяній тарілочці два рушники довгих та мудро вишитих, хрест на хрест покладених, і положила на хлібові сьвятому, а сама стала перед образом, та й вдарила три поклони, далі отцю тричі поклонила ся у ноги і поцілювала у руку, і неньці также; і узявши рушники, піднесла на тарілочці перше старшому старості, а там і другому. Вони, уставши, тож поклонили ся, у-

зяли рушники і кажуть: "Спаси-бі батькові і матері, що своє дитя рано будили і доброму ділу вчили. Спаси-бі і дівочці, що рано уставала, тонко пряла і хорошенькі рушники придбала."

Повязавши собі один одному рушники, от староста й каже: "Робіть же діло з кінцем, розвідайтесь з князем молодцем; ми, приведені, не з-так виноваті; вяжіте приводця, щоб не втік з хати."

От мати й каже: "А ну, доню! Ти-ж мені казала, що на те по пятінкам заробляла, щоб шовкову хустку придбати, та эю пеню звязати. Тепер на тебе пеня напала, що не усіх повязала."

Винесла Маруся замість хустки шовковий платок, красний та хороший як сама. Наум їй і каже: "Сьому, дочко, сама чіпляй, за пояс хустку затидай та до себе притягай, та слухай його та шануй, а тепер його й поцілуй." От вони й поцілювались, а Василь і викинув Марусї на талїрку цілкового.

Після сього староста звелїв посватаним, щоб кланялись перш батькові у ноги тричі, а як поклонились у третє та й лежать, а батько їм і каже: "Гляди-ж, зятю! Жінку свою бий і у ранці і у вечері, і вста-

ючи і лягаючи, і за діло і без діла, а сварись з нею по усяк час. Не справляй їй ні плаття ні одежі; дома не сиди, таскайся по шинкам та по чужим жінкам: то з жінкою у парці і з діточками як-раз підете у старці. А ти, дочко, мужику не спускай і ні у чім йому не поважай; коли дурний буде та поїде у поле до хліба, а ти іди у шинок, пропивай останній шматок, пий, гуляй, а він нехай голодує; та і в печі ніколи не клопочи, нехай павутиням застелить ся піч; от вам і уся річ. Ви не маленькі вже, самі розум маєте, і що я вам кажу і як вам жити, знаєте.“

А староста і крикнув: “За таку науку цілуйте, діти, батька в руку.“

Поціловавши, поклонялись матері теж тричі. Мати не казала їм нічого; їй закон велить, благословляючи діточок, тільки плакати.

Далі староста сів і каже тричі: “Христос воскрес!“ А старі йому у-в одвіт теж тричі: “Во-істинну воскрес!“

Старости кажуть: “Панове сватове!“ А свати кажуть: “А ми раді слухати.“

Старости кажуть: “Що ви жалали, то ми зділали; а за сії речи дайте нам горілки к-речи.“ А старі ї кажуть: “Проси мо милости на хліб, на сіль і

на сватанья.“

Після сього посватаних і посадили, як звичайно, на покуть на посад. Батько сів біля зятя, а мати, звісно, поралась сама і страву на стіл подавала, бо вже Марусі не гділо ся з посаду уставати. Старости сіли на ослоні, біля стола.

Поки мати страву носила, батько став частувати старостів. Перший староста покоштовав, покрутив головою, поцмокав, та й каже: “Штьо се, сватушка-панушка, за напитки? Скільки ми по сьвіту ні їзжали, а таких напитоків і не чували і не видали і не коштували.“

— Се ми таке для любезних сватів з-заморя придбали, — каже Наум і просить: Ось нуте-ж, усю покушайте. Зверху хороша, а на споді самий гарний смак!

Випив староста, зморщив ся, закректав, та й каже: “Від сього з-разу почервонієш, як мак. Глядіте лишень, сватушка-панушка: чи не напоїли ви нас таким, що може й на стіни поліземо?“

— Так що се ви на нас з пенею? казав Наум: тут таки, що мудре само по собі, а то ще ось-що: ішла баба від Ляхів, та несла здоровля сім міхів, так ми у неї купили, сім золотих заплатили, та в напиток

пустили.

А староста й каже: "Ну, що мудре, то вже справди мудре! А ну, товаришу, попробуй і ти, та й скажи, чи пили ми таке у Туреччині або хоч і в Німеччині, та і в Рассєї не пивали сїєї." Випив і другий староста, теж прицмокуючи, і теж примовляв, похвалючи.

Поговоривши усї законнії речи, стали частоватись по-просту, з своїми вигадками, а далї, тїльки що стали вечеряти, і обїзвались дївчата, що Маруся ще за-видна просила до себе на сватанья, і співали, уходячи у хату, сюю пісеньку:

Та ти душенько, наша
Марэчко!

Обмітайте двори,
Застеляйте столи,
Кладїте ложечки,
Срібні блюдечки,
Золоті мисочки:

От ідуть дружечки!

От як переспівали, та й поклонились низенько, та й кажуть: "Дай Боже вам вечір добрий, помагай-бі вам на усе добре!"

Стара Настя така вже радїсїнька, що Бог привів її дождати, одним одну дочечку про сватати за хорошого чоловіка, та ще їй любязного; землі під собою не чує, пораэть-ся хутко і де та сила узяла ся, аж біга від стола до печи, і страву

сама носить і порядок дає. Кинула зараз до дружечок і каже: "Спаси-бі! просимо на хлїб, на сіль і на сватанья." Та й усадила їх по чину, від Марусї скрізь по лаві, та й каже: "Сїдайте, дружечки, мої голубочки! та без сорома брусуйте, а ти, старосто, їм батуй!" Так дївчатам вже не до їжі: одно те, що стидно при людях їсти, щоб не сказали люде: "от то голодна! мабуть дома нічого їсти, так біга по чужим людем, та й поживляэть-ся; он, бач, як запихаэть-ся;" а друге й те, що треба своє діло справляти; та не бравшись за ложечки і заспівали:

Ой чому, чому
У сїм новім дому
Так рано засвїчено?

Марэчка встала,
Косу чесала,
Батенька поражала:

"Порадь мене,
Мій батеньку,
Кого в дружечки брати?
— Бери, доненько,
Собі рівеньку,
Щоб не було гнївненько.

Садови, доненько,
І висче і низче,
А свою родиноньку

близче.

Як же побачили, що стара Настя від такої жалїбної піснї, покинувши поратись, стала тяжко плакати, так вони стали

співати інших.

Де-ж був селезень?
Де-ж була утінка?
Селезень на ставку,
Утінка на плавку.
А тепер же вони
На однім плавку.
Та їдять же вони
Дрібную ряску,
Ой пють же вони
Холодную воду.

Де-ж був Василько,
Де-ж була Марэчка?
Василько у батенька,
Марэчка у свого.
А тепер же вони
У-в одній сьвітлоньці.
Ой пють же вони
Зелене вино,
Та їдять же вони
Дрібнії калачі,
У мед умокаючи,
Маком обсипаючи.

**
*

Та в неділеньку рано
Чогось тоє та море грало;
Там Марэчка та потопала,
К собі батенька бажала.
А батенько та на бережеч
ку,

Э човничок і веселечко:
"Потопай, моє сердечко!"
Та в неділеньку рано
Чогось тоє та море грало;
Там Марэчка та потопала,
К собі матінку бажала.
А матінка та на бережечку,
Э човничок і веселечко:
"Потопай, моє сердечко!"

Та в неділеньку рано
Чогось тоє та море грало;
Там Марэчка та потопала,
К собі Василька бажала.
А Василько та на бережеч
ку,
Э човничок і веселечко:
"Не потопай, моє сердеч
ко!"

Далі дівчата, бачучи, що про
сватані собі сидять і опріч се-
бе нікого не бачуть і нічого,
що биля них робить ся, не чу-
ють, захотіли їх зачепити і по
веселити, та й засьпівали:

Та в саду соловейко не щебе
тав,
Тим Василь Марусі не ціло-
вав;

Як же соловейко защебетав,
Василько Марусю поціловав.

Тут усі зареготались на усю
хату і Наум напавсь, щоб та-
ки діти поцілювались, а їм те
і на руку ковінька!... Далі дів-
чата, буцім-то жартуючи, і за
співали:

Та ти душечко, наша Марэч
ко!

Ламліте роженьку,
Стеліть дороженьку,
Щоб мягко ступати,
Надвір танцьовати,
З скрипками, з цимбалами
З хорошими боярами.

Як же вслухав ся у се Наум,
та як розходивсь! Притьмом:
давай музику, та й давай! Ніг-
де дітись; побігла моторнійша

із усіх, от-таки Домаха Третьяківна, до скрипника, та й прикликала його. Батечки! підняли ся танці, та скоки, так що старий Дрот та просватав свою дочку. То ще мало, що у хаті, а то і около вікон було багацько, так і зазирають; а біля хати дівчата з парубками носять ся, дівчата дрібушки вибивають, парубоцтво гопака гарцює, батько з матірю знай людей частують: така гульня була, що крий Боже! Троха чи не до сьвіта гуляли. Тільки Василь та Маруся нікого не бачили і дивовали ся, що так швидко народ розійшов ся. За голубленьям та за милованьям не чули ся, як і ніч минула ся.

(IX.)

Не дай Боже чоловікові печали або якої напасти, то урємя іде-не-йде, мов рак повзе. А як-же у радости, то і не чуєш ся, як воно біжить: як ластівка пропливе. Думаєш, один день пройшов, аж, гляди, вже й тижня нема. Так було з Василем і з Марусею: усе у купці та у купці, як голуб з голубкою. І у город, і на місто, і до колисок, і на вгород, усе у купі собі ходють. І у манастир на богомолья у купці ходили і молебень наньмали, що Маруся обіцяла ся, коли буде

посватана за Василя.

Тіки-притіки, аж ось і Проводи! У сеє урємя хазяїн його висила хуру, і Василеві з нею треба виступати.

"Ох нам лишечко!" скрізь сліз кажуть обоє. Ми ж і не наговорились, ми і не надивились один на одного... неначе сьогодні тільки зійшли ся."

— Не плач, Василечку, каже йому Маруся. — Ти у дорозі і не счуєш ся, як і Спасівка настигне, тогді вернеш ся сюди і будемо у купці. Гляди тільки, щоб ти був здоровий; не сучай і не удавай ся у тугу без мене, а я, оставши ся без тебе, рано й вечір буду сліззоньками вмивати ся...

"Годі-ж, годі, моя перепілочко! Не плач, моя лебідочко!" каже їй Василь, пригортаючи до свого сєрденька. "Нехай я на чужій стороні один буду горе знати, а ти, тут зоставшись, будь здорова і весела, та дожидай мене. А щоб нам одрадніш було, так прошу тебе: вечірня зірочка як зійде, то ти, споминаючи мене, поглядай на неї; у ту пору я стану зорйовати, гляну на тую зірочку і знати-му, що ти на неї дивиш ся, то мені одрадніш буде, неначе я дивлю ся на твої очіці, що як зірочки сьяють. Не плач же, не плач!..."

Оттак-то вони у останні часи

розмовляли і обоє плакали без перестанно. А як же прийшло зовсім прашатись, так що там було!... Коли вже і старий Нам так і хлипа як мала дитина, а мати, глядячи на сльози та на тугу Марусину, аж злягла; так що про молодих і казати!.. На прощанні випрохала Маруся у Василя сватаний платок, що замість хустки йому дала, за-тим, щоб часом дорогою не загубив, і що вона на неї, мов на нього, дивити-меть ся. Поважив її Василь, віддав, а вона положила у той платок горішки, ще ті, що з-перва на-перва Василь дав їй на весіль-лі, завязала, та й положила до серденька, та й каже: "Тут во-но лежати-ме, аж поки ти вернеш ся і сам озьмеш."

Сяк-так, Василь на-силу вир-вав ся від старих, а Маруся пішла його провозати. То було на самі Проводи, і треба було через кладвище йти, де на гробах у той день усі поминають своїх родичів. От Маруся узяла й мисочку, щоб і своїх помянути. Положила курку варену, три вязки бубликів, буханець, два книші, та зверху пятаковий медяник, та узяла материну калитку з грішми, щоб старцям подати; а Василь тож з нею ніс у хустці аж три десятки крашанок.

Прийшли на гроби, аж пан-

отець вже й там, і збираєть-ся правити панахиду. Маруся поставила до гурту і свою мисочку, і граматку батюшці подала, щоб помянув її родичів.

Маруся смутна й невесела усе молила ся, та знай поклонибила; як же заспівали дяки "ні печали ні воздыхання", так вона так і захлипала, та й каже: "Як ти вернеш ся, Василечку, то може мене на сім кладовищі будеш так поминати."

Василь аж здригнув після такого слова і хотів її зопинити, щоб викинула таку думку з голови, так і у самого сльоза так і бэ, а на серці туга така пала, що йому дух так і захва туэ; і сам не зна, від чого йому се так э.

Одслужили панахиду, подала Маруся мисочку пан-отцеві, а старців божих обділила крашанками і грішми за царство небесне померших. Посідали люде на гробах трапезовати і поминати родичів, а Марусі вже не до того. Василь ледве промовив, що вже пора йому іти до хазяйства — батечки! як заголосить Маруся, та так і повисла йому на шию! Виціловала його... що то? і в вічи і у лоб і у щоки і у шию... далі, неначе хто її направив, разом покинула його, очиці засьяли, то була бліда, а тутечка почервоніла, та так голосно, ніби не

вона, сказала Василеві не зопа-
наючись: "Василю! На кладови-
щі мене покидаєш, на кладови-
щі мене і знайдеш! Поминай
мене, не удавай ся у тугу... про-
щай на віки вічні!... Там поба-
чимось!"

Сеє сказавши, не озираю-
чись пішла до дому швидко,
ступаючи так легесенько, нена-
че і землі не доторкаєть-ся. А
Василь? Неначе грім биля йо-
го вдарив! стоїть як укопаний..
далі дуже тяжко здохнув, під-
няв очи до Бога, перехре-
стивсь, вдарив поклон, і при-
павши на те місце, де стояла
Маруся, ціловав землю замість
її, боячись і самої думки об
тім, що сказала йому Маруся,
а далі промовив: "Господи ми-
лосердний! Нехай я один усі
біди претерплю, нехай я вмру,
тільки помилуй мою Марусю!
Дай нам пожити на сїм сьвітї,
а в тім — як Твоя воля сьвя-
та!" Та й пішов тихою ступою
до господи.

Чи давно наша Маруся була
веселенька як весїньня зіронь-
ка, говорила як горобчик, про-
ворна і жартовлива як ласті-
вочка, а тепер точнісінько як
у воду опущена. Говорити, ма-
ло й говорить; сяде шити, то
чи стїбнула голкою чи ні, чи
виведе нитку чи ні, а зараз і
задумаєть-ся, і рученята по-
склада; піде у-в огород поло-

ти, стане над грядкою, та хоч
цілий день стояти-меть, нічого
не зробивши, поки мати її не
покличе; приставить обідати,
то або у нетоплену піч, або
забуде чого положити, або у-
се у неї перекипить, що й їсти
не можна; та до того довела,
що — нічого робити! — узя-
лась мати впять сама пора-
тись. Часто гримав на неї бать-
ко і ласкою уговорював, щоб
не журила ся, щоб у тугу не
вдавала ся, що туга з'їсть її
здоровля, зачухне, занедужа, і
який одвіт дасть Богу, що ні
найлучшу милость божу, здо-
ровя, не вмїла зберегти і зана-
пастила овсі.

Що-ж? тільки її і річей: "Та
точку, батечку, і ти, матїнко
ріднесенька! Що-ж мені роби-
ти, коли не можу забути свого
горя! не можу не думати об
моєму Василечкові! Сьвіт ме-
ні не милий і ніщо не розвесе-
ляє. Серце моє розриваєть-ся,
дивлячись на вас, що ви об ме-
ні убиваєтесь, та що буду ро-
бити! Я й сама своїй тузі не
рада; тільки у мене й думки:
де то тепер мій Василь? Знаю,
що час, що день, він від мене
усе дальш; от мене туга й ду-
шить! Не ворухте мене, не
заньмайте мене, неначе ви й не
бачите нічого; не розважайте
мене: мені неначе легше, як я
журю ся у-волю і ніхто мені не

міша!“

Порадившись меж собою, старі дали їй волю; нехай, кажуть, як собі зна, так з собою і робить. Наділив її Бог розумом, вона й богобоязлива і богомольна, так її Отець мило сердний не оставить. Нехай поступа, як знає!

Іще з того дня, як проводила Василя, ненадівала Маруся ніякої скиндячки, ніякої стрічки; як повязала голову чорним шовковим платком, так і пішло, усе чорний платок, та й годі. То охоча була по неділям та по празникам до церкви ходити, а то і у будень, коли почує, що дзвонять, та мерщій і йде. Що божий день, любиме місце, куди було ходить, се у бір на озера, де з Василем уперше ходила; сяде там під сонкою, розгорне платок, що Василь їй зоставив, дивить ся на нього, та свої горішки пересипа у руці, та й поплаче... Тільки-ж що начне вечеріти, вона вже й сидить на приспі і вигляда вечірної зіроньки... Блисне вона — тут Маруся зараз і стане така рада, така рада, що не то що! ”Онде мій Василь!“ сама собі розмовля: ”він дивить ся на сюю зірочку і зна, що й я дивлюсь!... От так блистять і його очиці, як було біжу йому на зустріч...“ І вже тут її хоч клич не клич,

хоч що хоч роби, а вже ні з місця не піде і очей від зірки не зведе, аж поки вона зовсім не зайде; тогді тяжко здохне і скаже: ”Прощай же, мій Василечку! ночуй з Богом, та вертайсь швидше до твоєї бідної Марусі!“ Увійшовши ж у хату, перецілує усякий горішок і платок разів сто поцілує, та згорнувши приложить до серця, та так і заночує; а вже й не кажи, щоб спала добре, як треба!

Сяк-так, то з журбою то з тугою, промаячила Маруся до Спасівки; а у Спасівку, ік Пречистій, казав Василь, буде неодмінно. Хоч і не зовсім Маруся повеселішала, та усе таки неначе стала по-троху оживати. Вона й дома порається, вона і з батьком у полі, чи громадити, чи жати; бо вже й Наум, дивлячись на неї, що вона стала розважатись, і собі повеселішав і дума: ”Слава Тобі, Господи! Ще тільки Спасівка наступа, а вже Маруся зовсім не та, як унов народила ся; туж-туж і Василь буде, тогді вдарю лихом об землю, мерщій справлю весільля, та й нехай собі живуть.“ От коли куди йде на хазяйство, то й дочку бере з собою, щоб її лучше розважати. Коли ж вона часом зостанеться дома, то вправшись іде у бір за губами;

та таки так сказати, що день за-день та стала впять і до роботи проворненька, і у усякім ділі моторніша, і що у Бога день, то усе веселіш, усе розщитуэ: "от Пречиста не далеко, от-от Василь вернеть-ся."

(X.)

Раз у Спасівку, на третій день після Спаса, віддавши вона обідати і поприбиравши усе, пішла у бір за губами і вже нікуди більш, як на ті-ж озера. Напала на рижики, та так же їх багацько було, та такі мудрі; і хоч і побродила по воді, та назбирала їх повнісіньке відро, іще й кошик. От ще б то їх брала, так як же пішов дощ, та престрашений, як з відра, та з холодним вітром; а вона була у-в одній тяжинувій юпці, і свитини не брала. Що їй тут на сьвітї робити? Нікуди і не кажи, щоб забігти та пересидіти; бо до села було далеченько, а дощ так і полива! Нігде дітись, треба бігти до дому. Ішла, а де і підбігцем, та поки прийшла до дому, так одно те, що утомилась, а друге змокла як хлюща, так з неї і тече; а змерзла ж то так, що зуб з зубом не зведе, так і трусить ся.

З лихом по-полам добігла до дому. А дома ж то мати

старенька і усе собі немощна, не здужала піднятись і у печи затопити. Лихо, та й годі, нашій Марусі! Нитки сухої на ній нема, а нігде обсушитись; змерзла неначе зимою, а нігде обігритись. Злізла на піч, та як не на топлєну, так ще पुще змерзла. Укрилась і кожухом, нічого! так лихорадка' її і бэ!

Прийшов і Наум, упоравшись з батраками. Нікому йому ні вечеряти дати, та й нічого. Перш було розсердивсь, а далі як розслухав, що йому Настя стогнучи розказала, та й замовк: далі назирнув Марусю, та аж злякавсь: Господи, Твоя воля! Сама як вогонь горяча, а її трусить так, що й сказати не можна!

Тьохнуло у животі в нашого Наума. Подумав, подумав, та й став Богу молитись. Се вже у нього така була натура; чи хоч трохи біда чи радість э йому яка, зараз до Бога; так і тут. Помоливсь, перехрестив тричі Марусю і ліг собі. Прислухаэть-ся, троха Маруся не заснула? "Дай, Господи, щоб заснула і щоб завтра здорова була!" сказавши сеэ, ліг і... заснув.

Тільки що у саму глупу північ, будить його Настя яко мого і каже: "Подивись, Науме, що з Марусею діэть-ся? Стогне час від часу дужче... от усе

дужче... аж кричить."

Наум вже биля недужої:
"Що тобі, Марусю?... чого ти
стогнеш? що в тебе болить?..."

— Таточку, батечку!... Ох, не
дайте пропасти... колеть... ох,
тяжко мені!... робіть, що знає-
те... ко...колеть мене!..

"Де саме колеть, Машечко?"

— От... у бік... ох, ох!.. У лі-
вім боці... Поможіть мені!... не
стерплю!...

Кинув ся Наум, викресав вог-
ню, засьвітив сьвітло — аж і
Настя вже встала; де та й сила
узялась? До Марусі... а вона
усе дужче стогне...

Що робити? і самі не зна-
ють. Сяк-так, старі у двох за-
топили піч, укрили її кожуха-
ми... так кричить: "душно! не
влежу на печі... положіть ме-
не на лаві... Ох, душно мені...
ох, важко мені! Болить же бік..
ох болить!..."

Послали мерщій на лаві; у-
зялись обоє старі зводити Ма-
русю... Вона не здужа йти, ста-
рі не здужають її вести, тяг-
нуть ся, силкують ся, спотика-
ють ся... Наум сердить ся, кри-
чить на жінку, що йому не по-
мога; Настя ворчить на нього,
що він дочку на неї схиля... Ма-
руся стогне, плаче, а старі, ди-
влячись на неї, собі плачуть.

Через превелику силу дота-
скали Марусю, положили на
лаві, вкрили рядом, бо усе

каже, що їй душно; а самі ста-
ли радитись, що з нею роби-
ти? Настя — про-бі бігти до
знахурки, щоб вмила або зли-
зала, бо се їй мабуть з очей;
або нехай, що зна, те й ро-
бить. Так же Наум не тії, бо
дуже не любив ні знахурок ні
ворожок, що тільки дурників
обдурюють, та з них грошики
луплять, а самі не можуть ні-
якого добра нікому зробити,
хиба тільки біду, так-так! От
він зараз достав Йорданської
води, та й звелів Насті, щоб
нею натерла Марусі бік, де бо-
лить, і дав тієї-ж води трошки
напитись, а сам підкурював її
херувимським великодним ла-
даном, помоливсь з Настею
Богу... аж ось і Маруся притих-
ла і стала б то засипати. Старі
вже хотіли з радости гасити і
самі лягати, як тут впять Мару-
ся не своїм голосом закричала:
"Ох, лишечко! колеть мене, ко-
леть у бік, пече... Ох, трудно
мені! Батіночку рідненький, ма-
тіночко моя, голубочко! ратуй
те... поможіть мені!... Смерть
моя!... не дає... мені дихати!..."

Бачить Наум, що зовсім бі-
да, треба що-небудь і робити,
схопив шапку, побіг до сусіди,
розбудив, попрохав її, щоб і-
шла швидше на поміч до На-
сті; поки управивсь, поки до-
проводив її до двора, аж вже й
сьвітає. Не заходячи до дому,

пішов у город. Був у нього знакомий приятель, цилюрик, та ще й Марусин кум, вона в нього аж трійох діточок хрестила, так до нього пішов він радитись, що треба робити; а коли можна, то щоб і сам прийшов та й подививсь на болящу.

Так-то старому швидко й дійти! Іде і, бачить ся, усе на однім місци; стане поспішать, задихаєть-ся, ноги спотикають ся, зовсім хоч впасти. Жалує Наум, що не збудив кого з батраків, що в соломі на току спали, так що-ж бо? Хоч-би і швидше дійшов, так не вмів би так усього розказати; а як-би цилюрик не захотів іти, то батрак не вмів би його і упрохати, як сам отець.

Сонечко піднялось, тогді Наум дотюпав до цилюрика. Поки його збудили, бо він собі був вже багатенький, а через коровячу віспу, став вже у панським каптані ходити, так треба вже туди-ж, за панами, довго ранком спати. От поки зогріли йому самовар, поки він напивсь того чаю, присмоктуючи люльку, як наш справник, поки то вийшов, потягаючись, до Наума, аж вже було геть-геть! Та вже за-те спаси-бі, що як розпитав, чим Маруся недужа, так разом і зібравсь. Схопив швидше щось таке за пазуху, та узяв склянку з чимсь-то,

та й каже: "Наум Семенович! Худо діло; треба поспішать як можно. Не поскупись наняти збіржу. Мені нічого і проходитьись, та треба поспішать." Наум зараз шатнувсь, наняв збіржаника і побігли що є духу з цилюриком до дому.

Як оглядів цилюрик Марусю, та аж зацмокав! Став її розпитовати, де саме і як у неї болить? Так вона за кашлем і слова не скаже. Цилюрик аж головою покрутив, та й каже собі тихенько: "овва! худо діло!" А Наум се почув, та й руки опустив...

Кинув ся цилюрик і яко могла поспіша; та й кинув її руду з руки, далі розв'язав пляшку, аж там усе п'явки, та й поприпускав їх до боку. Поки се, поки те діялось, Наум так що ні живий ні мертвий; то піде, то стане, то сяде, та усе здихаючи руки лама; а пуще те його змутило, що цилюрик був не веселий. А Настя, бідна Настя і байдуже собі! Вона там около Марусі і помага, і держить, і що треба робить, і так справляють-ся, що неначе і не була недужа. Так-то велике горе і біда як постигне, то вже менше і забудеш і не поважаєш його.

Управившись, цилюрик вийшов у сїни віддихнути. Наум пристав до нього з розпитами.

"Худо діло!" сказав цилюрик. Наум так і кинув ся йому у ноги і аж плаче і говорить: "Приятелю мій, Кондрате Іванович! Роби що знаєш, тільки не погуби мого дитяти! не положи мене живого у яму!... Вік буду батьком рідним звати! Бери, що хоч, бери усю худобу... тільки вилічи Марусю!..."

Цилюрик аж заплакав і каже: "Друже мій, Науме Семенович! Хиба-ж мені не жаль своєї куми? Що б то я робив, щоб вилічити хрещену матір своїх діток! Та як нема божої волі, так наш братчик, хоч з десяти головами, нічого не зробить!..."

— Так моїй Марусі не животіти? аж скрикнув Наум.

"Один Бог зна!" сказав цилюрик, та й пішов впять до недужої.

Подивившись на неї і подержавши за жилу довгенько, каже: "Молись, Семеновичу, Богу! Коли засне, то ні об чім і журитись; здається, що скоро засне." От і відступили ся від неї тихесенько, щоб їй не мішати спати...

Так куди-ж то!... Тільки що ніби стала дрімати, як піднеметься кашель, та прездоровенний; так і підступа під груди і дихати їй, сердешній, не дає; а тут у бік знов стало шпигати.

Довго того розказувати, як вона три дні так страждала. Що таки цилюрик лічив, а то ще він і Німця привозив, і той і масть до боку прикладав і чого то вже не робив, так не ма легше та й нема! І що далі, то усе гірш було.

Наум давав їм волю, що хотіли, робили; а сам, запершись, усе Богу моливсь, впаде навколішки, руки лама; як вдарить поклон, та з пів часа лежить і усе молить ся: "Господи милосердний, не осироти нас, не віднімай від нас нашої радості! Ріши мене усїї худоби; озьми мене старого, немощного, озьми мене до себе, а нехай вона поживе на сьвітї..." Далі й закінча: "Да будеть воля Твоя сьвятая зо мною грішним! Ти усе знаєш, Ти лучше зробиш, чим ми, грішні, думаємо!" Підійде до Німця, просить, руки йому цілує, виніс скриньку з грошами, а мабуть було у ній сот три рублів, і просить: "Бери, каже, скільки хоч, усї озьми, усю худобу озьми, усього рішусь, у старці піду, тільки вилічи моє дитя; вона в мене однісінька... Без неї на-що мені жити? Не буде мені ніякої радості... Хто мене догляне... хто..." та так і заголосить.

Дарма що Німець, та й він заплакав, і хоч-би тобі копієч

ку узяв. У останній раз як був, і впять чого то не робив, а далі сказав: "Нічого не мож но зробити!" З тим і поїхав.

Моливсь Наум, моливсь... і що то вже плакав! так і підпли ве сльозами. Далі вийшов із кімнати, подививсь на Марусю, бачить, що вона як тая сьвічеч ка догорює, перехрестивсь і на думці каже собі: "Господи! Твоя воля сьвятая! Прости нас грішних і навчи, що нам роби ти і як тебе слухати?" Та з сим словом і пішов.

Іде і за сльозами сьвіта не бачить. Позвав пан-отця; той аж здивовав ся, що така здоро ва дівка у три дні, як занеду жала, а вже й на божій дорозі.

Поки пан-отець прийшов з сьвятостию, Наум вернувсь і кріплячись, щоб не плакати, че рез велику силу каже Марусі: "Доню! Запричастимо тебе, чи не дасть Бог швидче здоро вля?"

— "Я сього хотіла прохати... та боялась вас потурбовати. І вже здоровля!... Хиба спасень ня душі... коли-б тільки швид че..." ледви промовила сеє Ма руся.

Кинулась Настя хату прибра ти і сїни упорати, а Наум за сьвітив сьвічечку і ладаном по курил, аж ось і батюшка прий шов.

Поки Маруся сповідала ся,

Наум із Настею, і хто ще був у них із сусідів, вийшли у сїни. От Настя і каже мужикові: "На що ти її так сполохав? Вона тепер подума, що вже зовсім вмира, коли привели пан-отця."

— Що-ж, стара, будемо ро бити? здохнувши тяжко, ска зав Наум. — А яково-ж би нам було, як-би вона вмерла без покаяння?

"Та що бо ти, старий, гово риш? Де їй ще вмирати? Ще тільки сьогодні четвертий день, як гаразд і занедужала."

— Але, четвертій! У Бога у се готово, Його сьвята волень ка! Повелить, то я ще швидше її вмру, дарма що вона вже на ладан дише. Сказав Наум та й відійшов, гірко заплакавши, і каже собі тихонько: "І коли-б то Господь послав ме ні сюю милость! Воля Твоя, Го споди!"

Задумала ся і Настя, та й ду ма: "Чи правду ж то Наум ка же? Як таки, ні хорівши ні болівши, та й вмирати? Хоч-би тижнів два пролежала, а то..."

Тут пан-отець кликнув, щоб усі ішли у хату, буде її при чащати. Наум тільки сам жи вий та теплий, ще здужав під вести її до сьвятого причастя.. Маруся приняла тайни Христо ві як янгол божий; потім ля гла, перехрестилась, підвела о-

чиці у гору і веселенько проговорила: "Коли мені... така радість тут... після сьвятого причастя, що-ж то буде у царстві небеснім? Прийми і мене, Господи, у царство Твоє сьвяте!" Пан-отець, посидівши і поговоривши де-чого з письма, пішов до дому.

Трошки погода, чують, що кашель у Марусі ніби перестав, і вже вона хоч і не стогне, і буцім-то спить, так у горлі стало дуже хрипіти, а у грудях аж клекотить...

От Настя і каже до старого: "Та эй-Богу, вона не вмре; бач, їй полегшало."

— Мовчи, та молись Богу! сказав їй Наум, а сам аж трусить ся. Тепер, каже, янголли сьвятії літають над нею. Страшний час тогді настає, як праведная душа кончить ся. Нам грішним треба тільки молитись Богу!

"Господи милостивий! Ти сам боїш ся, та й мене лякаєш." Так казала Настя, не бачучи своєї біди, а Наум знав добре усе і знав, що до чого і після чого що іде, та й каже: "Коли-б то Бог милосердний сотворив такеє чудо!" Далі засьвітив страшну сьвічку, поставив перед образами, а сам пішов у кімнату... і що то вже моливсь Богу! куди-то не обіщавсь іти на богомолья! скіль

ки худоби роздати на церкви, старцям...

Як ось Маруся таки дуженько промовила: "Таточку!... матінко!... а підійдїть до мене..."

От вони і підійшли. Наум бачить, що Маруся зовсім змінилась на лиці: стала собі рум'яненька, як зоренька перед сходом сонця, очиці як ясочки грають; веселенька, і від неї не наче сьязя. Він знав, до чого се приходить ся, здригнув увесь, скріпив серце, а сльози знайглита, та думкою тільки так помоливсь: "Час прийшов... Господи, не остав мене!..."

Маруся їм і каже: "Батеньку, матінко, мої ріднесенькі! Простіть мене грішную!... Попрощаймо ся на сїм сьвітї... поки Бог зведе нас до купи у своїм царстві." Тут стала їм руки ціловати; а вони так і розливають ся, плачуть і її цілують. От вона їм і каже впять, та так веселенько і усе усьміхаючись:

"Спаси-бі вам, мої ріднесенькі, що ви мене любили... і кохали мене... Простіть мене, може коли вас не послухала... або сердила... Мені Бог гріхи простив... простіть і ви!... Не вбивайтеся дуже за мною, бо се гріх... та помяніть мою грішную душу... не жалуйте худоби; усе земля і пил... Годі ж, годі, не плачте... Бачите, яка я весела... там мені буде пре-

хороше!... Коли-ж небудь треба і вмерти... Ми не довго будемо різно; там год — як часиночка... Бачите, я не жалкую за вами... бо скоро побачимось... Васи... ох! Василечка мого як побачите, скажіть, щоб не вбивавсь... скоро побачимось... Я його дуже, дуже любила!... Горішки мої положіть мені у руку, як помру; а платок... верніте йому... А де ви?... Я щось вас не бачу... Та точку! читай мені... голосно молитви... а ти, матіночко... хрести мене... По-бла-го-словіть же... мене...“

Наум став читати молитви, а Маруся силковала ся, та не здужала за ним і слова сказати; а він що скаже слово, та й зальлэть-ся сльозами, переплаче, та впять чита. Настя чи перехрестила двічі, та й знемогла і тут-же впала. Сосіда подала Марусі у руки сьвічку і вже на силу руку розправила, бо вже стала застивати... От вже і гласу її не стало чути... Наум похиливсь, та над ухом її голосно чита: "Вірую во єдиного Бога", та "Богородицю"... а се вона — зирк очима, та й сказала голосно: "Чи ви чуєте?... Що се таке?" Наум впав на-вколішки і каже: "Моліте ся усі! Янголи прилетіли по її душу!" Далі Маруся ще спитала: "Чи ви бачите?" Та й замов-

кла... здохнула важко.., тільки й промовила: "Мати Божа!... прийми..." і успокоїлась на віки!...

(XI.)

Наум скочив, сплеснув руками, підняв очі в гору і стояв так довгенько. Далі пав перед образами на-вколішки і моливсь: "Не остав мене, Господи, Отець милосердний, у сюю горкую годину! Цілий вік Ти мене миловав, а на старости, як мені треба було у землю лягати, послав Ти мені таке горенько!... Укріпи мене, Господи, щоб я не согрішив перед Тобою!"

Кинув ся до Марусі; припав до неї, виціловав їй руки, щокі, шию, лоб, і усе приговорує: "Прощай, моя донечко, утіха, радість моя! Завяла ти, як садовий цвіточок; засохла, як билинка! Що я без тебе тепер зостав ся? Сирота! пуще малої дитини. Об дитині жалкують, дитину приглядають, а мене хто тепер пригляне?.. Тепер ти у новім сьвітї, меж янголами сьвятими; знаєш, як мені тяжко, як мені гірко без тебе: молись, щоб і мене Бог до тебе узяв!... Закриваю твої оченьки до страшного суду! Не побачу у них своєї радости більш! Складаю твої рученьки, що мене годували, опатрували,

обнимали...”

Він би й довго коло неї вбивав ся, так тут сосіда підійшла та й каже: "Пусти, дядьку! вже ти її не піднимеш; а ось прийшли дівчата убирати Марусю; ти іди та давай порядок, бо, бач, Настя безчувствевна теж лежить."

Наум став над Настею, впять гірко заплакав, та й каже: "Уставай, мати! дружечки прийшли, нехай убирають до вінця нашу молоду... а я піду лагодити весільля!..."

Пришедши він до пан-отця, не зміг і слова сказати, а тільки що плаче, так що й Господи! Піп зараз догадавсь, та й каже: "Царство небесне їй! Праведная душа була, упокой її Господи со сьвятими!" А по молившись і став розважати Наума, поки позіходили ся дяки; далі пішли у церкву; піп став служити панахиду, а по душі звелів дзвонити на Непорочні, як по старому і по почотному чоловікові, та й послав сукно і ставник і звелів іти читати псалтирі.

Увішедши Наум у церкву, так і пав перед образами, та й моливсь, що таки за впокой душі свого дитяти, а то таки знай узивав: "Господи милосердний! Дай мені розум, щоб я, при такій тяжкій біді, не прогнівив би Тебе не тільки

словом, та ніже думкою!"

Як же заспівали вічну пам'ять, так і сам почув ся, що йому якось-то стало легше на душі і, хоч і жаль йому дочки, що то вже і казати, кріпко жаль! та зараз і подума: "Воля божа! Вона теперечка у царстві, а за такеє горе, що ми те пер терпимо, Бог і нас сподобить з нею бути!"

Бодро дійшов до дому. Вже Марусю нарядили і положили на лаві біля вікна. Став Наум над нею, помоливсь, зложив руки на хрест, та й став приговорювати: "Доненько моя милая! Марусенько моя незабутная! Що-ж ти не глянеш каренькими своїми очинятами на свого батенька рідного? Що-ж не кинеш ся рученьками обняти його?... Що не проговориш до нього ні словечка?... Ти-ж мене так завжди зустрічала... а тепер... закрила свої оченьки, поки вздриш Господа на страшному суді; зложила рученьки, поки з сим хрестом, що тепер держиш, вийдеш з домовини на зустріч Йому; скріпила уста, поки з янголами не станеш хвалити Його!... На кого-ж ти нас покинула?... Узяла наші радощі з собою... Хто нас буде веселити такою добрістю, як ти? хто нас, сиріт, на старости буде жалувати?... хто нас, як билино-

чок у полі, буде доглядати? хто зопинить наші горючії сльози? хто обітре нам запекший язик?... Не повеселила ти нас, живучи з своїм Василем! не порадовала нас своїм весілячком!... Береш своє дівованьня у сиру землю!... За те подруженьки убрали твою русую косу як до вінця: скиндячечки положені... квіточками завітчані... і з правого боку тож квітка; нехай люде бачуть, що ти була дівкою на землі, дівкою йдеш і на той сьвіт.“

Який зібрав ся народ — а вже таки повнісінька була хата і в вікно багато дивило ся — так усі на-взрид плачуть!... Та й як можно було утерпіти, дивлячись на чоловіка, що зовсім у старости, сідого як лунь, немощного — стоїть над своїм дитятем, що одним одна й була йому на сьвіті, і ту пережив, і ту на самім цьвіту хова, а сам застаєть-ся на сьвіті із старістю, з недугами, з горем, один собі з старою до якого часу! Яка вже їх життя буде?... Та що й казати! Та ще-ж яка й дитина! Коли-б уже яка-небудь, так собі, так би і сюди і туди; а тож дівка не то що на усе село, та вряд чи де й близько така була: богобоязлива, богомільна, до усякого діла не всипуска, слухяна, покірна, звичайна, тиха, розумна, і що вже

красива, так вже нічого й говорити! І що то: хто й знав її, хто й не знав, то усяк любив і поважав, і як почули, що вона вмерла, то всі-ж то, і старі і молоді та й мала дитина, усі за нею жалковали і збігли ся дивитись на неї і по ній журитись.

Об старій Насті вже нічого й говорити: не здужала не то що порядку давати, та й з місця не вставала; усе сиділа біля покійниці, і вже не плакала, бо і сльоз не стало, а тільки тяжко здихала і ні пів слова не здужала голосячи приговорювати.

Послухавши псалтиря, що дяк усе читав, Наум сів біля своєї старої, та й каже: "Що, стара? Управились ми з тобою? Збирались весілля гра-ти, аж ось похорони! Ох-ох-ох! Хвали, Насте, Бога!"

— Се нам за гріхи наші, Науме, Бог наказаниє послав! сказала йому Настя.

"За гріхи!" сказав подумавши Наум. "Чи э така кара, щоб нею удовлити за наші гріхи?... Що день, що час ми тяжко со-грішаєм перед Господом нашим; так чого-ж ми достойні?. Як-би Отець наш небесний робив з нами не по милосердию, а по правді своїй сьвятій, так ми б і давно недостойні і на сьвіт дивитись. Міри нема Йо-

го добрісти!“

— За-чим же він узяв у нас одну нашу радість? Що ми тепер будемо?

”За-чим? Дурна, дурна! За-чим узяв? Щоб дитина добрая, за добрість і Йому милая, поживши у сьому злomu сьвітї та бачачи других, не пішла у слід за тими, що не по Його волї роблять, щоб не стала й вона така, котрих Він не любить. А за лихе і злеє дитя Бог карає отця і матір, так би ми були б і за неї у одвіті; а тепер, коли дитя наше було добреє, то через неї і нам що-небудь Бог з гріхів простить.“

— На кого-ж ми тепер застаємось? і хто нас у старости та у немощах догляне? питала ще таки Настя.

”І я те-ж думав з першого часу,“ каже Наум, ”а далі, по моїй молитві, Бог такий мені розум дав: не було у нас дитяти, самі по собі жили, будем і без неї. Ти скажеш: тогді були молоді та здорові, а тепер старі, не здужаємо робити на себе. Насте, Насте! І у молодїї літа не самі по собі ми і жили і робили і пропитали ся, Бог нам помагав; Він же нам і тепер не дасть пропасти. Поживемо ще, потерпимо ще за гріхи наші на сїм сьвітї; по Його воленьці прийде і наша година. Ти мені закриєш очи, а те-

бе... тогді круглу сироту, у бідї, ще й лучше не покине Той, що й маленьку комашечку догляда, та й збереть нас до купи, і наша Маруся нас тамечка зостріне. Коли-ж небудь прийде сей час, не сто літ будемо тут бідствувати; та хоч-би і сто літ, хоч-би і більш, і хоч-би ще гіршу біду нам Бог послав — коли э ще яка гірша сі-эї — так чи може-ж то і зрівнятись против того, що нам буде у Господа милосердного, і де тепер наша Маруся? Годї ж, годї, не плач, та давай порядок. Живий живе гада, так і ми; треба усе полагодити, як звичайно і як тільки можемо що зробити і за душу і за славу нашої Марусї.“

Стало над-вечір. Підкоморою знакомий Наумові маляр малює труну — та що за славна була! Дубові дошки, та товсті та сухі як залізо, та й зроблена чисто, як столярна; бо й теслі, що її робили, жалкуючи об Марусї і люблячи Наума, від щирого серця її робили. А як ще маляр вичернив її та на криші змальовав хрест сьвятий, та кругом пописав слова усякими красками, у головах намальовав янгола божого, а у ногах списав патрет із смерти, з кістками, та так живо, що як настояща смерть: так така домовина, що хоч-би і

усякому доброму чоловікові таку Бог привів. У хаті і у кімнаті жінки порались, то діжу наставляли, то муку сіяли, то локшину кришили, то птицю патрали; а народ, то биля мертвої, то биля відчиненого вікна, що над нею, дивили ся; а обоє старі із журби так вже стягли ся, що аж злягли... Як разом — крик! хтось дуже застогнав, аж закричав... народ за вікном тож крикнув: "Василь, Василь" — і розступивсь. Наум, почувши сеє, скочив, зирк у вікно: лежить бідний Василь биля вікна мов мертвий зовсім!...

У тій порі, як дзвонили по душі Марусі, їхав мимо церкви сердека Василь і поспішав яко мога до хазяїна з радістю, бо усе зробив, як тільки лучше можна було, і віз йому великі бариші. Як їде, і чує, що дзвонять: здригнув кріпко, неначе йому хто снігу за спину насипав, а у животі так і похолонуло і на душу така журба пала, що й сам не зна, що він таке став. Перехрестивсь і сказав: "Дай Боже царство небесне, вічний покій помершому!" а сам по коням погнав, щоб швидше одчот віддати хазяїну, та й до Марусі, і щоб вже з нею не розлучать ся, аж весіля.

Так от-яке весіля знайшов

Василь! А як побачив свою Марусю, замість, щоб на посаді сидить, лежить на лаві під церковним сукном, хоч і убрана і заквіччана, та не до вінця з ним, а у яму від нього йти! Як се побачив, закричав жалібно, застогнав, поблід як смерть та тут же і впав, мов неживий!

На силу, та на превелику силу його відволодали. Уже й водою обливали і трусили... аж ось зирнув, повів кругом очима, та й сказав тихесенько: "Марусю!... Де моя Маруся?.."

— І вже, сину, Маруся ні твоя, ні наша, Божа! — став йому Наум казати. — Покинула нас! — Василь сидить, як окамянілий, і не баче і не чує нічого. От Наум подумав, бачить, що треба його розжалувати, щоб тільки він заплакав, то йому і легш буде: от і став до нього говорити. Та вже ж як-то він жалібно говорив, що й подумати так не можна, як то він йому усе розказував: як його Маруся любила, як за ним убивала ся, як занедужала, і вмираючи, що йому наказувала... Василь сеє слухавши, як заплаче... зариде! Як кинеться до неї... припав, ціловав її руки... і не вимовить нічого, тільки: "Марусю... моя Марусенько!..." То покине її, плаче та вбиваєть ся, та впень до неї... а народ таки увесь, та

що-то, і малі діти так і голосують, дивлячись на нього і старих, що обплакують і його, не наче мертвого.

От-так було усе до вечера. Народ помаленьку розійшовсь, і вже нічу Наум, знемігшись зовсім, трошки задрімав. Прокинувсь, дивить ся, що Василь і не дума відійти від вмершої: стоїть біля неї на вколїшках, та знай, руки їй цілує, та щось і приговорює з горючими слезами. От Наум йому і каже:

”Спочинь, сину, хоч трохи! Завтра тобі тяжкий день буде; збери ся з силою. Бачиш, і я вже мені більш її жалко, та й я таки трохи задрімав, щоб хоч мало голові легш було.“

— Вам її більш жаль? — каже Василь, — та як се можно і подумати? Я її любив у сто раз більш, чим Ви!

”Вже сього не можно розібрати: ти кажеш, що ти більш, а я знаю, що я їй отець, старий чоловік, і вже в мене дочки не буде; а ти собі як захочеш, дівку і завтра знайдеш...“

— Тату, тату! — жалібно сказав Василь. — І вам не гріх так говорити... І у яку пору і у яким місці?... — Далі подививсь на нього з грозою і з підліб'ям, та й став неначе не у своєму умі, сам собі розговорювати: ”Їх правда... скоро посватаюсь... та й оженюсь...“

зійдетесь на весіля... та не зовіть попа... а може... дарма!..“

Слухавши такої його речі, Наум дуже злякавсь, бо думав, чи нема у нього помислу, щоб — нехай Бог боронить — само му собі смерть заподіять: став його розважати, і розказовати, який се смертельний гріх, щоб против божої волі смерть съкати, і що така душа непрощена від Бога у віки вічні; далі став його навчати, щоб моливсь Богу і щоб положивсь на милость Його... і багато де чого йому доброго говорив, бо був дуже розумний, хоч і письма не вчивсь, а у бесіді частісінько і піп не знав, що против нього говорити, а дяк, так і не схвачував ся з ним.

Василь на усї його речі стояв мовчки, часом усміхнеть ся, то насупить ся, то забормоче: ”Молить ся? Молітесь ви!“ А сам видно своє думав. Наум-же, говоривши йому довго, подумав: ”Що йому тепер товковати? Він і себе не тямив. Нехай на слободі приймусь за нього і розтолкую йому, щоб часом його душа не пропала.“

Як обвидніло трохи на дворі, зараз зібрали ся путні люде у двір до Наума; розложили середу двора огонь; тільки стали поратись, поприставляли канки та горшки, і варють борщі, локшину, квасок, печене

кришуть шматками; а там кутю у миски накладають, та ситою розводять, горілку по пляшкам розливають, щоб частувати, ложки перемивають, миски лагодять, дошки кладуть і усе готують, як треба, щоб і людям пообідати і старців божих нагодовати.

Став день, задзвонили у старший дзвін повагом, звичайно, як на збір. Господи! як повалить народ — так видимо-невидимо! Що свої селяни, а то і з города понаходило і понаїзжало, та були таки й пани, щоб подивитись, як по старовині, що вже тепер виходить з моди, будуть дівку ховати.

От, як відібрав усіх, та й став їм кланятись і просити: "Люде добрі, сосіди любезні! Панове-старики, жіночки паніматки, і ви, парубоцтво чесне, і ти, дівча молоденька! Не зогнущайтесь послухати мене старого, батька нещасного!" (А сам так і рида). "Не привів мене Бог — воля Його сьвята! — заміж дочки віддати і з вами приятелями, хліба-соли розділити і повеселитись, а сподобив мене, грішного, віддати Йому одну однісеньку дочечку, чисту і непорочну, як голу ба білого. Збираюсь тепер поховати її дівованнячко, як закон велить і як її слава заслужила. Потрудітесь піти за нею

у почоті, проводіте її дівовання на вішнюю жизнь, не у нову хату і не до милого мужа, а у сиру землю і у темну домовину. Потіште своїм послухянством і мене старика, батька скорблящого, що свою утробу..." Та хотів поклонитись, та аж впав до землі і гірко-гірко заплакав, а увесь народ за ним.

Далі, уставши і віддохнувши каже: "А де стара мати? Нехай роздає подарки сватам, та поїзд знаряжа." От покликали Настю, а замість її поставили другу жінку, щоб голосила над покійною, та приговорювала, до якого часу треба.

Не сама вийшла Настя, а вивели її до почоту, бо вже зовсім не здужала. За нею винесли хлопці скриню, з подарками і відчинили. От Настя зараз покликала до себе дівчат, тай каже: "Не порадовала ся моя душа, щоб побачити, як моя мила Марусенька, по вулонці ходячи, та збирала-б вас у дружечки на радість свою; а привів мене Господь самій, у старости, гіркими слізоньками обливаючись, просити, щоб ви проводили її дівованнячко до темної ями. Не довело ся мені чути ваших весільних пісеньок до моєї Марусі, а місьць того побачу ваші слізоньки, що з мною проливати-мете як заспі

вають її вішнюю пам'ять. Не погнівайте ся, що замість весільних медяничків, або коровайних шишечок, дає вам мати нещасная, горкая, дає, воскові свічечки. Засвітїте їх, проводїте мою Марусеньку і віддайте; як горять ваші свічечки, так горить моє серденько від журби великої, ховаючи одним одну дочечку, утіху мою... а сама застаю ся при старости, як билиночка у полі, і слїзоньками умиваючись.“ Тут їм і роздавала грівенні свічечки і усе з зеленого воску. Далі достала той рушник, широкий, широкий та довгий, та що-то вже гарно вишитий був! і що мав ся підіслатись при вінци під ноги молодих, та й повязала на хрест святий, великий, що по-переду носять.

А там поперевазозовали дружка і підружого раз рушниками довгими-довгими, з плеча аж до долівки, та усе повишивовані заповоччю орлами та квіточками; а далі і по другому на хрест білого полотна, довгі, так що аршинів по чотири, і усе пообшивані заснівками. Та кими-ж рушниками поперевазозовали і свашок, та ще їм і по квітці прикололи до очіпків. Старост теж поперевазозовали по одному рушнику, по одному, та хорошому. Свїтилочці

зробили меч, як таки водить ся на весільлі: навязали ласкавців, чорнобривців, васильків і позолоченої шумихою калини, і свічечку ярого воску засвїтили; і меч обв'язали і свїтилочку перев'язали рушниками тож гарними, і усе вишиваними. Боярам понашивали на шапки шовкові квітки і праві руки поперевазозовали платками, усе бумажними, красними, як один, і такими, що по три копи жоден. Ту хустку, тож бумажну, що мало ся молодим руки під вінцем звязати, ту подали на срібний хрест, що піп у руках несе а таки окроме кожному попові і дякону на свічечку подали платки бумажні, сині, і усякому дяку дали по хусточці. Килим великий та хороший положили на кришу у труни, а коц важний, з розводами, і по середині великий орел, так той послали на мари під труну, і щоб усе те пішло на церков божу за душу помершої.

Далі Настя стала роздавати із скрині усе добро, яке було: що дівоче, чи плахточку, чи запасочку, чи сорочечку, чи хусточку, чи щонебудь, роздавала вбогим дівчатам та сиротам, що ні батька ні матери і що їм нігде узяти; а жіноче, то серпанки, то очіпочки біленькі, то платки на голову,

що було наготовлено її дочечці, таким-же жіночкам та удовам, усе вбогим; так що яка-то велика скриня була повнісінька, а тут тобі хоч-би що зосталося, усе пороздавала, і скриню віддала на церков божу, і подушки і рядна, усе позбувала за царство небесне Марусі і за душу свою і Наумову; а далі і каже перехрестившись: "Слава тобі, Господи, що було що роздати за душу моєї милої Марусеньки і обділити добрих людей. На-що мені теє придане її, коли я і її рішилась!" А переплакавши і каже: "Де-ж наш ще молодий?"

От його і привели до неї. Обняла вона його кріпко, цілує, плаче і приговорює: "Зятечку мій милий! синочку мій коханий!... Як порох у-в оці, так ти мені зостав ся. Отже твоя хусточка сватаная! Маруся без тебе усе її биля серця носила, а вмираючи заповідала причепити її тобі, як будуть її ховати... Не забувай моєї Марусі і як вона тебе вірно до смерти любила!... Не забувай нашої з батьком старости!... Не покинь нас... приглянь нас у немощах!. Нікому-ж нам буде і очей закрити і помянути нас!..."

Василь, блідний-блідний як тая настояща смерть, волосься йому розкудовчене, очи мов у мертвого, дивлять ся і не ба-

чуть нічого, руки неначе судороги покорчили, а сам як лист трусить ся; і не счув ся, як тую хустку йому почепили за пояс, на-силу промовив до Насті: "Матінко рідненька!..." Та більш нічого не зміг і сказати.

От причепивши хустку, Настя перехрестила його, та й каже: "Бог тебе, мій синочку, сиротиночко, удовець без вінця, благословить і матір Його божа на усе добреє, тільки не покидай нас!..." Сказавши сеє, пішла голосити над дочкою.

От як зовсім управились, попи почали правити, що треба, покропили домовину сьвятою водою, бояре положили Марусю у труну, а дружечки поправили на ній коси та цвїточки, і на голову положили ще віночок (бо ще не була вінчана), що самі звязали, то з жовтих гвоздиків, та з ромену, та з різних цвїтків.

Сердешний Наум ледве ноги переставля, а ще таки хотїв закон сполнити, підійшов до труни, перехрестив Марусю, і каже: "Поздоровляю тебе, Марусенько, на новосїльї... Бог послав тобі сей дом, почивай у нїм; нехай нї один злий чоловік не поворушить твоїх кісточок нї руками нї язиком, щоб так тихо, як тепер лежиш, пролежала до страшного суду і з

радістю устала з сим сьвятим хрестом.“

Після сього бояре й понесли з хати труну, а Наум таки ще у слід, хоч гірко плаче, а ще таки посилковав ся сказати: "Прощай, Марусю, з мого дому! Не довго ти в мене гостила, та з тобою усеґда радість була... Ти не вернеш ся во віки, і я радости не мати-му тож во віки.“

От і понесли: поперед усього хрест сьвятий з корогвами, далі криша з мар сукном мертвим покрита, несли чотири хлопчики як янголи, і в них хусточки. За-тим криша з труни, килимом покрита, а несуть її чотири бояре; за ними попи з сьвічками і дякон з кадилом, а там дяки, та так прехороше та жалібно співають, що хоч не хоч, так заплачеш. От тут пішли дружечки по парці, усі у свитах і тільки самі чорні лентки покладені на головах, без усякого наряду, і у кожної у руках зелена сьвічечка пала. За дружечками ішла сама собі сьвітилочка з мечем; за нею свашки, далі дружко і піддрузий, а за ними вже несли труну на марах бояре; а Василь, як молодий, ішов з правого боку; на превелику силу іде і не наче й не він, ні до чого йому діла нема, що йому скажуть, те й робе і туди йде, й очей

не зведе з своєї Марусі... А вона, моя сердешна, лежить, моя голубочка, тим серпанком, що мав ся їй на весільлі покривати, покрита уся, тільки вид не закритий; і здаэть-ся, що вона, лежучи, з висока усюди погляда; та ще, як вона хороше вмирала, то так і усьмішечка у неї на виду зостала ся, і вона ніби усьміхаэть-ся і потішаэть-ся, що її так хороше ховають.

Василь би то може б і не зійшов би з місця, бо в нього і памяти не було, так його вели два старости у рушниках під руки.

За домовиною ішли, або вели сусіди і приятелі Наума і Настю, що так і розливають ся, як тая річка. А дзвони? так Господи! не перестають і усе дзвонять. А народу, народу! і за домовиною і побиля домовини, і по вулиці на переді і по воротям, і по плотам, що то і сказати не можна, скільки їх там було.

Поки донесли до церкви, то аж дванайцять разів зостановляли ся читати эвангелия, і усякий раз підстиляли бумажний платок. Який піп прочита, тому й платок.

Відслуживши у церкві Службу Божу і похорони, як слідуэ, понесли тим-же чином і на кладвище. Як стали опускати труну у яму, то від Насті по

дали дваццять аршинів не розрізаних рушників, та на них і впустили домовину... і що то! Увесь народ так і голосить! а Наум кинувсь на-вколїшки, підняв руки до гори, та й молить ся: "Господи праведний! Твоєю волею осиротїв я, старець немощний. Тїло моєї дочечки віддаю матері нашій, землі, а душу прийми у царство своє... і не остав мене грішного!"

Далї став читати Отче-наш, аж поки зовсім опустили труну і попи молитвою запечатали яму. Тут Наум устав, узяв землі у жменю... трусить ся, сердешний, та плаче, плаче! Кинув землю і каже: "Дай нам, Господи, у-в однім царствї бути з нею! Прощай, Марусю, у-в останній раз! Нехай над тобою земля пером!" Тож і Настя так зробила. Як же прийшлося Василеві кидати, схватив землі у жменю, як зарида... затрусить ся, пальці йому звело і руки не може розправити, щоб сипнути землю у яму... тряс ся, тряс ся, — так і впав нечувствений...

Тут увесь народ, кожний хоч по жмінці, кидали землю у яму, щоб бути з нею у-в однім царствї, а далї бояре засипали лопатами і зовсім докінчали і верх вивели, і у головах поставили хрест високий та товстий і зеленою краскою обмальова-

ний...

От і уся Марусї память!

Пришедши до дому, і попи і увесь народ і трудящі, стали лагодити ся обідати; Настя перша кинулась: "Де-ж наш Василь? Нехай мій голубчик, мій жених-удовець, нехай сїда на посад сам собі." Василя нема! Сюди-туди, де Василь?... Нема нїгде...

Ськали, ськали — нема! Та вже один старий розказовав, що ще на кладвищі підняв його, і трусив і водою бризкав, і на превелику силу він очуняв, і віддихнувши трохи сказав, що піде проходитись. Чоловік пустив його і пішов до гурту, а де вже він дїв ся, він не вгля дїв.

Кинулись бояре, хто поміторнійший, ськать його; шукали і на кладвищі, і по бору, і де то вже його не шукали: нема та й нема! Нічого робить, без нього пообїдали.

Після обїд, як усі, дякуючи Наума і Настю і поминаючи Марусю, порозїходились і як уже дома усе поприбирали, послав Наум у город до Василювого хазяїна, чи не там він? — Не було й нема! Послав до родичів — не чули і не бачили!

Справляли Наум і Настя впять і третини і девятини, і полусорочини і сорочини, як треба по християнськи... І що

то за обіди були! На усе село. Багато і старцям милостині подавали. Василя ж не було, та й не було! І слух об нїм запов. Найбільш журился за ним Наум, боячись, щоб він сам собі не заповдїяв смерти. Сумуючи об сїм, частинько плакав, а рано і вечер моливсь за нього Богу, щоб його сохранив і на розум навів, і привів би його до нього, щоб було кому їх доглядіти.

Вже й год минув після Марусі. Старі відпоминали її, як треба, і попам заплатили за сороковости, що наньмали аж у трїох церквах а у четвертім монастирі, і дякам за псалтир, що шість неділь, поки Марусина душа літала круг її гроба, читали над ним. Стара Настя журить ся, неначе сьогодні поховала дочку, а Наум усе тільки її розважа і каже: "Що-ж робить? Молись Богу! Перетерпимо тут, буде добре там! Його сьвята воля! От Василя мені жалчіш, що — не дай Боже! — чи не пропав він і з тілом і з душею!" А сам усім хазяйством розпоряжав і усе дбав, а що зміг, то й сам робив не лїнуючись. А що тільки збере хоч трохи чого, так і роздає бідним і неїмущим. Усіх обділя.

Стане було Настя казати: "Та чого ти так клопочеш? На

що нам се? Чи воно э, чи нема, усе рівно. Наш вік — день!"

— Та хоч-би й час, каже Наум: не собі я роблю, не для себе дбаю. Усе у руках Бога милосердного, усе Його, а я тільки робітник Його. Передаю через старців божих у Його сьвяті руки. Гріх лежучи хліб їсти: поки здужаю, должен і робити і бідним подавати. Повелить іти до Марусі, піду хвалячи Бога, а кому се зо станеть-ся, той і спаси-бі скаже і відпоминати нас, коли хоче, а не схоче — як хоче; я своє діла роблю, поки э сила.

Минув вже і другий год. На третьому прийшов до них чоловік з города, а він того літа ходив у Київ, та й каже: "Кланяв ся вам ваш Василь!"

Наум так і скрикнув від радости: "Де ти його бачив?" тай гукнув на Настю (бо вже собі на старости стала глухенька), щоб ішла близче слухати про Василя. Зрадовала ся і Настя, бо й вона дуже жалковала, що не було об ньому ніякої чутки; підсіла до того чоловіка і просила, щоб розказав, де він його бачив і як йому поводить ся.

От чоловік і каже: "Бачив його у Києві, і вже він не Василь, а... отець Венедихт..."

"Як се так?" закричали обоє старі.

— А так, каже чоловік, що він там пішов, у ченці.

”У ченці?“ сказали впять обоє, та й стали Богу молитись і дяковати, що довів його до спасеного путя.

— Він у Печерському монастиреві і вже дяконом, і при мені — так тьо розказовав той чоловік — служив Службу Божу. А як розпитав мене, що я з сих міст і вас знаю, так закликав до себе і казав: ”Кланяй ся їм, я їх,“ каже, ”як отця і матір почитаю, і що дня, як служу, то і їх і вмершу дочку їх на Божій Службі поминаю, і скільки дасть Бог віку прожити, що дня буду їх поминати. Через їх молитви Бог мене спас і вирвав з рук диявола; як вмерла Маруся, то я, грішний, биля неї закликав ся самому собі смерть заповідати, і як поховали Марусю, я тихенько від них, щоб мене не спинили, пішов світ за очима, узявши тільки у жменю землі з Марусиною гроба, щоб хоч з одною землею, що її покрива, у-купі лежати. Як я ішов і куди ішов через цілісній день і ніч, і впять день, я нічого не тямлю. Схаминувсь вже над річкою, стою на кручі, а якісь два ченці мене охрещують і святаю водою обкроплюють, та говорять мені премудрії речи. Довго того було, поки я у ро-

зум,“ каже Василь, ”прийшов, а за тим ті ченці привезли мене у Київ, у Печерський монастир. От мене тут прийняли і довго розважали, а далі, як прийшло від общества моє увольненіє, то й постригли у ченці, а за голос і дяконом настановили. Кланяй ся ж,“ каже, ”моїм родителям; от їм і проскурка свята і нехай до мене прибудуть, коли ще проживу на світі, бо тільки моє і думки, тільки й помишлення, щоб швидче бути у-купі з Марусею.“

Узяв Наум проскурку, поцілював, та й задумавсь, а далі й каже до Василя, неначе він тутечка перед ним стоїть: ”Адже ти вже тепер отець Венедихт, ти служиш службу божу; чого-ж ти спотикаєш ся? Ей, молись, щиро молись! памятуй, що у Отче-наші читаєш: да будеть воля Твоя — ізбави нас од лукавого!...“

На тім-же місці і у той-же час обіщавсь Наум із старою у Київ їхати. Бог їх туди й приніс. Пішли по монастирям; зараз у Печерському спитали ся про дякона з таких і таких міст, про отця Венедихта. От їм чернець і каже: ”І вже помяніте його за впокой! Він і прийшов немощний, та таки себе не поберегав; не слухав нікого, ськав усякої болісти і заморив

себе зовсім. Далі чах, чах, та от неділь зо дві, як і помер. Та ще таки від суэти не збавивсь: вмираючи просив якомога, щоб йому у труну положили якоїсь землі, що у нього у платку була завязана, а платок, шовковий, красний, хороший платок, просив положити йому під голову. Та як закон запереща монахові такії прим-

хи, то його і не послухали.“

Тяжко здохнув Наум, далі доськав ся його гроба, і пришедши з Настею, наняли тут по нім панахиду і у граматку своєю записали.

Довго, довго стояв Наум над гробом його! Далі здихнув, перехрестивсь і каже: ”Дай, Господи милосердний, щоб ти там знайшов свою Марусю!...“

ЯК МУЖИК ДВОХ ГЕНЕРАЛІВ ПРОХАРЧИВ.

Жили собі, були собі два генерали, а що були вони обидва необачні, то так хутко, як у казці кажесть ся, опинили ся вони на безлюдному острові.

Служили генерали ввесь вік у якійсь регистратурі, там народили ся, викохали ся, там і постарили ся, а через те нічого-сїнько й не тямили. Навіть слів ніяких не знали, тільки й уміли: "прийміте увіреніє в совершенном моєм почтеніі і преданності."

Скасовано регистратуру, бо вже була ні дочого, а генералів випущено на волю. Зоставши ся "за штатом", оселили ся вони в Петербурзі на Под'ячеській улиці, кожен окреме; кожен мав собі куховарку і брав пенсію. І ото раптом опинили ся вони на безлюдному острові, прокинули ся й бачуть: обидва під одним ліжником лежать. Спершу, звісно, нічого не розібрали і стали розмовляти так, наче нічого з ними не стало ся.

— Дивний, ваше превосходительство, сон мені цієї ночі

приснив ся, — сказав один генерал: — снить ся, наче живу я на безлюдному острові....

Сказав це, та враз як схопить ся! Схопив ся й другий генерал.

— Господи! Та що ж це? Де це ми? — скрикнули обидва мов несамовиті.

І заходили ся один одного облапувати, — чи справді це не сон, а навсправжки дієть ся. Одначе хоч як силкувались упевнити себе, що це тільки снить ся, — довело ся досвідчити ся, що таки справді така халепа скоїла ся.

Перед ними з одного боку розіслало ся море, а з другого був малий клопоть землі, а за ним, скільки оком скинути, — знову безкрає море Заплакали генерали вперше після того, як скасовано регистратуру.

Стали вони один на одного роздивляти ся і побачили, що на їх вночішні сорочки, а на шиї в кожного орден теліпаєть ся.

— Добре було б оце кохвій

ку випити! — сказав один генерал; та згадав, яка його нечувана пригода спіткала, та й удруге заплакав.

— Що ж нам тепер у світі божому робити? — сказав він, плачучи: — тепериньки хоч і "доклад" написати, то яка з того користь буде?

— От що, — сказав другий генерал: — ідіть ви, ваше превосходительство, на схід сонця, а я піду на захід, а над вечір знову на цьому місці зйдемо ся, — може що й знайдемо.

Почали шукати, де схід, а де захід. Згадали, як начальник колись казав: "як хочеш знайти схід, то стань очима на північ, і праворуч матимеш те, чого шукаєш." Давай шукати північ... Ставали і туди й сюди, на всі краї світу повертали ся, та що весь вік служили в регистратурі, то нічого й не знайшли.

— От як зробимо, ваше превосходительство: ви підете в праву руку, а я в ліву, — так буде краще! — сказав один генерал, той, що не в самій регистратурі служив, а ще й у кантонистській школі був учителем — гарного писання вчив, то вже був розумнійший.

Як говорили, так і зробили. Пішов один генерал праворуч і бачить він, ростуть дерева, а на деревах усяка садовина.

Хочеть ся генералові хоч одно яблочко зірвати, коли ж усі так високо, що треба на яблуню лізти. Поліз був, та й не доліз, а тільки сорочку подрав. Прийшов генерал до струмка, а там риби-риби, як у сажавці на Фонтанці, — так аж кишить, аж кишить!

— От як би такої рибки та на Под'ячеську! — подумав генерал, та аж на обличчі став мінити ся, так риби схотів.

Зайшов генерал у ліс, а там оробки свистять, тетеруки гуть, зайці бігають.

— Ой, Боже, якої ж тут їжі скрізь, якої їжі! — сказав генерал і почув, що вже йому коло серця нудить не ївши.

Та що маєш робити, — довело ся нездобихом вертати ся на умовлене місце. Приходить, а той генерал уже дожидає.

— А що, ваше превосходительство, добули чого?

— Та от знайшов старий номер газети "Московскія Вѣдомості" та й годі.

Полягали знову генерали спати, та не спало ся їм на тще серце. То думають про те, що хто ж за їх пенсію братиме, то згадуєть ся, що вдень бачили: садовина, риба, оробки, тетеруки, зайці.

— І не здумавби ніхто, ваше превосходительство, що людська їжа спершу літає, плаває

і на деревах росте — сказав один генерал.

— Еге, — відказав другий генерал, — воно таки й я досі думав, що паляниці такими й на світ родять ся, якими їх уранці до кохвію подають.

— То це, як що схочеть ся кому, ну, скажемо, куріпку ззісти, то треба спершу її піймати, вбити, обскубти, спекти... Та як же його це все зробити?

— Як же його це все зробити? — мов луна озвав ся другий генерал.

Замовкли і силкували ся заснути; але голод прогонив сон. Куріпки, индики, поросята так і мигтіли перед очима, соковиті, присмажені, з огірками, з пікулями та з іншими присмаками.

— Тепер я, здаєть ся, й чобіт свій іззів би! — сказав один генерал.

— Та воно й рукавички бувають смашні, як добре приношені! — зітхнув другий генерал.

Коли це генерали ззиралися: очі їм заняли ся зловісним огнем, зуби цокотіли, з грудей вилітало приглушене гарчання. Вони почали помалу підлазити один до одного, — і враз обидва, як звір один у одного вчепились. Вищатъ, охкають, шмаття летить; генерал, що був учителем красного пи-

сання, одкусив у свого товариша орден і зразу проковтнув. Але побачивши кров, генерали мов схаменулись.

— Дух святий при нас! — сказали обидва разом: — та це ж ми так і поїмо один одного!

— І як мій тут опинили ся? Який це лиходій так покепкував з нас?

— Давайте, ваше превосходительство, про щось інше розмовляти, а то в нас тут душогубство буде! — сказав один генерал.

— Починайте! — відмовив другий генерал.

— Як на вашу думку, через віщо сонце поперед сходить, а тоді заходить, а не навпаки?

— Чудний з вас чоловік, ваше превосходительство! Та й ви ж попереду встаєте, йдете в департамент, пишете там, а то ді вже лягаєте спати.

— Але чому ж не одмінити так: спершу лягаю спати, бачу всякі сни, а тоді встаю?

— Хм,, так... А я як служив у департаменті, то завсїгди думав так: от тепер ранок, а тоді день буде, а тоді дадуть повечеряти, — та й спати час!

Але згадка про вечерю засмутила обох, і розмова увірвала ся, тільки що почавши ся.

— Чув я від одного лікаря, що людина може довгий час

своїм власним соком жити ся, — почав один генерал.

— Як то?

— А так: свій власний сік наче б то породить інший сік, а той знов ще породить сік... і так доти, аж поки нарешті зовсім не стане соку...

— А тоді ж що?

— Тоді треба якоїсь їжі зажити...

— Пху!...

Одно слово, про що б не заговорили генерали, розмова завсїгди доходила до згадки про їжу і тоді ще дужче хотїло ся їсти. Наважились покинути розмовляти, а згадавши про знайдену газету "Московскія Вѣдомості", швидче кинули ся читати її.

"Вчора, — читав тремтячим голосом один генерал, — у шановного начальника нашої старої столиці був парадний обїд. Стїл приготовано було надзвичайно пишно на сто персон. Дари всїх країв ніби визначили собі побачення на цьому чарівному святї. Тут була і "шекснинска стерлядь золотая", і годованець лїсів кавказьких — фазан, і така диковина на нашій півночі у місяці лютому, як суницї"...

— Пху!... Господи милосердний, та невже ви, ваше превосходительство, не можете знайти чого іншого до читаня? —

скрикнув другий генерал і, взявши в товариша газету, прочитав:

"З Тули пишуть: учора, з приводу того, що в річці Упі піймано осерта (такого випадку не зазнають навіть старі люде, а надто, що в осертї пізнано було поліцейського "пристава" Б), в тутешньому клубі відбув ся бенкет. Того, хто призвів до цього бенкету, внесено на величезній дерев'яній таці, обкладеного огірочками; а в пащі держав він бадилінку зелену. Лікар П., що в той день усим порядкував, дбайливо пильнував, щоб усїм гостям припало по шматку. Підлева була всякого сорту і така гарна, що й найвередливішому до смаку..."

— Стривайте, ваше превосходительство, і ви, здаєть ся, не дуже обачно вибіраєте, що читати! — перепинив перший генерал і, взявши до рук газету, прочитав:

"З В'ятки пишуть: один з тутешніх старожилів добрав нового способу, як варити юшку з риби: взявши живого минька, бити його різкою; а як печінка в його з болю побільшає"...

Генерали похнюпили голови. Все, куди не глянь, нагадує їжу. Власні їх думки стали їм ворогами, бо хоч як силкували

ся генерали не думати про біфштекси, але думки силоміць таки ставили їх перед очі.

І враз генералові, що був учителем красного писання, сяйнула в голові думка...

— А що, ваше превосходительство, — сказав він радісно: — як би нам знайти мужика!

— Як же то... мужика?

— Ну, так, простого мужика... от, як звичайно бувають мужики! Він би нам зараз і паляничок подав, і оробків би наловив, і риби!

— Хм... мужика... але де ж його взяти, мужика того, як його нема?

— Як то — нема мужика? — мужик усюди є, треба тільки пошукати! Запевне десь заховав ся і одвилюєть ся од роботи!

Думка ця так підбадьорила генералів, що вони схопили ся як попечені і кинули ся шукати мужика.

Довго блукали вони островом і ніяк не могли надібати мужика. Коли це запахло кислим висівчаним хлібом і шевським квасом од кожуха, і тоді вже генерали натрапили на слід. Під деревом, горичерева, положивши кулак у голови, спав здоровенний мужичище і безсоромно одвилював од роботи. Генерали страшно обурились.

— Спиш, лежню! — кинули ся генерали до його, — а про те байдуже тобі, що тут ось двоє генералів уже другий день з голоду вмірають! Зараз ставай до роботи!

Устав мужичище, бо побачив, що генерали люті. Хотів був тікати, так де там! Не так вони вчепили ся в його!

І заходив ся він діло робити!

Найсамперед поліз на дерево і нарвав генералам по десятку яблук найстиглійших, а собі взяв одну кислицю. Тоді покопав ся в землі і накопав картоплі; тоді взяв два цурпалки, потер один об один — і здобув огню. Тоді з свого волосся зробив сільце і піймав оробку. На решті розпалив богаття і напик стільки всякої їжі, що генерали навіть подумали: чи не дати й дармоїдові трошки?

Дивили ся генерали, як мужик про їх піклуєть ся і аж не тямили ся з радощів. Вони вже й забули, що вчора мало не повмірали з голоду, а думали: "От як добре бути генералами — ніде не загинеш!"

— Чи догодив я вам, пани-генерали? — спитав мужичище нероба.

— Догодив, бачимо твою щирість! — одмовили генерали.

— Може б дозволили мені тепер одпочити?

— Одпочинь, голубе, тільки сплети попереду мотузочок.

Нарвав зараз мужичище самосійних конопель, розмочив у воді, потіпав, пом'яв — і над вечір сплів мотузок. Тим мотузком генерали припляли мужика до дерева, щоб не втік, а сами полягали спати.

Минув день, минув другий; мужик так приметичував ся, що став навіть у пригорщах юшку варити. Зробили ся наші генерали веселі, пухкі, білі. І стали вони говорити, що ось тут вони на всьому готовому живуть, а там пенсії їхні не витрачають ся, а все складають ся.

— А як ви думаєте, ваше превосходительство, чи справді було оте вавилонське столпотвореніє, чи це так тільки, притча? — питає було один генерал другого, добре поснідавши.

— Думаю, ваше превосходительство, що справді це було, бо инакше як же пояснити собі, що на світі є всякі мови?

— То й потоп був?

— І потоп був, бо инакше як же могли б бути допотопні звіри? Та і в "Московських Вѣдомостях" пишуть...

— А чи не почитати б нам "Московских Вѣдомостей?"

Знайдуть газету, сядуть у холодочку, прочитають з почат-

ку й до краю, як їли в Москві, їли в Тилі, їли в Пензі, їли в Рязані — і нічого, не нудить коло серця!

Чи довго, чи коротко так діяло ся, а дійшло ся до того, що генерали занудили ся. Усе частіше почали вони згадувати про куховарьок, що покидали в Петербурзі, і нишком навіть плакали потрошку.

— Що то дієть ся тепер на Под'ячеській, ваше превосходительство? — питає один генерал другого.

— Мовчіть уже, ваше превосходительство! Така журба бере, що аж серце болить, — казав другий генерал.

— Гарно то воно тут, гарно, що й казати! А все, знаєте, якось недобре баранцеві без ягнички! Та й мундіра жалко!

— Ще й як жалко! А надто ще як четвертого класу, — на саме гаптування глянути — то аж у голові морочить ся.

І заходили ся вони коло мужика: пристав та й пристав їх на Под'ячеську! І що ж ви думаєте? Виявило ся, що мужик навіть Под'ячеську знає, що він там був, мед-вино пив, — коло рота мотало ся та в рот не достало ся.

— А ми ж з Под'ячеської генерали! — сказали радісно генерали.

— А я, може бачили таке:

висить чоловік на дошці на вірвовці з'окола край будинку і стіну хварбою маже, або по дахові наче муха лазить, — ото ж і я! — одказав мужик.

І заходив ся мужик метикувати, як би йому своїх генералів звеселити, що вони його дармоїда жалували і його працею мужицькою не гребували. І зробив він — от, хоч не корабель, то таку штуку, щоб можно було океан-море переплисти аж до самісінької Под'ячеської.

— Та гляди, ледащо, не втопи нас! — сказали генерали, побачивши човен, що гойдав ся на воді.

— Не турбуйте ся, пани-генерали, не первина! — одказав мужик і почав лаштувати ся в дорогу.

Назбірив мужик пуху м'якого лебедячого і намостив у човні. А намостивши, положив на його генералів, перехрестив ся і погнав човен.

Скільки дорогою страху набрали ся генерали через бурі та через вітри всякі, скільки вони лаяли мужика за його дармоїдство, — цього ні пером не списати, ні в казці не сказати. А мужик усе жене та й жене човен, та годує генералів оселедцями.

От нарешті і Нева-матінка, і славетна канава Катерининська, а от і Велика Под'ячеська! Сплеснули руками куховарки, побачивши, які їх генерали стали—гладкі, білі та веселі. Напили ся генерали кохвію, наїли ся смашних білих паляничок і понадівали мундіри. Поїхали вони в казначейство, і скільки грошей загребли, — того ні в казці не сказати, ні пером не списати!

Одначе й про мужика генерали таки не забули — вислали йому горілки чарку і п'ятка грошей — гуляй, мужичище!

ДИКИЙ ПАН.

Як жив собі, був собі десь у якомусь царстві пан, і весело йому жити було. Усього було в його до схочу: і мужиків, і хліба, і скоту, і землі, і садів. І був той пан дурний, читав газету "Вэсть" і тіло в його було біле й пухке.

От і став одного разу пан той Богу молити ся:

— Господи! Усिम ти мене задовольнив, усим мене наградив! Одно тільки серцеві моєму важко терпіти: дуже вже багато розвело ся в нашому царстві мужика!

Одначе Бог знав, що той пан дурний і молитви його не послухав.

Бачить пан, що не менчає мужика, а щодня все прибуває, — бачить, і острах його обнімає: "а що як мужик усе добро моє поїсть!"

Гляне пан у газету "Вэсть", як у такому випадкові робити треба і прочитає: "Пильнуй!"

— Одно тільки слово написано, — каже дурний пан: — а золоте це слово!

І почав він пильнувати, і не так що аби як, а все по зако-

ні. Заскочить мужицька курка в панський овес, — зараз її по закону в юшку; нарубає мужик нишком у панському лісі дровець, — зараз ті дрова до пана в двір, а з мужика, по закону, штрап.

— Я все тими штрапами їх дошкуляю, — каже пан своїм сусідам, — бо це їм за все розбірніше.

Бачуть мужики, що хоч і дурний у їх пан, а розум йому дано великий. Скрутив він їх так, що нікуди їм і носа виткнути: куди не глянуть, — то все не можна та заборонено, та не ваше! Товар до води поженуть, — пан кричить: "моя вода!" Курочка за царину вийде, пан кричить: "моя земля!" І земля, і вода, і повітря — все його стало! Скипки ніде взяти мужикові, щоб у світач застроми та запалити, пруття немає на віник, щоб у хаті замести. От і почали мужики всією громадою благати Бога:

— Господи! Краще нам і з дітьми малими загинути, аніж увесь вік отаку муку приймати!

Почув милостивий Бог щире благання сирітське, і не стало мужиків на всьому просторі, де була земля дурного пана. Де поділи ся мужики-ніхто того не знав, а бачили тільки люде, як зненацька схопив ся полов'яний вихор і, мов чорна хмара, полетіли вгорі матірчані мужицькі штани.

Вийшов пан на ганок, понюшив носом і чує: чисте-чисте повітря у всьому його маєткові стало. Зрадів пан і думає: "отепер уже пороскошує моє тіло біле, тіло біле та пухкесеньке!"

От й живе собі помалу та й думає, чим би йому свою душу звеселити.

— Заведу, — думає, — театр у себе! напишу до актора Садовського: приїзди, братику, і акторок з собою привези!

Послухав його актор Садовський: і сам приїхав, і акторок привіз. Тільки бачить він, немає нікого в пана: і ставити театр, і завісу підтягати нікому.

— Де ж твої мужики поділи ся? — питає Садовський у пана.

— А це Бог, молитви моєї послухавши, увесь мій маєток од мужиків очистив.

— Одначе, братіку, дурний же з тебе пан! Хто ж тобі, дурному, вмивать ся подає?

— Та я вже кілька день невмиваний хожу!

— То це ти печерички на обличчі розводити маєш? — сказав Садовський та, сказавши це, і сам поїхав, і акторок повіз.

Згадав пан, що єсть у його поблизу чотирі генерали знайомих і думає: "що це я все сам собі на картах ворожу? А ну лиш із генералами вп'ятьох заграю!"

Зараз і зробив: написав, що просить до себе на такий там день і порозсилав листи, куди треба. Генерали хоч були й справжні, але голодні, а через те дуже швидко приїхали. Приїхали і чудують ся, чого це в пана таке чисте повітря стало.

— А того це, — хвалить ся пан, — що Бог, моєї молитви послухавши, увесь мій маєток од мужиків очистив!

— Ах, як це гарно! — хвалять генерали пана — то це тепер у вас того хамського духу нітрохи не буде чути?

— Ні трішечки! — одказує пан.

Заграли раз, заграли вдруге; чують генерали, що прийшов їм час по чарці випити, муляє їм, озирають ся.

— Мабуть вам, панове генерали, закусити схотіло ся? — питає пан.

— Та добре було б, — ка-

жуть.

Устав пан з-за столу, підійшов до судника і виймає звідти по цукеркові та по пряникові на чоловіка.

— А то що? — питають генерали, повіряджувавши на його очі.

— Та оце ж закусіть, чим Бог дав!

— Та нам як би м'ясця, коли б нам!

— Ну, м'ясця в мене нема, панове генерали, бо відколи Бог, з ласки своєї, визволив мене від мужика, то й піч у кухні стоїть нетоплена.

Розгнівалися на його генерали так, що аж зубами заскреготали.

— Та жереш же ти сам щось? — визвірилися вони на його.

— Так дещо сирцем їм, та ото пряники ще поки є.

— Ну, братіку, та одначе й дурний же ти пан! — сказали генерали і, не догравши в карт, подалися додому.

Бачить пан, що його вже вдруге дурнем величають і вже хотів був замислитися про це, та саме в цей час углядив карти, то облишив думати і заходився ворожити.

— Побачимо, — каже, — панове ліберали, хто кого переважить! Докажу я вам, що може зробити справжня твер-

дість душі!

Роскладає він на картах "дамські вереди" і загадує: як що поспіль тричі вийде, то ні на що не треба зважати. І от же скільки разів починав розкладати, то все й вийде, й вийде! Зовсім уже він тоді впевнився.

— Уже ж, — каже, — й доля показує, що треба не поступати ся. А тепер, поки що, годі вже ворожити, треба ще й до діла братися!

І ото ходить він, ходить по світлицях, а тоді ще сяде та й посиде. І все думає. Думає, яких він машин в Англії накупить, щоб усе парові, все парові, хамського духу, щоб і близько не було. Думає, який він сад насадить: отут будуть груші, сливи; отут морелі, отам волоські горіхи. Тільки здумає, гляне в вікно, — аж там так усе вже і вродиться на грушах, на жерделях, на морелях, аж гілля гнеться, такого овочу на їх багато, а він усе машинами овоч зриває, та в рот кладе! Думає, яких він коров заведе, що ні шкури, ні мяса, а все саме молоко, саме молоко! Думає, яких він полуниць понасажує, — такі ростимуть, що п'ять ягід на фунт; думає, скільки він тих полуниць у Москві попродасть...

Нарешті втомить ся пан, ду

даючи, підступить до дзеркала, щоб подивити ся на себе,— а воно вже пилом на палець припало...

— Сенько! — погукне пан зненацька, забувши ся; але потім схаменеть ся і скаже: Ну, хай уже до якого часу так по стоїть! А вже ж покажу я тим лібералам, що може зробити твердість душі!

Протиняєть ся оттак, поки споночіє, а тоді й спати!

А вночі ще веселіші сні йому снять ся, ніж у день мрієть ся йому, що сам губернатор про таку його панську непохитність довідав ся та й питаєть ся в справника: "що то за такий непохитний батьків син у нашому повіті виняв ся?" По тім снить ся, що його за тую непохитність міністром зроблено і ходить він у биндах та пише циркуляри: бути непохитними і не зважати! Потім снить ся, що він ходить берегами по над Ефратом та Тигром.

Нарешті й сні вже всі пере снили ся, — треба вставати.

— Сенько! — знову погукне він, забувши, та враз ізгадає... та й похнюпить ся.

— Що б його робити? — питає він сам себе; — хоч би якого біса нечистий приніс!

Аж і стало ся по його слову: приїздить до його сам справник. Зрадів йому дикий пан аж

хто й зна й як, побіг до судника, виняв два пряники та й думає собі: "Ну, цьому вже я, здаєть ся, догодив!"

— Скажіть, будь ласка, пане, яким це чудом усі ваші "временно-обязанніє" враз усі десь поділи ся? — питає справник.

— А се так, що Бог, молитви моєї послухавши увесь мій маєток од мужиків зовсім очистив.

— Так; а чи не знаєте ви, пане, хто за їх податки платитиме?

— Податки... це вони! це вони самі! це їх найсвятійший обовязок і повинність!

— Так; а яким же способом податки з їх зібрати можно, коли їх, через вашу молитву, по всій землі распорошено?

— Це вже... не знаю... сам я платити за їх не буду!

— А знаєте ви пане, що скарбниця (казначейство) без податків, а надто без акцизу з горілки та з соли жити не може?

— Та що ж, я... я залюбки... чарку горілки... я заплачу...

— Та знаєте ви, що через вас у нас на базарі ні шматка мяса, ні фунта хліба не можно купити? Знаєте ви, що за це буває?

— Та я ж... Я залюбки пожертвую! Ось аж два пряники!

— Дурний же ви, пане! —

сказав справник, повернув ся й поїхав, а на пряники навіть і не глянув.

Замислив ся цього разу пан, та й не трохи! От уже третій чоловік подивить ся, подивить ся на його, плюне та й геть одійде. Невже та непохитність, яку він так голубив у своїй душі, у перекладі на звичайну людську мову визначає тільки дурість та безум? І не вже тільки через його непохитність не йдуть у казначейство податки та акциз, не можна купити на базарі ні фунта борошна, ні шматка мяса?

І як був він собі пан дурний, то спершу навіть аж приснув зо сьміху, радіючи, що таку штуку встругнув; але потім згадав справникові слова: "а знаєте ви, що за це буває?" — і добре таки злякав ся.

Став він собі, своїм звичаєм, ходити сюди й туди по світлицях та й думає: а що ж за це буває? чи не заслання якесь? наприклад, до Чебоксарів? або може й до Варнавиного?

— Та хоч би вже в Чебоксари або що! Хоч побачив би весь сьвіт, яка буває твердість душі! — каже пан, а сам, нишком од себе самого, думає; — Може б я в Чебоксарах свого любого мужика побачив — Походить пан, а тоді по

сидить, а тоді знов походить. До чого не підступить, то все так наче промовляє: "А дурний ти, пане!" Бачить він, біжить по хаті мишиня і підкрадаєть ся до тих карт, що ними він ворожив і добре таки засмальцював, що вже й мишеня на їх поласувало ся.

— А кшш! — кинув ся він на мишеня.

А мишеня було розумне і знало, що пан без Сеньки ніякого лиха йому зробити не може. Воно тільки хвостиком мильнуло на пана зпід канапи і ніби говорило: — Стривай, дурний пане! ще й не таке буде! Я не то карти, а й халат твій іззїм, як ти його засмальцюєш добре!

Чи трохи, чи багато часу от так поминуло, — бачить пан, що в саду в його стежки реп'яхами позаростали, по кущах гаду всякого аж кишить, а в гаю звір дикий виє. Одного разу аж до будинку підійшов ведмідь, сїв гарненько, поглядає в вікно на пана та й облизуєть ся.

— Сенько! — скрикнув пан, та схаминув ся... та й заплакав.

Одначе твердість душі все ще не покидала його. Кільки разів уже знемагав, та тільки почує, що серце в його починає мякшати, зараз кинеть ся

до газети "Вэсть" і за хвилину знову загартуэть ся дух у йому.

— Ні, краще зовсім здичію, краще з диким звіром по лісах блукатиму, але хай же ніхто не посміэ сказати, що російський дворянин, князь Урус Кучум Кильдибаэв прінціпи свої поламав.

Та й здичів. Хоч уже й осінь зайшла і морози були таки до брячі, та він не почував навіть холоду. Увесь він заріс волоссям, наче стародавній Ісав, а нігті в його стали мов зелізні. Сякати ся він уже давно покинув, ходив же здебільшого рачки, ще й дивував ся, що як це він попереду не помічав, що так ходити і найпристойнійше, і найзручнійше. Забув ся навіть говорити словами, а навчив ся якогось надзвичайного звитязького вигуку, — от так, наче й свист, і шипіння, і гарчання. Але хвоста ще собі не придбав.

Вийде він у свій гай, де колись викохував своэ тіло пухке та біле, швидко, як кішка, видереть ся на дерево, аж на вершок та й пильнуэ звідти. Прибіжить оце заэць, зопнеть ся на задні лапки і нюшить — чи нема якої небезпешности, а пан уже й тут. Мов стріла мететь ся з дерева, вчепить ся в зайця, роздере його кігтями та

так з усіма тельбушками, навіть із шкуркою і ззість.

І набрав ся він сили, такий дужий став, що намислив пото варишувати з тим самим ведмедем, що колись поглядав на його в вікно.

— Хочеш, Михайле Івановичу, будемо разом на зайців ходити? — каже він до ведмедя.

— Чому ні? — одмовив ведмідь: — тільки, брате, даремне ти мужика того скасував.

— А що хиба?

— А те, що мужик той геть добріший на смак був, ніж ваш братчик дворянин. І через те скажу тобі просто: дурний ти пан, хоч і приятель мені!

А тим часом справник хоч і добрий був до панів, але про таку подію, що зникли десь мужики, не посьмів промовчати. Довідавшись од його про це і губернське начальство стурбувало ся, пише до його: "А як ви думаэте, хто тепер податки даватиме? хто горілку по шинках питиме? хто сільське діло робитиме?" Одписуэ справник, що скарбницю (казначейство) тепер скасувати треба, а сільське діло вже й саме скасувало ся, а замість його тепер у повіті стало грабування, розбій та душогубство. От цими днями і його, справника, щось, — чи то ведмідь, чи то, людина — за малим не

задавило, а думає він, що сей людо-ведмідь — не хто инший, як отой дурний пан, з якого все лихо вийшло.

Стурбували ся начальники та й зійшли ся на пораду. І врадили: мужиків піймати і до дому пригнати, а дурному панові, з якого все лихо пішло, найделікатнійше наказати, що він свої вибрики покинув і податки давати, щоб не перебаранчав.

Мов навмисне, саме тоді через губерське місто летів, вироївши ся, рій мужиків та й сів на базарі. Зараз же те добро зібрали, посадили до коша та й послали в повіт.

І враз запахло знову в тому повіті половою та кожухами, а на базарі стало і борошно, і мясо, і всячина; а податків

за оден день стільки наносили, що скарбник (казначей), побачивши таку купу грошей, тільки руками сплеснув із дива і скрикнув:

— І де ви, шельми, берете?!

— А що ж стало ся з паном? — питають мене читачі. На це можу сказати, що його на превелику силу таки впіймано. Упіймавши, зараз же його висякано, обмито і пазурі повтинано. Тоді справник проказав йому, яку годило ся, науку, одняв газету "Вєсть" звелів Сеньці пильнувати його та й поїхав.

Пан живий і досі. Ворожить на карти, журить ся за своїм життям у лісі, умиваєть ся тільки тоді як присилують і часами стиха реве.

Найбільша Українська Книгарня Західної Канади в Едмонтоні.

МАЄ ВЕЛИКИЙ ВИБІР

Українських Книжок

як історії, повісти, новелі, поезії, пісні, казки, байки, театральні штуки і ин.

ВЕЛИКИЙ СКЛАД ГРАМОФОНІВ І УКР. РЕКОРДІВ.

Продаємо по найменшій ціні.

Замовленя залагоджуємо скоро.

ПИШІТЬ ПО КАТАЛЬОГ

Ukrainska Knyharnia

10234 == 96

EDMONTON,

ALBERTA.

„Канадиєць“

одинокa українська ілюстрована фармерська
часопись в Канаді.

ПЕРЕДПЛАТА ОДИН ДОЛЯР НА РІК.

(або 55 центів на пів року.)

ВИХОДИТЬ ТИЖНЕВО В ЕДМОНТОНІ, АЛБЕРТА.

Адрес "КАНАДИЙЦЯ" такий: —

THE CANADIAN

10336 == 96 Str. Edmonton, = Alberta.